

Szépirodalom

Borsodi L. László versei	5
Kürti László versei	8
Tamás Dénes: Ima a Nem Tudotthoz	9
Nagy Attila versei	11
Vida Krisztina: Farkasordító	14
Hurubás Anna rövidprózái	21
Tamás Kincső: Két nő, egy kalap	29
Bíró József: Agnus Dei	33
Bihari Csilla-Rozália versei	34
B. Tomos Hajnal versei	36
Fehér Imola: BúcsúVersek	38
Császár Ágnes versei	40
Ferencz Hedvig rövidprózái	46
Szilágyi-Nagy Ildikó: Csont	50
Szentgyörgyi László versei	54
Szigeti Alex versei	59
Száva Csanád: Eminescu magyarul, 2021-ben	62

TAMÁSI 125

Balázs Imre József: Tamási 125: a Tamási Áron-kutatás kuriózumaiból	73
Lovász Krisztina: Székelyek a fedélzeten	89

Aranyág

Tari Lujza: Beszélgetések Jagamas Jánossal – születésének 110. évfordulójára emlékezve	94
---	----

Ujjlenyomat

Ütő László: Száz év az erdélyi magyar történelmi unitárius egyház szolgálatában	150
Előfizetők névsora	181

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 84,00 lej
Külföldieknek: egy évre 90,00 lej (6600 Ft / 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Borsodi L. László

SZÉTMÁLLÓ FÜLKEFÉNYEK*

Én kelek fel reggel, én mondom, Atya–Fiú–Szentlélek,
én kérdezem meg, hogy telt az éjszakád, én csókollak meg,
én mosakszom, fésülködöm, a kávé reggel én főzöm,
a kenyeret én teszem be a pirítóba, és én is veszem ki.
Én indítom az autót, estig én vezetek, dudálok, fékezek,
és én hajtok a megengedett sebesség fölött, alatt.
Én kinyilatkoztatok, megmondok, kérdezek, vissza-
kérdézek, megkérdőjelezek, válaszolok, elnapolok,
köszönök, mosolygok, úgy teszek, mintha nem is látnám,
pedig érzem, hogy ő, éppen ő jön, ő van ott, és ő néz rám.
Én sétálok a hegyi ösvényen, én érkezem haza az éjjeli járattal,
az utcákon én járkálok, a sírok közt én keresem a nevedet,
én mosolygok az üzletben, kérek, és nem kérek, polcra leveszek,
visszateszek, fizetek, ráfizetek, megfizetek, s mindezt udvariasan
meg is köszönöm, akár a pohár bort a sarki vendéglőben,
és ígérem, holnap mindent másként, vagy mindent előlről.
És látom, holnap a templomban én üldögélek némán,
hol csend van, gyertya- és tömjénillat, majd csengő és harang,
bűg az orgona, elhalkul, és szállni kezdenek a szent ígék,
azt mondják, én vagyok, aki vagyok, hogy veletek maradok,
de nem értem, ilyet én nem ígértem, s hogy lehet az én nevemben...
Csak egyet tudok, hiába virrasztottam én ágyad mellett hajnalig,
és hiába én szerettem, csalódtam, haragudtam, átkozódtam,
hiába én öleltem, öltem, sírtam és daloltam, ma már tudom:
mindenkinek mindig útjában, magamnak zsákutcája voltam,
hogy minden vers utolsó, és végül cserben hagynak a szavak.
És hiába várok, hiába várnék, felnő a fa, majd ki is szárad,
nemsokára eláll az eső, leszáll az alkony, mindjárt itt az este –
távoli vonatok katakattja, örök az éj, szétmállanak a fülkefények.

* A versben jelöletlen idézetek találhatók a *Kivonulás könyvéből*, Babits Mihálytól, József Attilától és Dsida Jenőtől.

REPÜLÉS ÉJSZAKA

(Gibraltár–Bukarest, 2010)

Fr. Timár Sándor Asztriknak

Felszállás előtt már figyelmeztetnek a viharra –
mindenki elfoglalja a helyét, mindenki bekötve,
a pilóta megismétli, viharra lehet számítani,
de nincs ok aggodalomra, csak félórát tart,
a févilágításban hallgatnak az utasok,
a stewardessek a helyükön maradnak,
már fél órája rázkódunk a fémszörnyetegben,
nagy teste recseg-ropog, láthatóan szenved,
akár a tetovált félmeztelen szkinheadek,
fogják a karfát, folyik homlokukon a veríték,
nem néznek egymásra, egyre vallásosabbak,
ők, kiknek imént a folyosó sem volt elég széles,
már egy, már két órája zakatol, rángatózik,
a stewardessek nem mozdulnak, a pilóta hallgat,
mellettem a szerzetes rózsafüzért imádkozik,
szájam megremeg, valamit motyogok én is,
szomjas vagyok, szólnék valakihez, de nem lehet,
az otthoniakra gondolok, hiszen felējük tartok,
de nincs meg hozzájuk az út, csak a száguldás,
mintha az örvényen ölelésük vibrálna át,
mintha fent ragadtunk volna az éjszakában,
mert megfeledkezett rólunk az irányítótorony,
és talán megfeledkeztek rólunk az angyalok is,
recseg, zakatol, most emelkedik, most süllyed,
most, most, még utolsót rángatózik, megnyugszik,
alattunk hegyek körvonalai, vizek visszfénye,
és végre kitárul a város, seszínű lepedő,
rajta foltok az épületek, csíkok az utcák,
apró pontok, emberek, autók mozognak ide-oda,
hogyan láthatna hát minket fentről, ha néz is valaki,

nem tudom, azt sem, milyen az ég, a csillagok,
csak azt tudom, hogy a gép finoman földet ér,
és a fényfolyosón száguld, gurul, lassít, megáll,
hogy ezentúl nem kell már megérkezni sehová.

FEHÉR LEPEDŐN

Fölébreszt egy hang az éjszaka közepén:
azt hiszed, a szomszédban ölelkeznek,
de ahhoz túl kedvetlen, túl monoton,
arra gondolsz, valakik a lépcsőházban
suttognak, egyikük a kulcsot keresi,
felkelsz, a falhoz szorítod álmos fejedet,
majd a bejárati ajtóhoz osonsz, kileseled,
de nem, minden néma, mozdulatlan.
Visszafekszel, betakarózol, megborzadsz:
egy gyorsforgalmi úton száguldasz,
frontálisan mérs szembe egy autóval,
ki akarod kerülni, nem tudod, közelíted,
közelít, azt hiszed, hogy most, most,
most ütköztök, de nincs csattanás,
csak az örült száguldás marad veled,
egyetlen görcs nyakad, kezed, lábad,
pattanásig feszülnek szemedben az erek,
patakszik halántékokodról az izzadság,
körülötted még mindig alszik mindenki,
s te arra gondolsz a sötétben forgolódva,
árván, hiába vergődsz a fehér lepedőn,
nem virrad, nem, soha: az éjszaka örök.

Kürti László

FELÜL AZ ÍRÁS

*mire a kávéház szokott termébe léptem,
émelygett létem, és kivert a veríték.*
titkos hatalmaknak voltam a kezében,
boromtól vérzett át a szatén teríték.

az elcsábítható levakarhatatlanoknak
fülébe súgtam egy kinevelt, vén átkot.
hisztijük helyett a magány, ami oktat,
s némán, hosszú hajjal, mint a huligánok

vártam, hogy végre rám sötétedjen.
szépek voltak a nők, akik utánam sírtak,
könnyű velük most kegyetlennek lennem,
s tűzött rám, fel sem néztem, névtelen sok csillag.

INTELEM

az ember válogassa meg,
hogy kit ismer félre!
a hálát a bosszútól
egy gondterhelt sóhaj
választja el. beledöglesz
az önzetlen jószándékba,
jótett helyébe, még időben
mentsd az irhádát!

Tamás Dénes

IMA A NEM TUDOTTHOZ

Te benned voltam,
elejétől fogva.
Kamaszkori elveszettségemben az égre szegeződve.
Ott éltél választásaimban,
igeneimmal hizlaltalak,
tagadásaimmal szaporítottalak.
Ó, Nem Tudott!
Leborulok végtelen gazdagságod előtt.
Hiszen minden megtudott dologgal csak növekszel, gyarapodsz.
Két könyvben több van belőled, mint egyben.
Háromban több, mint kettőben.
Könyvtárnyiban végtelennek tűnsz.
Mélyebb bőröm tetoválásaiból betűzlek,
forradásaim cikkcakkjaiból.
Szerelmes dadogásaimmal dajkállak,
felöklendezett verssoraimmal juttatlak levegőhöz.
Ó, Nem Tudott!
Semmit se hagyj elhinnem.
Semmit se hagyj elvinnem.
Úgy kimondani Téged,
ne kevesebb legyél:
éveimmel tanulom.
A miénk vagy te egyáltalán?
Miénk, mondom.
Csak nem értem, miért dugdosnak,
miért pironkodnak miattad,
miközben bármilyen Tudottnál
jobban összekötsz bennünket.
Jöjjön el a te országod?
De hisz semmi nem a Tiéd.
Nagyobb a hatalmad annál, hogy bármit birtokolj.
Miközben te vagy vétkeink igazi eltörlője.

Csak éppen nem szabadul fel semmi tőled.
Mégis, Te hordozod az esélyt,
hogy hozzáférjek ahhoz,
amit csak elvétek szavaimmal, tetteimmel.
Te mutatsz arra a helyre, a kijáratra,
amit egyvalami torlaszol el:
Jómagam.

Krisztussal, 1992
(papír, tus, 60 x 42 cm)

Nagy Attila
IN MEMORIAM K. B.

Ötödik napja várt Valakit
A betegágyon a sokadik
Infarktus után – infarktussal

A perfúzió cseppjeit számolva
Szótlan maradt – nem volt jelen
Csak a test a beteg

Néha mosoly zuhant szét ajkain
S már alig hallhatóan suhant ki ajkán
Drága

A Nőre várt de *nem jöve senki*

Hogy miért gondolok őrá most is
Meg nem írt élmény maradt bennem
A Várakozás az Elmaradt Találkozás
S már végképp

Nincs a léleknek
Anyaga sem dimenziója
A fájdalomnak csak *elfele*
Marad útja valahová
Hol egyetlen könnycsepp
*Mindenek előtt**

2022. október

* Jékely Zoltán

A SEMMI ÖKLE

A gyermekkor fülesbagoly
Búgócsiga és színes gombok
Egy régi írás hogy fölé hajolj
A hallgatással mi mindent mondok

Anyád szürkülő hajában
A hajtű csendes villanása
Minden ami nem fér
Tegnapba és mába

Félelem az éjszakától
S hogy elmarad az altató
Távozik az ég a fától
S a hold ami csak arra jó

Betör egyszer az ablakon
S kéri a vonzás törvénykönyvét
Nem áll már eléje hajadon
Emelni rá a Semmi öklét

Nagyvárad, 2022. szeptember 23.

EMLÉKEK NEGATÍVJA

Nem kell már rám figyelned
Ki volnék én hogy elvárjam azt is
Mint köveken lépdelő árnyék
Emlékek negatívja tűnik

Némán vonulok életedben
Mint lassan kihunyó metafora

Nincsen égtáj hol ne jártam volna
Semmi sem fáj de izzik

Homályom vézna sziluettje
Felkapja a sivatag szele
Homok ömlik szájon és fülön
Elpárolgok – el ne ess

Nagyvárad, 2022. szeptember 23.

LEGENDA, ÁLOM

Légy már legenda!
De kicsoda és miért?
Hol és kiért mereng a
Megtépázott vagy kimért

Szellem és lélek? Minden
Mi emberi még és bevonz...
Dúsul bennünk is a nincsen –
Vajon engem is befonsz

Legenda aki voltál... Él-sz-e
Vagy csak gondolom vágyom –
És te Szó az ajkamig elérsz-e –
És elringatsz-e Álom...

Nagyvárad, 2022. szeptember 24.

Vida Krisztina

FARKASORDÍTÓ

A Borostyán család otthona ünnepi díszben pompázott. A konyha ragyogott, a fürdő csillogott, és az eddig lomtárnak használt legkisebb szoba teljesen megváltozott, eltűntek a kacatok és a pókháló a sarokból, volt már benne egy kis ágy és egy polc a könyveknek, játékoknak. A falak kellemes halványzöldek voltak, a tapétán magas hegyek, zöld fenyvesek, szőrös vaddisznók, bundás medvék, agancsos őzek és szürke farkasok.

Júlia felvette a legszebb ruháját, a csinos pöttyöst, hosszú sötétbarna haját elegáns, laza kontyba csavarta. Boldog volt, pedig már azt hitte, soha többet nem lesz boldog. Anya lettem, ma hazajön a gyermekem, ismételtette magában, és olyan hihetetlen volt az egész, mintha valaki más életét vette volna kölcsön erre a röpké pillanatra, és valahol a szíve mélyén még mindig attól tartott, hogy valami úgyis történni fog, és odalesz minden. Az orvos évekkal azelőtt mondta, hogy ő már mindent megtett, ami emberileg lehetséges, ide már csoda kellene. És most megtörtént a csoda, amitől még mereven elzárkózott, amikor az orvos először javasolta, hogy gondolkodjanak az örökbefogadáson.

Júlia már kislány korától alig várta, hogy egyszer anyja legyen. Fűnek-fának elmesélte, hogy ha nagy lesz, akkor lesz egy szép háza nagy kerttel és sok gyereke. Amikor megismerkedett Andrással, úgy tűnt, ez az álom hamarosan valóra válik. Kérdezték is őket az esküvő után a rokonok és a barátok, hogy mikor jön a sok gyerek? Hamarosan, felelték ők, de a hamarosan évekig tartó keserves próbálkozássá változott.

Időnként András is felvetette, hogy fogadjanak örökbe egy gyermeket, de Júlia hallani sem akart róla. Próbálkozzunk még, most sikerülni fog, meglátod, hajtogatta, de hónapról hónapra csalódnia kellett. Ott voltak, amikor az egyik barátnő bejelentette, hogy babát várnak. Nem sokkal később egy másik barátnő, majd a harmadik is. Júlia látta, hogy hónapról-hónapra gömbölyödnek, megbeszélték, hogy kisfiú vagy kislány, egyetértettek abban, hogy mindegy, csak egészséges legyen, nevekről és a gyerekszoba színéről vitatkoztak, és Júlia utálta őket.

Utálta őket, mert olyan boldogok voltak, mert nekik csak úgy sikerült, nekik minden olyan könnyű, minden a tervek szerint alakul, és egyre kevesebb időt töltött velük, haragudott rájuk, mintha szándékosan hagynák ki a nagy közös élményből.

András is szeretett volna apa lenni, de a feleségét még jobban szerette, és viszonylag könnyen elfogadta, hogy ha nem lehet, hát nem lehet. Azzal a tudattal pedig kezdettől fogva békében élt, hogy egy olyan gyereket neveljen, aki nem a vér szerinti utódja. De azt is megértette, hogy a terhesség, a szülés és a szoptatás olyan tapasztalatok, amelyeket Júlia nagyon szeretett volna átélni, és tudta, hogy borzasztó érzés lehet neki, hogy az ő teste minderre nem képes. András úgy döntött, hogy többet nem hozza szóba az örökbefogadást, hanem megvárja, hogy Júlia maga hozakodjon elő a dologgal. Ez a pillanat két évvel később jött el. Tudták, milyen hosszú út vezet az első papírok kitöltésétől addig, amíg valóban szülők lesznek, de már így is évekig próbálkoztak, nem jöhet már ennél rosszabb, gondolták és belevágtak.

A hosszú, gyötrelmes várakozás egy telefonhívással ért véget. Szóltak, hogy van egy fiúcska, már nagyobbacska gyerek, nem nagyon kell senkinek. Az előéletéről jóformán semmit nem lehet tudni, a hegyekben találták, az út szélén.

Júlia és András először egy kedves arcú, de szigorú nevelő hölgygel beszéltek.

- Jó, ha tudják, hogy volt már egy másik otthonban is, ahonnan azért került át ide, mert a nevelőket félelemmel töltötte el néhány furcsaság. A gyermek folyton megszökött, gyakran egész éjjel kint volt, a hajnali órákban találtak rá az utcán vagy az erdő szélén. De a hihetetlenül gyors növekedése még ennél is ijesztőbb volt.

- Minden kisbaba gyorsan nő - vonta meg a vállát Júlia, aki látta a barátnőknél, hogy alig vettek meg egy babaruhát, a gyerekek szinte azonnal kinőtték. Mi lehet ebben ijesztő?

- De ő nem úgy növekedett, mint a többi gyermek - felelte a nevelő.
- Jóformán újszülöttként találtak rá, mégis alig néhány hét múlva beszélt, további két hónap múlva járni kezdett, néhány hónap alatt elérte egy ötéves gyerek szintjét. Minden korabeli gyereknél sokkal erősebb lett.

Júlia elismerte, hogy ez valóban különös, de ezen a ponton már semmi nem tántoríthatta el őket attól, hogy megismerjék a kisfiút.

Áron elbűvölő gyerek volt. Korához képest kissé magas és sovány, arca napbarnított, kezein és lábain apró karcolások tömkelege. A nevelők elmesélték, hogy ha nem lehet egész nap kint, egyszerűen kezelhetetlen, sokat rohangál, minden fára és kerítésre felmászik, végtelenül sok energiája van. Az első találkozásukkor a kisfiú még félénk és szótlan volt, de Júlia már akkor érezte, hogy igen, ő az, akire annyit vártak. Amikor legközelebb visszatértek, a gyerek már beszélt velük egy keveset. András és Júlia egy ideig naponta visszajártak az árvaházba, a fiúcska egyre többet beszélt velük, megmutogatta nekik a játékait és a rajzait. A rajzok mind nagyon hasonlítottak egymásra, magas hegyeket, zöld fenyveseket, szőrös vaddisznókat, bundás medvéket, agancsos őzeket és szürke farkasokat ábrázoltak. Biztos elmesélték neki, hol találták, gondolta Júlia, és eszébe jutott, hogy a bátyja, Endre is mindig ilyeneket rajzolt, ő is egész nap kint volt, esténként alig lehetett beparancsolni a házba.

A hazatérés ideje meglepően hamar eljött. Amikor a kisfiú belépett a házba, mindent alaposan megnézett, és még meg is szaglászott. A szülők türelmesen megvárták, hogy mindent megszemléljen. A szobájába lépve aztán elkerekedett szemmel nézte a falakat, és azt mondta, hogy még sose volt ennyire szép szobája. Júlia a szemeit törölgette, sokat sírt az elmúlt években, de ezek most a boldogság könnyei voltak. Megszületett Borostyán Áron.

A kisfiú az első éjszakákon félt egyedül elaludni. Amint a szülők megpróbálták átosonni a saját szobájukba, azonnal felriadt. Végül azt a megoldást találták ki, hogy a gyerekszoba ajtaját egy kissé nyitva hagyják, így ha szüksége van rájuk, azonnal meghallják. Soha semmilyen neszt nem hallottak, ha járkált vagy motoszkált is a gyerek éjszaka, olyan halkán tette, mint egy lopakodó vadállat.

Szépen lassan végül megszokta az új otthonát és az új életét, és hamarosan közölte, hogy már nem fél, és el tud egyedül is aludni. Jöttek a dolgozós hétköznapiak, a munka és az új iskola. Az iskolában nagyon gyorsan megszerették a kis jövevényt, mindenkiel kedves és barátságos volt, de a tanító azért megjegyezte, hogy a gyerek rengeteget nyüzsög és nem könnyű lekötni a figyelmét. A tornaóráért azonban teljesen odavan. Mindenkinél ügyesebben szalad, kúszik és mászik.

A kisfiú nagyon gyorsan nőtt, néhány hét alatt kinőtte az összes ruháját. Júliának eszébe jutottak a nevelő szavai, és be kellett látnia,

hogy ez a növekedés valóban rendkívül gyors. De a gyerek vidám és egészséges volt, ezért nem aggódott különösebben miatta.

A szülők felfigyeltek még egy különös dologra, amelyről viszont senki nem tett említést. Amikor hazafelé sétáltak az iskolából, az utcában lakó kutyák mindig hihetetlen hangzavart csaptak. Kétségbeesetten vonyítottak, és amikor meglátták őket, szélsébesen elrohantak az ellenkező irányba. András és Júlia furcsállták ezt, hiszen a szomszéd kutyák ismerték, és mindig barátságosan üdvözölték őket.

András nagyon örült, hogy ennyi energiája van a fiának, mert szerette a természetet, és fiatalabb korában lelkes kiránduló volt, de a sok ülő munka miatt meglehetősen ellustult, és a pocakja is kikerekedett. Eldöntötte, hogy amint lehet, elindulnak az első közös kalandjukra. Az erdőben aztán András alig tudott lépést tartani vele. Találkoztak még néhány kirándulóval, egyesek a kutyájukat sétáltatták, de az ebek mind nyüszítve próbáltak menekülni, amint meglátták őket. Délutánra hazaszállingóztak a kirándulók és a kutyások, néptelen lett az erdő. Egyszer csak farkasüvöltés hasított a kora esti homályba. András összerezsent, jó volna már nekünk is hazamenni, gondolta.

- Ne félj, apu, nem fognak bántani - mondta halk, de határozott hangon Áron, és András hirtelen úgy érezte, mintha nem is egy tízéves gyerek szólna hozzá, hanem egy erdei remete, aki otthonra lelt a fák és gyökerek között, és most megtanítja a betolakodó idegennek, amit egykor minden ember tudott, de már elfelejtett.

Amikor hazaértek, András kimerülten rogyott le a kanapéra, de Áron még mindig nem volt fáradt, azt mondta, hogy ő még kétszer annyit is tudott volna menni.

- Ez tényleg az én fiam - jelentette ki büszkén András.

Júliának mindig Endre jutott eszébe róla, ő is imádta a természetet, és legszívesebben mindig csak kirándult volna. Amikor felnőtt, Endre is vadász lett, akár az apjuk. Júlia soha nem tudta teljesen megérteni ezt a szenvedélyt, ő sokkal jobban szerette az állatokat, addig, amíg éltek, de szerette és elfogadta a testvérét. Endre mindig beszámolt a legújabb zsákmányáról. Egyik este telefonált, és büszkén újságolta, hogy hatalmas medvét lőtt. Addig erősködött, hogy mindenképp meg kell nézniük, amíg a család egy szép napon felkerekedett és meglátogatta.

Borostyán Endre kint lakott a város szélén, egy tágas birtokon, amely egy köpésre volt az erdőtől. A háza tele volt kitömött állatokkal. Volt ott fácán, siketfajd, vaddisznó hatalmas agyarakkal. A nappali falán egy sas, kitárt szárnyakkal. A máskor eleven, pirospozsgás gyerek falfehérre sápadt. A szülők észrevették, hogy valami nincs rendben, de hiába kérdezték, mi a baj, a kisfiú nem felelt. Gyere, megmutatom a medvémet, attól jobban leszel, mondta Endre, de ez egyáltalán nem segített, Áron szemlátomást csak még rosszabbul lett, az ediginél is jobban elsápadt, a szemébe könnyek gyűltek. Legközelebb farkast szeretnék lőni, mondta Endre, és ekkor eltörött a mécses. A gyerek torka szakadtából üvölni kezdett.

– Mi a baj, csillagom? – kérdezte aggódva Júlia, de a gyerekből egy árva szót sem lehetett kihúzni.

Csak akkor kezdett megnyugodni, amikor már úton voltak hazafelé. Lefekvés előtt Júlia próbálta megtudni, mi történhetett.

– Félek a vadász bácsitól – felelte Áron. – Az a sok állat mind olyan volt, mintha élnének, de igazából mind meghaltak. Miért szereti lelőni őket?

– Szerintem azt szereti, hogy erősebb lehet, mint az állatok – felelte Júlia –, és azt, hogy ügyesebb, mint a többi vadász bácsi. Amikor kicsi voltam, én se szerettem a kitömött állatokat. Az apukám is szeretett vadászni, és volt belőlük otthon. Nem kell többet velünk jönnöd, ha nem akarsz, nyugodtan itthon maradhatsz.

A kisfiú erre már teljesen megnyugodott, és hamarosan elnyomta az álmot. A szülők is aludni tértek.

Amikor egyik este Áron és András séta után hazaértek, Júlia éppen tévét nézett. A híradóban arról beszéltek, hogy a városhoz közeli erdőben farkast láttak, és figyelmeztették a kirándulókat, hogy semmiképp ne induljanak el egyedül. A műsorba meghívtak egy szakértőt is, aki szerint ennek örülni kéne, mert a farkasok száma ijesztő mértékben csökken, és az élőhelyük fogyatkozik. Kár, hogy mi nem láttunk farkast, jegyezte meg András. Még szerencse, felelte Júlia, de András azt mondta, hogy a farkasoknak több félnivalója van az embertől, mint fordítva, Áron pedig nevetni kezdett, de senki sem értette, miért.

Reggel András rántottát akart sütni, és döbbenten vette tudomásul, hogy a hűtőben semmi nincs. Mikor Júlia később fölkel, András még

mindig a hűtő előtt állt. Nem értem, hisz tegnap vásároltunk, mondogatta. Az első gondolata az volt, hogy biztos Áron lopta el az ételt.

– Nem lehet, hogy megéhezett az éjjel? – kérdezte a feleségétől.
– Szerinted egy ekkora gyerek meg tud enni egy hétre való ételt? – hitetlenkedett Júlia.

– Nem, ez valóban nem lehetséges – ismerte el András, és elindult újra bevásárolni.

Egy hét múlva újra megtörtént az eset. A hűtő teljesen üres volt, de semmi más nem tűnt el a házból. Talán egy kutya vagy egy kóbor macska juthatott be valahogy, gondolták, de ezt hamar elvetették, mert egyik ajtón és ablakon sem találtak semmi hibát. András ismét Áronra gyanakodott, és amíg a kisfiú iskolában volt, átkutatta a gyerekszobát, de nyomát se látta az eltűnt ételnek. Büntudata volt, amiért azonnal a fiát vádolta, de az árvaházban hallott történeteket sehogy sem tudta kivenni a fejéből.

Amikor legközelebb elmentek bevásárolni, Áront is vitték, és megkérdezték tőle, mit szeretne. Amikor a húspulthoz értek, a fiú kiszemelt magának egy hatalmas sonkát. A szülők nem szóltak semmit, csak megvették neki.

Sétáikon időnként farkasok szegődtek a nyomukba. András és Júlia először nagyon megijedtek, de az állatok soha nem bántották őket. Áron mindent tudott az erdőről, minden kis zugot ismert, ahol már nem voltak ösvények, tudta, melyik állat hol tanyázik, merre lehet szabadon kóborolni, és hova nem tanácsos belépni. András és Júlia olyan tudás birtokába jutott, amiről még Endre sem álmodhatott. Áronnak elég volt egy szippantás a levegőből, és elmondta, merre jár éppen az anyamedve a bocsokkal, melyik bokorban pihen az öreg farkas, mit csinálnak az őzek, és hol túrnak a vaddisznók. Vajon honnan tudhatja mindezt? Honnan jöhetett, hol lehet az eredeti családja? Időnként beszélgettek erről, de semmire nem jutottak. Azt is fontolóra vették, hogy kérdőre kéne vonniuk Áront, de ezt mindig elvetették, hiszen senkinek nem árt, mindenki kedveli, csak van néhány furcsa szokása. Abban maradtak, hogy majd ő mesél, amikor szeretne, és biztosították róla, hogy nekik bármit elmondhat, nem fognak ítélkezni.

– Tényleg kell mondanom valamit – vallotta be Áron –, csak még nem tudom, hogyan.

– Amikor készen állsz – mondta Júlia, mert fogalmuk sem volt, mivel állhatnak szemben.

Esténként hallották a farkasokat üvölni, és Áron időnként válaszolt nekik, máskor csak befészkelte magát a szülei közé a nagy ágyba, és csak annyit mondott, most nincs kedvem beszélgetni velük.

– Maradj csendben, a szomszédok alszanak – mondták a szülők, de a gyereket nem lehetett leszoktatni a farkasüvöltésről, makacsul állította, hogy ez most nagyon fontos, el kell mondani a többieknek. Júlia elmesélte a barátnőinek, hogy a fia azt hiszi, beszélgetni tud a farkasokkal, de ők azt mondták, ne aggódjon, majd kinövi.

András és Júlia hetente meglátogatták Endrét, a gyerek ilyenkor otthon maradt.

– Holnap elmondhatok mindent? – kérdezte Áron lefekvés előtt, amikor András és Júlia egy este hazaértek Endrétől.

– Hát persze, drágám – mondták a szülei, és bár kicsit aggódtak, vajon mit fognak hallani, örültek, hogy a kisfiú végre megbízik bennük.

Éjszaka megszólalt Júlia telefonja. Endre hívta. Júlia nyugtalanul vette fel. Mit akarhat hajnali ötkor?

– Juli, hol van Áron? – hallatszott Endre zaklatott hangja.

– Hol lenne? A szobájában! – felelte Júlia.

– Nézd meg gyorsan! – utasította Endre.

Júlia kezdett megrémülni. Benyitott Áron szobájába. A kisfiú ágya üres volt.

– Gyertek át hozzám azonnal! – kiabálta Endre a telefonba, és Júlia megértette, hogy baj van. Még soha nem hallott ilyen félelmet a testvére hangjában, aki a sötét éjszakában egyedül járta az erdőt medvék után kutatva. Felébresztette Andrást, és siettek Endre házához.

Már hajnalodott, mikor Endre házához értek. Endre farkast lőtt. De a farkas bőrében nem az állat csontja, húsa és belsősegei voltak. Amikor Júlia és András odaértek a kiterített állathoz, a felkelő nap fényében látták, hogy a farkasbőrben egy kisfiú van. Nagyon hasonlított Áronra, aki csavarogni indult éjjel az erdőbe.

Hurubás Anna

A RÓZSABOKOR

Feszült csend uralkodott a tájon, amikor megérkeztem. A napsütötte, dombos-völgyes vidék – ősz végéhez közeledvén – kifakultan pihent a tiszta ég alatt. Felnyitottam rozoga, kék autóm csomagtartóját, és enyhén remegő lábbal vettem ki táskáimat. A kis házhoz érve, kopogtatásra lendülő kezem megállt pár centire az ajtótól, és visszapillantottam a kocsira, majd nagy levegőt vettem, bekopogtatam.

Az ajtó kinyílt, anyám mosolya fogadott. Bármennyire próbáltam rejteni, kiülhetett az arcomra a meglepettség, mert ő büszkén húzta ki magát. Alig ismertem rá. Emlékeimben élő fekete haja teljesen őszbe fordult, és mellkasa közepéig érve, kiengedve pihent vállán. Egykor sima arcát ráncok borították. Szeme elvesztette csillogását, és világoskék írisze szürkére fakult. Színes pólóit és kertész nadrágját hosszú, világosszürke színű, csipkéekkel díszített, bő ruhára cserélte, aminek anyaga elnyűttnek tetszett, mintha minden nap ezt hordaná. A ruha a földig ért, így nem láthattam anyám lábait, de feltételeztem, mezítláb van. Egyedül – a külsejével és állapotával ellentétben – tekintetéből áradó melegség volt a régi.

– Kerülj beljebb, csillagom – mondta kedvesen, hangja erőtlenül, rekedtesen csengett.

– Nem is tudom, mióta nem voltam itt.

Körbenéztem a házban, ami hajszára pontosan olyan volt, mint az emlékeimben. Zöld kanapé, előtte kis asztal, a sarokban zongora, a fotel mellett hegedű. A bútorok tetején vastag porréteg pihent.

– Tizenhét éve – válaszolta anyám kis szünet után.

Nem tudtam eldönteni, hogy állapota ellenére vagy pont miatta volt ilyen nyugodt és kedves. Feltűnt, hogy a mosoly, mely mögött azt hiszi, hogy elbújhat, szomorú és megfáradt.

Elhatalmasodott rajtam a lelkiismeret-furdalás. Ő semmiben sem volt hibás, mégis őt büntettem. Aztán minél több idő telt el, annál jobban tartottam a hazatéréstől. Ha nem értesülök betegségéről, most sem látogattam volna meg.

Tehát tizenhét év. De ugyan kit akarok becsapni, hisz én is számoltam minden percet.

Leültem a régi, kopott fotelre, ő pedig hangtalan léptekkel a konyhába suhant. Az ajtón keresztül láttam, hogy alig éri el, de mégis a legfelső polcon kotorászik. Percekkel később forró, gőzölgő teával a kezében érkezett vissza. Hát persze. A piros, macis bögre.

Miután leült a velem szemben lévő kanapéra, azt kérte, hogy meséljek el mindent. Tudtam, mire gondol. Mindent, ami azóta történt velem, hogy itt hagytam őt a házban, a domb tetején. Elmondtam, hogy kaptam meg első állásomat felszolgálóként a lakásom melletti kávézóban, hogy miként jutottam el egy évre Angliába, hogyan kérték meg a kezem... vagyis minden fontosabbnak tűnő pillanatot az életemből. Lelkesen, gyermeki izgalommal hallgatott. A lemenő nap arany fénye bekúszott az ablakon, arcára telepedett, és megvilágította őszinte mosolyát. Összeszorult a mellkasom. Nem csalódott bennem, s még annál is kevésbé haragudott. Egyszerűen csak hiányoztam neki, az egyetlen lánya, aki önző módon, a saját érzéseivel törődve itt hagyta. Nem töltöttem vele elég időt, s most már ki tudja, mennyit tudok. Hónapokat, heteket, napokat...

Egészen délutánig csak meséltem. Mikor éppen felemeltem az asztalról a poharat, hogy az alján maradt utolsó csepp hideg teát kikortyoljam, egyszerre felállt és megkért, hogy segítsek megöntözni a rózsabokrot. A kezem megállt a levegőben. Nagyot pislogtam.

- De drága édesanyám, hisz nemsokára tél van. Még levél sincs rajta.
- Meg kell locsoljam a rózsabokrot – ismételte.

A benne ébredező nyugtalanságot palástolni próbálta. Alig álltam fel, ő már nyitotta is az ajtót. Magamra kaptam a kabátom, és mivel nem láttam a fogason egy darab ruhát sem, így a táskám tetejéről felkaptam a zöld pulóveremet, és utána szaladtam.

A ház mögött értem utol anyámat, és gyorsan ráadtam a pulcsit. Korábbi gyanúm beigazolódott. Nem volt rajta cipő. Dideregve figyeltem, ahogy megragadja a locsolókannát, és megnyitja a pincelejáróban a csapot. A víz kifröcskölődött világos ruhájára aljára. Mellé léptem, és megemeltem a kannát, hisz gyenge karjaival alig bírta volna el, és követtem vissza a ház elé. Egy halott növény ágaira bökött. Valószínűleg az elmúlt tél megszokottnál is hidegebb időjárása vetett véget az életének. Ekkor bevillant egy kép: kisgyermekként szaladgálok a puha,

zöld fűvön, s rendkívüli izgalom tölt el, mivel épp rózsapalántát készülünk elültetni anyámmal. Megráztam a fejem, elhessegetve az élénk emléket, és letöröltem egy könnycseppet a szemem alól. Az a rózsabokor volt az, amit együtt ültettünk. Gyerekkoromban nem álltunk valami közel egymáshoz, apámmal sokkal jobb kapcsolatom volt, és a rózsabokor volt az, ami összekötött minket.

- Öntözzük meg, nehogy kiszáradjon – kérte anyám.

Némán, könnyes szemmel, de szót fogadtam.

- Ma nagy csend volt. Holnap vihar lesz – állapította meg motyogva, mintha nem is nekem szánná szavait, hanem csak magában beszélne, és a sötétedő eget kémlelte.

Egy hidegrázó fuvallat suhant végig a kerten.

Reggel fáradtan vonszoltam ki magam a konyhába. A kedvenc bögrémben ott várt a túlcukrozott tea. Éjjel szemhunyasnyit sem aludtam. Forgolódtam, óránként bementem anyám szobájába, és ültem mellette, figyeltem, ahogy alszik. A köztes időben hol kinyitottam az ablakot, hol becsuktam, majd visszafeküdtem, és megint forgolódtam kicsit.

- Hogy aludtál?

- Remekül – hazudtam, ő pedig eléem rakott egy adag tojásrántottát.

Reggeli után kimentem a házból, kezemben szorongattam a telefonom, felhívtam anyám orvosát. Tudott a rózsabokros dologról.

- Miért nem említette? – kérdeztem ingerülten, és a szám szélét harapdáltam.

A doktor két hete hívott először, hogy értesítsen anyám állapotáról, s azóta mindennap beszéltem vele. Nem tudtam azonnal meglátogatni, egy fontos projekt prezentálása miatt a főnököm nem engedett el. A háztól negyedórára van egy kisebb városka, egy meglepően jó kórházzal, az orvos ott dolgozik, s rendszeresen feljár anyámhoz, aki persze hallani sem akar ápolóról. Túl makacs és büszke, semmint hogy bárki segítségét kérje, ahhoz is, hogy felhívjon, miután apám halálát követően elmenekültem hazulról, és őt magára hagytam a fájdalommal.

A hívás után leültem a földre. Nem akartam anyám előtt sírni. Arcom a borús ég felé emeltem, ahonnan világosszürke felhők pillantottak le rám. Enyhe szél támadt.

A nap további része nyugodtan telt. Anyám kérésére elmeséltem, hogy milyen volt a menyasszonyi ruhám, milyen virágok voltak az

esküvőn, milyen ízű tortát választottunk, s míg ő a kanapén ücsörögve hallgatott, én kitakarítottam a szobát.

Délutánra felerősödött a szél és dühödten csapdosta az ablakokat.

– Gyere, menjünk ki, nézzük meg a rózsabokrot – elszorult a torkom. Azt mondta az orvos, ne ellenkezzek vele a növényt illetően.

– Várjunk egy kicsit, amíg elcsendesedik a szél – mondtam, és megpróbáltam nyugodt maradni.

– Az már nem fog elcsendesedni, kiscsillagom – felelte anyám, és már nyitotta is az ajtót.

Egy ideig a házból figyeltem, ahogy a halott növény előtt áll. Hosszú ruháját és ősz haját össze-vissza fújta a szél, féltem, kibillentheti egyensúlyából. Ahogy így szemléltem őt, arra gondoltam, hogy mennyire tökéletes helyen van ebben a pillanatban, mintha ő lenne a kirakós utolsó darabja. Szürkés ruhája visszatükrözte az ég színét, hangulatát pedig a kopár táj.

Nagy levegőt vettem, és kimentem mellé.

– Tudod, mikor így harcol a szél a világ ellen – mert bizonyos, hogy ilyenkor harcol –, van benne valami csodálatos. Te is hallod, csillagom? Ezt a lágy zenét a dübörögve süvítő, eget-földet rengető kiabálás mögött?

Nyugtalanul fürkésztem arcát. Nem mertem félbeszakítani, minden kérdésére csak bólintottam.

– Most egy hegedű énekel, de milyen gyönyörűen, mily keservesen! Te is érzed ezt a fájdalmat? Én érzem. Nézd csak, még a kezeim is remegnek tőle – kinyújtotta felém két kezét, én pedig megfogtam őket. Bőre hideg volt és nyirkos. Ekkor jutott csak eszembe, hogy mezítláb van.

– Gyere, menjünk be a házba! – próbálkoztam, de reménytelenül. Elengedett, és elindult a dombon lefelé.

– Te is csukd be a szemed, és talán úgy még látod is, ahogy a szél vezényel a zenekarnak, ahogy a fák és a virágok kecsesen lengedezve, pehelykönnyedséggel táncolnak.

Csukott szemmel és kitárt karokkal állt a széllal szemben, én pedig könnyekkel teli szemmel meredtem rá.

– Ó, de mily magasztos ez a tánc!

Ő is táncolt a széllal együtt.

– Kérlek, menjünk be! – könyörögtem neki, de szavaim nem értek el hozzá.

– Gyerünk, hunyd le a szemed kislányom, mert lemaradsz róla! Mindjárt vége. – Ezt már szinte kiabálta. Teljesen átadta magát a zenének. – Figyelj, ez már a finálé. Minden hangszer fortissimoban játszik, a szél pedig süvítve vezényel, teljes odaadással, mintha élete utolsó cselekedete lenne, mintha utoljára fújhatna végig ezen a kietlen tájon!

Szaladni kezdett, én meg utána. Nem érdekelte, hogy csupasz talpát súrja a száraz talaj. Egyszer csak visszafordult, és megfogta kezem.

– A záró akkord!

Fagyos kezével egyre erősebben szorított, szívem a torkomban dobogott. Halkan folytatta.

– Hallod, ahogy az utolsó hangok csengése még betelíti a tájat?... Majd elillan...

Anyám leült a domboldalra, s maga mellé húzott. A kezemet még mindig tartotta. Szemerkélt az eső, én pedig egyre kétségbeesettebbé váltam.

– A szél fáradtan, verejtékező homlokkal leengedi karjait. Te is látod, hogy kimerült ebben a nagy zenebonában? – mondta, és felém fordult.

Lassan bólintottam. Minden porcikám remegett.

– Megfordul, alaposan végigpásztáz a tömegen: megfigyeli a táncosokat, apró üveg cipőiket és a mozdulatlan hallgatóságot. – Ő is körbeszemlélt az ismerős tájon. – Komótos léptekkel lesétál az emelvényről. Nem néz vissza.

Elhallgatott egy pillanatra.

– Ugye milyen gyönyörű volt, csillagom? Te is hallottad, ugye?

– Igen, igen – motyogtam, és próbáltam meggyőző lenni.

Két jeges kezével megfogta az arcom, és a szemembe fúrta tekintetét.

– Kérlek, vigyázz a rózsabokorra – suttogta, majd erőtlenül megölelt. Éreztem, ahogy keze lassan lecsúszik a hátamról, és teste elcsuklik.

ÉJSZAKA

- Már megint nem tudsz aludni, ugye? - Róza az oldalán fekvé résnyire nyitotta szemét, amit eddig csak nagy erőfeszítéssel tudott csukva tartani. Iván meggörnyedt alakját pillantotta meg az ágy mellett.

- Nem - a nő lemondó hangja betöltötte a piciny faház hálósobáját. Felkelt, és az ágy szélére ült, talpa érintette a hideg padlót. Az ágy öreg rugói fáradtan nyikordultak meg a nő testének lassú mozdulataitól. Lábfejét óvatos mozdulattal az ágy mellett heverő papucsba csúsztotta, majd felállt, és a konyhába indult. Lépteinek puha topogása megtörte az éjszaka kábult csendjét, melyben minden apró mozzanat csörömpölésnek hallatszik, s bármilyen halk suttozás kiabálásként hasít a levegőbe.

Róza a felső szekrényből levett egy csészét, ami koppanó hangot hallatott, amikor a márványpulthoz ért.

- Nem kapcsolod fel a villanyt? - kérdezte Iván, mire a felesége megrázta a fejét.

- Így is látok, a hold fénye bevilágít az ablakon - majd az estéről megmaradt, hideg levendulatea után nyúlt.

- Elvileg megnyugtat - magyarázta, s bár már maga sem hitt benne, megrögzött szokásává vált, hogy minden este lefekvés előtt kimenjen a kertbe a nagy levendulabokorhoz, melyet még Iván ültetett, s pár virágot letépve teát főzzen belőlük.

A kis ház egy hegyes-dombos vidéken feküdt a fák között, közvetlen a tóparton. Róza a konyhából nyíló ajtó vaskilincset lenyomta sovány kezével, és kitekintett az éjszakába.

- Nem jössz? - fordult hátra férjét szólítva, mire Iván a kérdésnek eleget téve hangtalanul emelkedett fel a konyhaasztal melletti székből.

Mielőtt kilépett a hátsó kertbe, a nő leakasztotta köntösét egy, az ajtó mellé a falba vert szögről. Csendes, nyugodt éjszaka volt, csak a hatalmas fenyők sötétzöld ágait suhogtatta meg néha egy elkóborolt fuvallat.

- Mindig is szeretted a fenyők illatát - jegyezte meg Róza, és hátrapillantott Ivánra, aki szelíden visszamosolygott.

A hátsó kertkaput elhagyva csak pár lépés volt a tópart, ahol egy kis móló állt algás lábakkal a víz szélén. Róza – fél kezében szorongatva a csészét – leült a nyirkos fára, lábait a tó felszíne felett lógatta. Iván követte példáját. A nő tekintetét a vízre szegezte, melyen a hűvös éjszakai szellő apró hullámokat fodrozott.

- Telihold van – mondta Iván, mint aki csak most vette észre a fekete égről gyanakvoán le-lepislogó gömböt.

- Olyan, mint egy dáma – mondta Róza.

- ...aki ezüst selyemruhájával befedve a tájat kelletti magát az őt körülhemzsegő csillagok úri szeme előtt – fejezte be Iván felesége gondolatát.

- Szerinted is szereti nézni magát a tó tükreben?

- Bizonyára.

A hatalmas fenyők az égbe magasodva, védelmezően ölelték körbe a tavat, melynek sötétségtől fekete vizén a csillagok és a hold fehéren sziporkáztak. A mólóhoz kötve egy zöld csónak billegett az alig-alig mozgó, lomha hullámokon. Nyilvánvaló volt, hogy a hajócska évek óta érintetlen.

- Emlékszel, hányszor csónakáztuk körbe a tavat?

- Megszámlálhatatlanszor – válaszolt Iván tűnődő hangon.

- Az utóbbi időben sok túrázó császkál erre. Fürdenek a tóban is.
- Róza elhúzta a száját.

- Biztosan a legenda vonzza ide őket – állapította meg a férje.

- Hogy is szólt pontosan? – kérdezte a nő, és oldalra billentette a fejét, ahogy megpróbálta felidézni a történetet.

- Abban az időben – fogott bele Iván a mesélésbe –, mikor még a tó helyén pusztá mező állt, s a tündérek is harcban álltak, két szerelmes titkos találkájának helye volt itt minden éjszaka. A víztündérkirály lánya és az erdei tündérkirály fia égő szerelmét még a háború sem tudta megakadályozni.

- Mint Rómeó és Júlia – jegyezte meg Róza. Iván mosollyal a szája sarkában bólintott, majd folytatta az elbeszélést.

- Mikor erre a víztündérek királya rájött, holdtöltekor a katonáival a mezőre vonult, s még lányának keserves zokogása sem tudta megakadályozni, ellenségének a fiát kivégeztette az éj leple alatt. Azóta minden éjjel, amikor a telihold felemelkedik a magasba, a tündér-

királylány itt siratja szerelmét. Könnyeinek fájdalmas súlya alatt megrogyott a föld, helyet adva a víznek, melyből a tó született.

Mikor Iván befejezte a történetet, éles csend hasított az éjszakába.

– Ideje bemenni – suttogta Iván. Hangja távolinak tűnt.

A nádszálak zizegve súgtak össze, a fenyőfák szomorúan nyújtogatták hatalmas ágaikat, a víz halkán csapdosta a partot, s a csillagok fénye izzólámpaként sercegett az égen. De még a csend is elhallgatott, amikor Róza feltápáskodott a móló széléről, megfordult, és kezében a kiürült csészével visszaindult a faházba, ahol évek óta egyedül élt.

Öregasszony macskával, 1991

(papír, tus, 72 x 56,5 cm)

(a Kecskeméti Katona József Múzeum tulajdona)

Tamás Kincső

KÉT NŐ, EGY KALAP

CSIPKESZEZON

Kedves barátném, nem tudom, nálatok milyen az idő, de itt ma tél lett. Fázom. Már egy hete sár van, vagy tán még több, de most aztán kegyetlenül hideg lett, pedig csak három fokot mutatott az autó hőmérője, amikor a patikából hazaindultam. Néha munka után kimegyünk egy cigire, hárman vagyunk dohányosok, a végére vacogtunk, remegtünk, pedig mindenkin kabát, sál. Nem bírom a telet rendes, utcai ruhában. Itthon más. Itthon sínadrág, alatta a házinadrág, sapka, rendes télikabát. Kesztyű. Rendes, téli csizma. Előbb enni adtam a kutyaúknak, ne nyűgöljenek rajtam, amíg kint járkálok, aztán felszítotam a kazánban a tüzet, mert biza reggel hattól kihűl a ház. A nappaliban tizenhét fok van, a hálósobában tizenöt. Ezek a megszokott reggeli hőmérsékletek, éjszaka is sokat hűl a levegő, nem is tudok jól aludni tizenhét fok felett, de munkából hazaérve többre vágyom.

Amikor ilyen sár van, komoly logisztika kimenni a házból, mindent az előszobába készítek, amit cipőlevétel nélkül el kell érnem, alma a zsebemben, kutyatáp és a maradék kenyerek a hűtőből, a macska homokos ládája, amit később ki akarok mosni. A tűz és a kutyák után rögtön a ló következik, aki már tudja, hogy hazaértem, és rövid nyehegéssel fogad. Régebben húzta a fülét, ha almát, murkot vittem, nehogy meg találjam enni, most már beleharap az almába, felét kényelmesen elrágcsálja, amíg tartom a maradékot a kezemben. Soha nem ettem meg előle az almát, gondolhatod, eszemben sem volt, de neki kellett három év, hogy ezt elhiggye. Karácsonykor lesz három éve, hogy megvettem Larisszát. Repül az idő. Életem legszebb, legtartalmasabb, legteljesebb három éve. Még a sáros decemberekkel, a fagyos, havas márciusokkal együtt is.

Két legelője van, enni már jóformán nincs mit egyiken sem, de mindig örül, ha átmehet egyikről a másikra. Az éjszakai legelő kisebb, fakarámmal kerített, egyenletes terep. Körbejár, birtokba veszi, szagolja a tövig rágott gyeget, aztán keres valamit a patakon túl, amire

figyelni kell. Feje magasan, füle előre. Elmegy a kapuig, aztán hirtelen fordulattal vágtába ugrik és megiramodik, átlósan átszeli a kis tisztást. Hátsó lábaival minden második ugrásnál kirúg, mint egy bolond csikó, s még vonyít is, mint a kutyák, amikor üldözőbe veszik a kiugró őzet, loholnak utána, és szidják az egyre növekvő távolságot. Valami ilyen hangot ad ki a ló is, ahogy a rövid átlókon belendül az irgalmatlan vágtájába, aminek a végén alig tud megállni, a bársenyos, tövig rágott gyp, amin olyan jó legeltetni a szememet, most darabosan repül a novemberi borongós ég felé, s patái nyomán előtűnik a fekete föld. Két perc alatt a kapu környéke, ahol fékez, teljesen fel van szántva, egyszer még a kerítésbe is belecsúszik. Félelmetes nézni. Rászólok, hogy „Ne olyan gyorsan, te, elesel!” Takaró van rajta, ráadásul kettő, egy vékony bélésű istállótakaró, azon esőköpeny, félek, nehogy belerúgjon a pántokba, becsússzon a kerítés alá és lábát törje. Irtózok, amikor ilyen bolond, megmondom az őszintét. Négyszáz kiló száguldó örület. Az orrcimpái kikerekednek, a farkát magasan tartja, ilyenkor el tudnám adni csillagos homlokú, bal hátsó csüdben kesely, tiszta vérvonalú, sárga arab telivérnek, pedig csak félvér a lelkem, az anyja állítólag sima parasztló, valahonnan a román tengerpart vidékéről, ahol mangáliai ménekkel fedeztetnek.

Közben kihordom a trágyát, eligazítom az almot a beállójában. Jó látni, hogy ilyen kicsattanó jókedve van, azt jelenti, evett, ivott eleget, nem fázik, nem depressziós, nem magányos. Talán azt is jelenti, hogy örül nekem. Ahogy áll a karám kapujánál, arra gondolok, talán hív, hogy menjünk csipkebogyózni. Amíg szép, száraz ősz volt, és nem sötétedett ilyen korán, volt néhány nap, amikor az utolsó napvilágos órát arra használtuk, hogy kötőféken kísértáltunk a szemközti oldalba, a patakon túl, ahol tele van mindenféle bokrokkal, én ettem a kőkenyrt, és szedtem neki a csipkebogyót, mert az annyira szúrós, hogy hiába kedvenc csemege, képtelen kicsipegetni a tövisek közül.

Felnézek az égre. Még világos van. Ma hamarabb hazaértem, nem kellett a gyermekeket összeszedjem az iskolából, enniük adjak itthon. Menjünk, gondolom. De nincs nálam telefon. Csak be kell mennem lábujjhegyeznem a konyháig a sáros csizmában, hogy nyúlánkozva elérjem a mobilomat. Kötőféket ragadok, vezetőszárat, indulok a kapu felé. Úgy jön utánam, mint nyáron a takaróból hazasiető munkások után a vihar. Mindig tartok tőle, hogy elüt, feléje lendítem a karomat,

lassítson. Máris ballag mellettem. Orra még mindig tág, habosan folydogál belőle a vágta hevében megmozdult istállópor. Feje magasan, nyaka görbe. Felém csíp. Megszidom. A kapunál is. Felrakom a kötőféket, kivezetem az útra. Jön, mint egy kiskutya, szerencsére kisujjal vezethető, nem húz, nem visz el. Ilyenkor eszembe jut, hogy talán ő jobb barátjának gondol engem, mint amennyire én tartok tőle, s amit én rosszindulatnak gondolok, a csipkelődés, a felém rúgás, az mind virgoncság, játék, azt hiszi, ló vagyok, hiszen így játszanak a lovak. Ahogyan a szülő is hozzácsíp a gyermekéhez a játék hevében, és a kigyerek is szereti ökölrel dögönyözni az apja erős vállát, talán csak ennyi Larissza csipkelődése is. Az igazság az, hogy három év után még mindig tartok tőle, a háta mögött lehajolva szedem a trágyát, ha nyugodtan áll és eszik, de ha megbolondul jókedvében, mint most is, rendesen félek, hogy elüt vagy megrúg, megharap.

A legelőig vezetem, ritmusosan fűjtatva jön mellettem, sugárzik róla az életkedv. Talán elégedett magával, hogy tudtomra sikerült adnia, kimenne sétálni egyet. Szagolja a füvet, leeresztett fejjel, hosszúra nyújtott nyakkal lépked mellettem. Ahol kezdődik a dimbes-dombos rész, lecsatolom a vezetőszárat. Azonnal legelni kezd, még mindig vannak szép, zöld foltok, s lesznek, amíg a hó rá nem telepszik. Akkor aztán kifagy, kisárgul minden, megszűnik élni, hajtani. Nem várom. Szerencsére mostanában januárig nem jön a hó.

Odakint szél van. Jó lett volna egy magasabb nyakú melegítő a dzseki alá, hiába húzom állig a cipzárt, úgylis befúj a dér. Próbálom rövidíteni a nyakamat, s nekivágok az oldalnak, keresem az első rózsabokrot. Három kutya jött velünk, a két nagy megkötve maradt az udvaron. Larissza legel, néha visszaszólok, lássa, merre tűnök el. Megtalálom a kökénybokrokat, még nem hullt le róluk a termés, puha, édeskés. Ennél jobb idén már nem lesz. Kökényt eszem, közben nézelődöm, keresem, hol piroslik jobban a hecsedli. Az apró bogyós bokrokra még nem fanyalodtam rá, még bőven kerül olyan, amin hatalmas, jól fejlett bogyók vannak, hármásával, négyesével az ág végén, könnyű szedni, szapora, ahogy nálunkfelé mondják, hamar megtelik egy zseb, két zseb vele. Megrakom a zsebeimet, és indulok az út felé, mert Larissza is indul valamerre, kíváncsi vagyok, hova megy. A lovak felfelé szeretnek haladni inkább, kapaszkodni jobban tudnak, mint ereszkedni. Felmegy az úton. Az út túloldalán lépeget felfelé. Szólok, hogy itt vagyok, és

várom, nehogy kedve kerekedjen nekivágni a következő oldálnak is, s felfusson Vadasig. Az arab lovaktól kitelik. De ő jön, s velem egy vonalban felém fordul, átugorja az útszéli sáncot, és ott terem mellettem a habos orrával, mert tudja, hogy tele a zsebem. Kiürítjük. Beereszkedek a bokraimhoz, hogy szedjek még. Nem tud utánam jönni, túl sok a kökény, szúrja a kényes lábát. Amíg szedek még két zsebre valót, a hosszú szálú füvet tépkedi, amit a tehének otthagytak. Végül mégis érkezik fújtatva, türelmetlenül bökdösi a karomat. A csipkebogyó most a legfinomabb. Kóstoltad valaha nyersen? Fanyar, édeskés. A magok körül kissé szúrós, csiklandós, de úgy tűnik, a lovat nem irritálja. Nem adom oda mind, amit szedtem, felcsatolom a vezetőszárat, és indulunk haza. A bogyókon elázott a kesztyűm, és fáznak az ujjaim, nem is kicsit. Jókedvűen lépdél a bal oldalamon, én pedig az oldalsó, kissé magasabban, ha megcsúszna, ne engem tapodjon le. Talál a fogai között egy beragadt hecsedlit, ráérősen ropogtatja a magokat. A patak mellé érve kiköveteli, hogy beleharaphasson a buja, zöld fűbe, amiről az esők lemostak minden port. Az órára nézek: 16:37. Szinte egy órája kint vagyunk. Már szürkülődik. Csend van, csörgedez a patak, a benti, megkötött kutyáim nem vonyítanak utánunk, tudják, hogy mindjárt otthon vagyok, és jön a vacsora. A másik három is előkerül eddigre. Vadas felől autózúgás hallszik. Ez az első jármű, mióta kijöttünk, semmi emberi nem mozdult, csak a tehénfarm esti zajai hallatszottak, a hóóóó meg a hejjjj, ahogy fejésre készítették a teheneiket. A kezem átmelegedett, megszáradt a kesztyű rajtam.

Amikor az autó elhalad, és egy pillanatra felemeli a fejét a fűből, megragadom az alkalmat, és rántok a száron, induljunk. Nemcsak lovam és kutyám van, hanem macskám is, aminek a homokos ládáját még napvilág ki akarom mosni.

Elmeséljem, milyen jó érzés három fokban a hideg vízben locskotolni? Nem mesélem el. Te meséld el nekem most, hogy vagy, gyógyulnak-e a hangszálaid, mert erőst hallgatsz. Néhány hete én is eléggé beteg voltam, nem tudtam rendesen beszélni két-három napig, elkezdtem szedni az Augmentint, azzal aztán hamar jóra fordult minden. Remélem, te is jóra fordulsz hamar.

Bíró József
AGNUS DEI

:
minap
– immáron
félvakon –
:
...
igyekeztem fölsikálni
egyetlen – a műanyag rolettán –
átszüremkedett
fényfoltot
konyhai kőpadlónkról
– természetesen
sikertelenül –
:
időbe
tellett
'míg ráeszmélnem
...
mit
is
...

[szeretettel adom Száraz (Miklós) Györgynek]

Bihari Csilla-Rozália

ELHALLGATOTT SZILÁNKOK

amikor este hazaértem
a fürdőszobában ezernyi tükör-
szilánk borította a padló-
csempét és a kádat

késő volt már mire feltakarítottam
de te még mindig nem írtál nem jöttél
aznap csak zuhanyozni mertem azt is papucsban
pedig ilyenkor hosszú órákig szoktam áztatni
a hideg pórusaimban rekedt egyedülletet
remélve hogy a forró fürdőben szétmállik elpárolog

aznap már én sem írtam
mert tudtam hogy
csak másnap válaszolnál
mert nem csak a tükör
tört ezernyi szilánkra aznap

AMIKOR MEGSZERETTELEK

amikor megszerettelek
gyorsan megtanultam a lépéseid neszt
és emlékezetembe szívtam az illatod
titokban sokszor figyeltem a kezed és ajkad
mint valódi műalkotásokat
amelyeket tilos megérinteni
és amelyek azóta az érintésektől
csak értékesebbé váltak
amikor megszerettelek

a tekinteteink elkezdtek megtalálni egymást
s a lelkem mindig kiragadta
a tömeg morajából a hangod simogatását
amikor megszerettelek

Imádság, 1992
(papír, tus, 70 x 50 cm)

B. Tomos Hajnal

KÉK MINTÁS

Tudom, csak egy kopott,
kék mintás hálóing,
közönséges parasztvászonból varrták,
de évek óta
nem bírtam megválni tőle –
csak tettem-vettem,
már áporodott gyógyszerszaga is
régen elpárolgott,
mint belőled a meggyötört lélek,
miközben azt a kék hálóinget
gyűrögetted erőtlen
kezekkel melleden.
Két évtized után
most kidobom végre:
fehér papírba csomagolom,
majd fekete szemeteszacskóba
és szorosan átkötöm,
mint ahogy vámzárat
pecsételnek titkos küldeményekre,
nehogy kibomoljon,
mikor kukába dobom,
ne lássam hálóinged kék mintáját,
anyám!

PORTRÉ

Hát ez kérem
gyógyíthatatlan –
mondja a doktor
szélesen mosolyogva,

mintha jó viccet
sütött volna el éppen –

Fütyörészni támad kedvem,
csak hogy ne káromkodjak.
S akkor mi van?
Még csak utánaszámolni
sem érdemes.

Megállok a pityergő ég alatt
bár nem tudom miért –
nézem magam egy pocsolyában.
Orromra koppint egy esőcsepp
és szétgyűrűznek ráncaim.

Imádság, 1993
(papír, tus, 70 x 50 cm)

Fehér Imola

BÚCSÚVERSEK

I.

Csendbe burkolózni
Ketten. Egy üres szék,
Egy kint felejtett emlék,
Az évek során felgyűrődött
Ráncok, hegek, elvakarások.
Kapartuk egymást, mint a sebet;
Viszketett, mart a lét –
Tanultam tőled a hajnali csendben,
Némán, szikárul, mint a szikla;
Álltuk egymás sarát s dobáltuk
Oda-vissza. Így tisztult közöttünk a tér.
Tanultál te is tőlem, nyughatatlan harcot,
S belénk égetett az Isten ezernyi arcot.

II.

Nem könnyű a búcsú,
Nehéz sem. Hordom,
Hordozlak minden percében
A napnak, mely telik szüntelen –
Múlik s minél közelebb a vég,
Egyre távolabbnak képzelem.
Kimért idő, mint a pultnál,
Állunk s isszuk a levét, bár
Sokszor oly egyszerű
Lenne az egész.
Egy szia, egy viszontlátásra,
Egy kósza ölelés s hátat fordítunk
A múltnak – már nem a miénk.
Menni kell, erről szól itt minden,

De ha megállunk, meghalljuk,
Hogyha csak egy percre is,
A lelkünkben egy dallamra szól az ének.

III.

Napok múlnak, peregnek percek,
Már rég elmúlt a pillanat, mégis,
Ha tükörbe nézek, látom,
Hogy arcomon az idő marta
Ráncok ott tükrözik arcodat;
S bár némán, szótlanul állok
Egy emlékképpel szemben,
A mosolyomban ott maradsz,
Ilyenkor szebben görbül a szám –
Már nem vagy itt, de itt élsz bennem,
Akaratlanul is belém ivódtál az évek során.

*Öregasszony, 1992
(papír, tus, 70 x 50 cm)*

Császár Ágnes
TÁVOLODÓBAN

1.

Nézd. Ne nézd. Mert látni, ha kéne, fájhat.
Sért a hang és bántanak a szilánkok.
Porceláncsészék ropogása éltet,
Felcseperedtél.

2.

Ferde áramlat, befogad az éjjel,
Csendbe nyíló utcakövekre lépsz rá,
Távolodsz a fenti kevéske léttől,
Ellop a mélység.

3.

Hamvainkat hordja a szél örökké,
Égetünk és lángra kapunk magunk is,
Lobbanó percek: mi vagyunk az évek
Portakarója.

4.

összehúzott fény remeg a hidegben
még bolyong és még feketül ne lássa
ködbe pöckölt két cigaretta csikkét
Istene őrzi

ARS POETICA

Nem hiszem, hogy túl zavaró a szélcsend.
Kis fehér fodrok, lebegő a kéken –
kósza felhőm. Még ha repülne is, mondd,
Merre mehetne?

(Még mindig, még mindig
minden nagyon szép.)

Ó, ha lehet még,
legbelül, kérlek, igazíts picit meg.
Hátha jobb szögben veti álmainra
furcsa fényét a takarékos égő.

KOORDINÁTÁK

Mint egy egyszerű napunkat,
jó lenne néha a földet is,
ahol álldogálsz,
percekre bontani,
mert sosem tudom egészen,
hogyan előttem vagy mögöttem vagy.

Összefutunk néha,
mint a nyál a szájban,
vagy mint a sínek a horizonton,
sosem tudom,
sosem tudom,
hogyan vagyok-e több mint az
árnyékhöz tartozó test.

TEENDŐK

Nem gázzal fűtünk otthon.
A kazánba bedobtam két darab
fát, így nem kéne kialudnia,
a kezemen cigiszag
maradt és némi korom.

A füstöt bezárhatom
a ház égő tüdejébe, de
saját szilárdságom
felejtethetetlenül velem marad.
Olyanokon gondolkodom,
akik sosem gondolnak rám.

Mosogatószer és víz,
kiszárítja a bőrt, de
nincs korom, se szag,
se semmi gond.

LAKÓTELEPEK

a nagyváros olyan, hogy
egyszer megszokod,
a kisváros olyan, hogy
mindig újraéled

a kisbolygó olyan, hogy
nem tudjuk, újraéled-e,
a nagybolygó olyan, hogy
csupa gázból van és
nem lehet rajta lakni

egyszer megszakad
a föld közötted és az ég között,
porok lebegnek a
magasztos mindenségbe

CURRICULUM VITAE

Otthonról mindenki elment,
a falra világít a tévé.
Késő van már, a sötétben a nyitott ajtó
fekete téglalapja eltakarja a szoba sarkát.

Onnan fog majd előbújni,
olyan lesz mint egy Orángután
és egy Imádkozó Sáska.
A szem a remegő kékfényre mered,
de a periférián ott van az
eltakart sarok tudata.

Vannak, akik szerint mindegy,
mert mind-mind
szörnyetegek vagyunk, de azok
még nem láttak orángután-sáskát,
fekete és teli ürességet az ágyuk alatt,
még több ürességet az
összetett tenyerek között és
tíz év múlva büntudatot
az üresség miatt.

Könyvelők vagyunk,
informatikusok, építészek,
takarítók és biológusok.

LEHETSÉGES VILÁGOK LEJÖBBIKA

Szétnézek az utcán, de nem látok,
csak a megszokás mozgatja
az izmokat a nyakamban.

Ha jönne egy autó, én is pont úgy
lapulnék az aszfalt szürkéségébe,
mint a kevésbé szerencsés galambok.

Nem jön semmi,
talán az autók is megszokták már, hogy
ne üssenek el,
talán az utca is megszokta már a lépteim
közepes súlyát,
talán a galambok is megszokták már, hogy
ők legyenek
a kevésbé szerencsések.

És talán nem is baj ez így,
Nem is baj,
Rosszabb emberek sem lapulnak mindig,
Nem is baj,
Nem is baj,
Nem is baj

CSALÁDI KÖR

Mintha majdnem jó lenne minden egyes nap.

Tegnap este főzeléket ettek.
Elég finom volt, a maradékot hűtőbe
tették, boldogan aludtak el. A kint

felejtett szavak penészedtek meg.
A falon szemérmetlenül csókolózik Klimt
két világra vak alakja, elődje

a ma reggeli négyzet-napsugaraknak.

VALAMIKOR ÉJFÉL ELŐTT

Tiszta vagyok ma éjjel, és olyan épp,
Mint az aszfalt fölött vibráló meleg
lesz holnap, kicsit kellemetlen, s elég
pont arra, hogy egyből elfelejtsenek.

Néha ferdén merednek rám a tetők,
És világít minden városi macska,
Eltusoltam az összes langyos esőt,
Velük kéne mászni minden magasba.

*Bábk bábk illusztráció, 1991
(papír, tus, 72 x 56,5 cm)*

(a Kecskeméti Katona József Múzeum tulajdona)

Ferencz Hedvig

HÁMLÁS

R eggel be akartam húzni a strigulát, de rájöttem, ez a helyszín eddig még nem fordult elő. Ismerős volt, mint egy sütemény, amivel vendégségben kínálnak, s valójában nem ettél még ilyet, csak a gyerekkorod ízeiből van összegyúrva, azt érzed benne. Ez is ilyen volt, ezen gondolkodtam, nem volt idegen a város formája, éreztem ezeknek az épületeknek a történetét, de még sohasem láttam őket. Álmomban is új volt, pusztán látogatóban voltunk ott. A kocsi hátsó üléséről bámultam kifelé, meleg volt, szétterült ez az utálatos szag, a forró levegő előrángatja az autók valódi szagát. Lassan párolog ki az ülэшuzatból, az övből, ahogy a ruhádat súrolja. Különös iskolai egyenruhát viseltem, Kelet-Európában nem ilyet varratnak az iskolák. Rövid volt a szoknya, fehér ing, egészen vékony fekete nyakkendő lógott rajtam, lazán hagytam, mint egy amerikai tinifilmben, nem volt bekötve rendeltetésszerűen. Nem volt tudomásom a koromról, de biztosan túl voltam már az iskolán, értetlenül figyeltem a helyzetet. Mintha a felnőtt létből rángattak volna vissza ide. Anyámék egy iskolába hoztak.

Kiszálltunk a kocsiból, apám csendben volt, anya sem szólt, zavartan nézett körül. Nagy épület volt, talán egyben van a bentlakás és a tantermek, régi stílusú építkezés, de frissen felújított erődítmény, ezt láttam. Bementünk, a szüleim előttem lépkedtek, hátracsapódott belőlük a szorongás. Lemaradtam, megálltam az ablak előtt. Figyeltem, ahogy a folyosó végén benyitnak egy ajtón. Váratlanul sötétült el kint az ég, s a gyanú a gyomromból indulva mindenhol végigsétált: csak vagyok, mint egy bábu, lókok itt az ablakkeretben, ők meg helyzettem intézkednek. Láttam párokat kísétálni az ajtó mögöl, a gyerek valószínűleg itt maradt. Az ajtó mozgásában még épp láttam a nő arcát, aki a szüleimmel beszélt. Groteszk vigyorra húzta a száját, engem bámult, amíg be nem csukódott az ajtó. Megfordultam, és akkor kezdtem el szaladni.

Nem érdekelt a feltúnés, mintha azt akartam volna, hogy lássák: kiszallok. Hagytam becsapódni az ajtót, vasból volt, jó nagyot szólt a hátam mögött. Futottam, a kocsink már sehol sem volt, eltűnt, vagy

egyszerűen már csak nem volt érdekes. A parkoló is kezdett bomlani, az aszfalt kissé megolvadt, pár méteren keresztül csúszkáltam a szürke ragacsban.

Egy vendégház előtt megálltam, régi stílusú fogadó volt, fatornác, sült hús illata, az épület hátsó sarkánál már kezdődik az erdő. Egy lila bicikli feküdt a bejárat előtt, határozottan, mindenféle óvatosság nélkül kaptam fel, azzal haladtam tovább. Egymást váltották a századfordulós, félig felújított épületek, az újrafestett rész mindig erős neonszínnel ordított. Közben zsúfolt társasházak is voltak, milyen pici lehet az a lakás, gondoltam. Gyorsan gurultam, minden utcából egy valamit jegyeztem meg, rozsdás szökőkút, lepattant járdaszél, villogó felirat a talán egyetlen gyorsbűfé előtt. Még mindig meleg volt, hiába száguldottam, a szél nem hűtött, forró levegőt lihegtem, az csapott az arcomba. Egy éles kanyar után ismét ott állt a fogadó, talán ugyanaz, talán csak a mása, mindegy, gondoltam, az erdő mögötte van, látom, ahogy emelkednek a fák.

A bicikli sokáig bírta, a lábaim viszont feladták az egyre meredekebb emelkedőn. Sűrű volt a tér, a fák kevés fényt engedtek be, mintha a város nem is létezett volna. Elengedtem a biciklit, eldőlt, a lila ház bizarr módon illeszkedett az avarba. Körülnéztem, egyik oldalt tovább lehetett mászni, a bal oldalamon viszont ismét meredek lejtő indult, egy árokszerű mélyedéssel kezdődött. Hátranéztem, mélyet szippantottam a levegőből, s valamiért csak ekkor éreztem, hogy álmodom. Elindultam a mélyedés szélén, a fák gyökerei utakat törtek maguknak, kis medrekben lehetett járkálni. Kacatokat láttam, egyre többet, tele volt az árok, de nem úgy, mint egy szemétdomb, hanem inkább mint egy antikvárium. Gyűjteni kezdtem a dolgokat. A levelek közül kilógott egy fakanál, az öblös része macskafej volt, precízen ki volt faragva. Hozzászorítottam a porcelán tányérhoz, meg egy használhatatlan jegyzetfüzethez. A mélyedés tetején, ahonnan a legkönnyebb lenne rosszat lépni és begurulni, egy szék egyensúlyozott. Közelebb mentem, közben egy talált fonott kosárba pakoltam a tárgyakat, majd kitalálom, mi lesz velük, valaminek lennie kell, itt csak fekszenek, vajon honnan érkeztek.

Itt volt ez az öreg szék. Üresen felügyeli az erdőt, láttam, a fák gyökerei örökre biztosítják a helyét, körbetekerték a lábait. Mögötte belátszik a fény, a fonott karfa fölött ott van a Nap, a fák között nyúlik be idáig. Ez a hetyke, fonott szék a talált tárgyak osztályát vezeti, így

képzetem, önállóvá teszi az itt hagyott dolgokat. Leválnak, lehámozódnak valahonnan, s csak önmagukhoz tapadnak ezután.

HÁRTYA

Soha nem értettem, miért pakolunk be ennyi mindent. Törölköző nem kell, majd megszáradok, pokróc sem, nem fogok kint üldögelni, a vízben leszek, a naptejet meg utálom. Azért mindig betettük azt a nagy szűrős takarót, a belső szobából hozta utánunk nagyapám, Isten tudja, miért. Arra soha nem ül senki, de remek eszköz kitölteni a pletykák közötti fölösleges hézagokat. Na, hát ezt is minek hoztuk, pedig tudjuk, milyen, mindig így járunk. Most is így jártunk, de azt már nem hallgattam meg, ahogy erről beszélgetnek. Otthagytam őket, elindultam, egészen a fenyőkig mentem, onnan bámultam ezt az óriási tótükröt. Tiszta volt, ha kicsit jobban néztem, a partról is láttam a tó fenekét, a felhőkkel együtt, a víz felszíne saját magukat adta vissza. Rám telepedett a szokásos csend, csak ez a tompa zúgás lakta be a fejem, a folyamatos felismerés: már senki sem fog belenőni ebbe a kráterbe, nem fogja belülről szemlélni a fenyőket, amelyekbe éppen kapaszkodtam.

Mindig átúsztuk a tavat. A közepén megpihentünk, jót nevettünk a legendás örvény hiányán, aztán néztük, ahogy minden oldalról körbevesznek a fák. Most ősz van, nem úszunk. Vagyis még ilyenkor is bemerészkednénk, de most már ott a tábla, ami tilt, online cikkek, és az emberek, akik figyelnek. Lassú sétára indultam a tó körül. Furcsa volt ez a közelség, ott vagyok, de mégsem. Befogadna a víz, de nem érhetek hozzá.

Elhaladtam a kápolna mellett, még mindig ugyanolyan volt, áradt onnan valami, talán még az is érzi, akinek semmi köze a hithez. Elmaradt a zúgó hang, visszataláltam. Ez itt már a kavicsos part, ezt sokáig tartott megszeretnem. Túloldalt iszap húzza ki alólam a talajt, s bár az ijesztőbb, elhiteti, hogy ha nem fáj, akkor minden rendben. Most azonban akartam, hogy fájjon. A talpamon akartam érezni azt, hogy nem mehetek be. Lehúztam az olcsó teniszcipőt, az avokádós zoknit, és láttam, ahogy anyám a túlsó partról is képes volt kiszűrni

a mozdulatot. Lassan közelítettem a víz felé. Húvös volt, október ebben az erdőben már majdnem tél, Szent Anna lelke meg jéghideg. Elértem, éreztem, zsibbad a lábam. Próbáltam feljebb túrni, de a farmerem alja már hozzáért. Most már befogad, gondoltam, újra. Anyám elkiáltotta magát, felfázok, nem lesz jó.

Rázendített a zúgás. Nem jártam itt azóta, olvastam, de nem láttam. Bámultam a vizet. Ott volt a réteg, nem tartozik hozzá. Láttam, vergődik, nem tudja, mit kezdjen vele. Néztam, ahogy újra és újra próbálja kihámozni magát a felszínén fölényesen elterülő hártyából. Itt-ott fehér volt a színe, máshol meg foltos volt, mintha olajat csöpögtettek volna bele, úgy terült el a víz felszínén. Nincs hová hámozódnia, se forrás, se lefolyás, se öntisztulás. Hozzáragadt, csak rám pakolt át keveset, éreztem a bőrömön a fura anyagot. Átadott a szennyből, visszaadott belőle. Nem bosszúból, csakhog tudjam.

Hiába utáltam a naptejet, túl sokan szerették.

Bánk bán illusztráció, 1991

(papír, tus, 72 x 56,5 cm)

(a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)

Szilágyi-Nagy Ildikó

CSONT

Ani a kötelező egészségügyi alkalmassági vizsgálatra várakozva töltötte a délelőttöt, pedig délutánra is be volt táblázva, megígérte a falu családvédelmi tanácsadójának, hogy kimegy vele látogatni. Hazaszaladt ebédelni, a szennyes edényt az asztalon hagyta, két tányér zöldséghej és almacsutka társaságában, melyeken már muslicák generációi keltek ki, és felhőként burkolták be a maradékokat. Négy napja esett az eső, az üzemorvos közölte, a vérnyomása „kamaszos”, ő is szereti a sportot, de a történelmet még jobban, és hogy Julianus barát meghozta a tatárjárás hírét. Ez 1237-ben történt, mindazonáltal az idő bizonyította, hogy a szerzetesnek igaza volt, mert 1241-ben ide is ért a nagyfejű ellenség, és tényleg egész járássá kerekedett az ittlétük, pedig akkor ezt még Julianus nem is tudhatta. Azért váratott magára annyi ideig, hogy Julianus igaza bebizonyosodjon, mert akkor még nem volt úgy felgyorsulva a világ, mint manapság, hogy mire észbe kap az ember, hogy milyen szörnyűség van megint a hírekben, már vége is. Ani ezt mind türelmesen végighallgatta, közben hangosan sorolta: huszonhárom, negyvenkettő, hetvennyolc, és így tovább, majd ugyanezt a jobb szemével is elvégezte, csak a másik számoszloppal.

– Különben Julianus valójában pápai kém volt – kezdett új fejezetbe az orvos, de szerencsére akkor már Ani kezében volt a pecsétetes papír, hogy megint alkalmas. Az eső nem akart szünni, csak szürkítette tovább Ani napját, így a halmozódó zöldséghejat megint nem vitte ki a komposztra.

– Mi volt az üzemorvosnál? – kérdezte udvariasan a családvédelmis Krisztina, amikor Ani késve megérkezett.

– Hogy jönnek a tatárok – ezzel lezártnak tekintette a beszámolót, és mivel Krisztina sem kívánt mélyebben vájkálni Ani hogylétében, csöndben érkeztek meg a családhoz.

A háziak is csúszásban voltak, épp kései ebédhez ült asztalhoz három generáció. Csirkehúsleves volt metélt tésztával, vélhetően nem gazdagságos csirkéből, mert nem volt bűdös, jegyzetelte fejben Ani, akinek

érzékeny orra miatt gyakran felfordult a gyomra, de már szokva volt, szinte edzésben, a Hospice Ház betegeinek változatos kipárolgása miatt.

- Vegyél még! – közölte a nagypapa kategorikusan az egyik unokával.
- Ennyi elég, köszönöm – felelte udvariasan a gyerek.
- Miért nem eszel rendesen? – toldotta hozzá a nagypapa, pocakos, ősz szakállú férfi.
- Ennyit tud enni – szólt bele a fia.
- Még adod alá a lovat – morgott a szakállába a papa.
- Eszik eleget, ne piszkáljad!

Néhány kanálnyi csönd következett, majd a kisfiú tányérjába visszacsúszott a nagy fogásnyi metélt, amit a kanálára csavart, tányérja körül apró, zsíros csöppek csillogtak.

- Mit csinálsz? – hördült föl a szakállas. - Miért nem eszel normálisan?

Az apa levegőt vett, majd üreset nyelt. Az apja, a szakállas, hozzáfordulva folytatta:

- Miért nem neveled arra a gyereket, hogy figyeljen oda, ha csinál valamit? Ezerszer megmondtam, hogy figyeljetelek oda, ha csináltok valamit. - Laci! – szólt közbe a mama. - Nem olyan nagy dolog ez.

Ették tovább a levest, Laci papa gyorsabban, a többiek pedig ki-ki a saját tempójában. A papa leette a levet és a tésztát, tányérján kibontakozott a csirkehát, csirkeszárny és egy nyakdarab. A madárról az alaposan megfőzött hús szinte magától csúszott le a kanál érintésére, de a papa a hagyományos, szopogatós módszert választotta. A nyakról először a belső hajlatból harapta le a hús nagyját, majd több harapással a külső íven ment végig. A húst, amihez hozzájutott, néhány fogcsatintás után leküldte. Ez után következett az apró munka. Metszőfogával ráharapott egy-egy csigolyára, és szorosan tartotta, amíg a nyak kilógó végét erősen megmarkolta, és letépte a csigolyáról, melynek közepéből kifityegett a gerincvelő. Szívogatva forgatta az ízes csontdarabot, majd azt mondta „fő”, miközben a lerágott csontot tenyerébe köpte, onnan pedig unokája tányérjának szélére helyezte. Közben teli szájjal a vendégeket kínálta:

- Vegyenek húst!

Krisztina egy darab csirkét választott, Ani főtt hagymadarabot tologatott a tányérján. Laci papa folytatta a szopogatást. A csontot,

mellyel éppen végzett, újabb „fő” hang kíséretében tenyerébe köpte, vagy egyenesen unokája tányérjába.

- Te mit csinálsz, apám? – kérdezte a fia.
- Hogyhogy mit? – nézett föl a tányérjából elhűlve az öreg.
- Nem zavar, hogy a fiam még eszik? Tegyed a saját tányérod szélére!
- Az övén jobban elfér, több a hely – közölte a papa.
- Mitől lenne több? Nem érted, hogy ő még eszik? A te tányérod meg már üres.

- De már majdnem megette – vitatkozott Laci papa, és további csontot halmozott az unokája tányérjába, aki közben a levest kanalazta. Gyűltek a csontok halomba a szárnyból.

- Humerus, radius, ulna, ossa carpalia – sorolta Ani gondolatban, hogy megnyugtassa magát, majd amikor a szárnya hegye került ki az öreg szájából, folytatta – ossa metacarpi digitus, digitus, digitus. Phalanx proximalis, media, distalis – követte lopva tekintetével, ahogy Laci papa ügyes ujjaival szétfeszítette a csirke szárnyahegyét, hogy a maradék húshoz hozzáférjen, majd az egész cafatot unokája tányérjára helyezte.

A fia nyaka vörös lett, de csak nyelte a levest tovább. Az öreg viszont kitört:

- A lónak a faszát kell mindig engem piszkálni! Anyád akkor miért nem főzi csont nélkül a csirkét?!

Előkapta a mobilját, ruhájába törölte a kezét, pedig volt szalvétá, keresgélni kezdett, majd diadalmasan felesége orra alá dugta a képernyőt.

- Na, itt van, ni, picinyem, hogy „kifordított csirkeszárny rántva”.

- Jól van, papa, majd kipróbáljuk – válaszolta a feleség.

Krisztina befejezte azt a mennyiségű étkezést, melyet az udvariasság megkövetelt, és búcsúzkodni kezdett:

- Köszönjük a lehetőséget, mi nem is zavarunk tovább.
- De hát családlátogatásra jöttek, nem? Megmutatom a házat – méltatlankodott az öreg.
- Ez csak olyan kötelező rutin, elég formális – hárította a családvédelmis Krisztina.
- Meg láttunk így is eleget – ezt már csak a kapun kívül fűzte hozzá, Anihoz fordulva.
- Én ismertem különben – mondta Ani.

- Laci papát? – kérdezett vissza Krisztina.
- Nem, a fiát, ő is László.
- Basszus, miért nem mondtad?
- Te nem mondtad, hogy az ő szüleihez jövünk!
- Itt laknak most mindannyian. Átmeneti helyzet, mert Laci exfelesége besokallt, nem neveli tovább a gyerekeket.
- És a családi pótlék kihez megy?
- A nőhöz. Érted, de a gyerekek meg az apánál vannak, aki alól a nő kihúzta a házat, ezért lakik most a szülei padlásterében.
- Tudom.
- Most mondd meg! – fakadt ki a családvédelmis Krisztina. – Miért kell ezeknek ezt elszenvedni?
- Fölvonul előtte mindaz, amin átment gyerekkorában. Akkor még csiszolatlan volt a tudata, nem volt képes helyretenni. Most helyreteszi. Gyógyul.
- Elég fájdalmas módon.
- Olyan ez, mint a szavakkal végzett műtét. Most fájdalmas, de majd valami, vagy valaki, begyógyítja a sebet, ami az operáció után marad.

*Öreg báránnyal, 1994
(papír, tus, 35 x 25 cm)*

Szentgyörgyi László

HATHUSZAS

Találkozunk
a hathuszasnál –

így köszöntünk el
egymástól.

Úgy volt,

a hathuszassal
indulunk.

Ő és én
– a nagybetűs életbe.

Hiába vártam,
nem volt ott.

Egyedül
vágtam bele.

Meddig jutottam
a hathuszassal?

Eddig.

A TÖKÉLETES NAP

A
tökéletes
nap

is
órákból,
pillanatokból
áll
össze...

A
tökéletes
napnak
nem
minden
egyes
órája,
pillanata
kifogástalan.

Egyetlen
tökéletes
óra,
pillanat
azzá
teheti
az
egész
napot.

LÉPÉSRŐL LÉPÉSRE,
AVAGY A GYÖNGYSOR
ELKÉSZÍTÉSE

A
gyöngyök
beszerzése.

A
megfelelő
darabok
kiválasztása.

A
kiválasztottak
felfűzése
az
acélszálla.

Mindezt
úgy,
hogy
pillanatig
se
tévésszük
szem
elől:

a
gyöngysor
minőségét,

elsősorban
a
darabok

egymáshoz
való
viszonya

határozza
meg...

REJTÉLY FELOLDÁSA

X mosolyog.

Y mosolyog.

Csak Z nem mosolyog:

Z somolyog.

Miért mosolyog X?

Nem tudni.

Miért mosolyog Y?

Nem tudni.

Miért, min

somolyog Z?

Biztosan azt sem tudni.

Feltehetően azon, amin

X és Z mosolyog.

Esetleg mindazokon, akik

mosolyognak.

Beleértve azokat is, akik

egyáltalán nem mosolyognak.

RETTEGÉS

Mi

van,

ha

belül

is

az
van,

ami
kívül?

*Tiborc panasza. Bánk bán illusztráció, 1991
(papír, tus, 72 x 56,5 cm)
(a Kecskeméti Katona József Múzeum tulajdona)*

Szigeti Alex

NAGYANYÁM

krumplit pucol murkot aprít
levest főz és másodikat
asztalom teríti asztalomon
ezüst csillog hófehér porcelán
órákig mosogat törölget
másnap kezdi előlről
nem köszönöm meg neki

nagyanyám ruhát varr nekem
kesztyűt sálát zoknit készít
sófolió csorog homlokán
a tűtől vér buggyan ki ujjából
nem hagyja félbe a munkát
másnap kezdi előlről
nem köszönöm meg neki

nagyanyám az ég felé nyújtja kezét
így véd a vadszürke vihartól
amit az úr haragjának hisz
kinek annyiszor feleselt vissza
hogy ne mondjon le rólam
ne mondjon le rég kinőtt hitemről
minden este imát mond értem
nem köszönöm meg neki

nagyanyám a szeme alatt
megkopott táskákat hord
nyelvét kötéllel szorítja le
vén haját festékekkel takarja
arcán a mélyülő barázdák
ürességgel néznek vissza rám

hiába is ültetnék magvakat
semmi sem nőne a helyükön

nagyanyám ha elalszik
angyalokkal találkozik
néha megszólal álmában
hagyjatok még hagyjatok ismétli
vigyétek innen az ő országát
ébredéskor csak a földszagot
csak a földszagot akarja kivenni
fáradt megfáradt agyából

nagyanyámnak nyakába liheg az isten az idő
nagyanyámnak nem köszöntem meg
nagyanyám nagyanyám megköszönöm
nagyanyám nagyanyám bocsáss meg
utolsó sóhajod előtt
utolsó sóhajod előtt

ÖCSÉM

nyáron történt fociztak a barátaival
a labda elgurult mással foglalkoztam
csak a dudát hallottam azt is későn
csontjai mint a fogpiszkáló úgy törtek
esélye sem volt a kiérkező mentőnek

csókák követtek a temetés után
folyton kárognak és a falba repülnek
kiengedhetnéd őket mondja anyám
de befalaztam már minden kijáratot
csak képzelem hogy szólnak hozzám

idővel elszaporodtak a fészkek
a fészkekben a tojások és bennük

a fiókák húsból esznek szívesen
kínálom őket lakjatok jól faljatok
fel de mindig marad belőlem valami

olajfekete festék a szobában
ragyogó tükör az ágy alatt
nappalaim a megbánásnak
éjszakáim a büntudatnak adtam

mert nem voltam ott amikor
a jó jegyeivel dicsekedett
amikor megtanulta bekötni
a cipőjét leírni a nevét
nem voltam ott amikor
porig aláztam az önbizalmát
és hetekbe telt újjáépítenie
mert nem voltam ott amikor
a legjobban kellett volna
és nem leszek ott a végzésnél
a barátnőnél az egyetemnél
az első borotvált bajusznál
az első pohár sörnél
egy újabb focimeccsnél

Száva Csanád

EMINESCU MAGYARUL, 2021-BEN

Eminescu egy állócsillag, miért kellene lehozni az égről? Talán erre gondolhatunk, amikor feltesszük a kérdést: miért kellene egy olyan klasszikust fordítani, akit már átültettek páran magyarra?

Valahogy úgy érzem, azoknak, akik hallottak Eminescuról, valamilyen értelemben ő egy bálvány, aki magasra emelve, érinthetetlenül áll piedesztálján. Sokat beszélnek róla, a diákoknak fontos tananyag. Nem lehet megkerülni, mégis, vagy éppen ezért, a hetvenes évektől nem igazán nyúltak hozzá, legalábbis ami a magyarra fordítást illeti. Így nagy kihívásnak, és kézenfekvő, de ugyanakkor szinte borzongást keltő feladatnak éreztük a szövegek átültetését. Az már csak ráadás volt, hogy a költő itt prózai álruhában szólal meg.

Tavaly, 2021-ben, még a járvány árnyékában, online formában szervezték meg a FILIT fordítóknak szánt műhelymunkáit. A FILIT talán a legnagyobb romániai irodalmi fesztivál, sok-sok külföldi és helyi meghívottal, mind nagy nevek. A fordítói műhely résztvevőinek igen-csak színes sora a világ minden tájáról érkezik: Kazahsztán, Brazília, de Szlovénia is képviseltette volt abban az évben. A workshop egyik kötelező feladataként kaptuk egy részlet lefordítását Eminescu Boldogtalan Dionisából.

Igazából sokan már a találkozás előtt lefordították a szöveget, sőt egyesek túl is lépték a keretet. Koszta Gabriella is egy nagyobb adagot ültetett át magyarra, engem pedig elsősorban a versbetét érdekelt. Az egyik FILIT-es napon szóba került, hogy le lehetne az egész szöveget fordítani, hiszen igaz az, hogy létezik magyar fordítás, de Jékely szép és tiszta fordítása jó régecske, 1975-ben készült. Időközben megtaláltam még pár verzióját a versbetétnek, a legjobbnak az említett költő-műfordítóén kívül a Franyóé és a Szabó Lőrincé tűnt.

Koszta Gabriella azzal az ötlettel jött, hogy lefordítaná a prózai részt, és – tekintve, hogy van két magyarra fordító résztvevő itt, akik mindketten költőként is működnek – egyikük átültethetné a verset. André Ferenczel sokat beszélgettünk erről, végül hozzám került a

feladat, ami – a formai kötöttségeket tekintve – szép kihívásnak látszott. Ami ezenkívül a legizgalmasabbnak tűnt, az az archaikus nyelvezet, meg az eminescui melankólia korszerű visszaadása.

Rövid idővel a FILIT után el is készült a Dionis, és hogyha már ennyire elmerültünk Eminescu világában, természetesnek tűnt az is, hogy a széles körben másik legfontosabb prózai írásának tartott Cezarát is lefordítsam. Sok levelezés és egymás szövegverzióinak hosszas javíthatása után itt van az eredmény: a két, általunk is legfontosabbnak tartott Eminescu-próza új magyar fordítása, amely tervek szerint közelebbről könyv formájában is megjelenik a jászvásári Irodalmi Múzeum jóvoltából.

Mihai Eminescu BOLDOGTALAN DIONIS

(részlet)

(...)

...Észrevette, hogy a gondolatai sokszor ritmikus sorokba rendeződnek, rímes beszédbe, és akkor nem bírta ki, hogy papírra ne vesse őket... leginkább az üres boroskancsó bírta rá, hogy megteljék bánatos gondolatokkal...

Jajj, a hasas boroskancsó gyertyatartónak ha jó lesz,
Lám, a taknyos gyertyaszál is sercegeve égeti zsírját.
S ebben a nagy szegénységben ihletet várj, vígan írd hát –
Nem láttam pénzt vagy száz éve, hónap telt, s nem ittam bort, szeszt.

Cigarettaért királyság; felhőknél otthont a hó lelt,
Ábrándozni!... Mégis hogy' s ki? Ablak szélről megnyikordul,
A padláson macska nyávog, pulykának taréja zordul,
Melankóliával, lilán sétál: itt e hely, mag ott lesz?

Uh! hideg van, szusz belém fagy – és a nagy báránybőrsapka
Jól ráhúzva a fülemre – meztellábam már nem bánom.

Mint cigány, ki a repedt fal odvát kézzel fedte házon,
Karjaimból húzok rolót, fordítanék fagyot langyabbra.

Vagy egér, vagy ily lehetne lényem – hát azt szörme védi,
Könyveimből jócskán ennék – jaj, nem érdekelne a fagy.
Jónak, édesnek tűnhetne Homéroszból egy kis darab,
Falban a lyuk: akár kastély, s feleségem képként nézni...

Pókhálós, poros falon, meg mocskos hűjában tenyészik
Fönn a sok vörös poloska, úgyhogy élvezettel nézed!
Fagy talán a szalmazsákunk; csak hogy honnét szívják véred,
Azt ha tudnád, mily jó lenne! – A csapat kirajzást készít,

Mennek defilációra – ez minő uras mulatság!
Ím ez az öreg poloska, nézd milyen betyáron lépked,
Az lovas... sebesebb léptű... franciául szól, ha kérded?
Aki ott kerüli őket: gyermekded romantikus lány.

Brrr, úgy fázom! Lám, a kézen tétovázik egy nagy bolha,
Szájamnál puhítom markom – elkapom – nem, hagyjuk futni!
Tévedjen csak nőszemélyre, lenne az – hejhó – ördögi...
Hát de engem érdekeljen – francos ipsét irtsam volna?

Macskám kályhánál dorombol, ül fásultan. Hé, te macska!
Hát jer, beszéljünk, egyetlen ébresztgetőm, társaságom;
Macskaváros, egy ha lenne, elnökölnél a tanácson,
Tudd te is meg végre egyszer, hogy s mint él gazdagabbacska.

Mit gondol vajon furfangos ésszel a bújó dorombos,
Mily eszmék édes sorából választ macska-fantáziát?
Tán afférral csábítják most a fehérszörmes gráciák?
Randevú a padláson lesz? Tán a csűrben, fenn a dombon?

Csak ha macska vón' világon, akkor is poéta lennék?
Mindegy: hön ódát nyávogni, vagy tragédiát – egy Garrick.
Lesve, hogy' vonul egérhad, a nap nyújtózódva telik,
Padlásról, vagy honnan éred, búsan szemed holdra vetnéd.

Bölcseelő ha volnék? Lelkem épp csak irgalomra várna.
Nép előtt, ha szónokolnék, védeném én az eszményit,
Hálás ifjakat s hölgyimet sziporkáim megigézik.
Tézisem: világunk álom, pusztá álom, macska álma.

Mint pap azon templomban, mely, ím, e lénynek lett szentelve,
Melyik kép s hasonlatosság szerint kreált macskanépet,
Azt kiáltom: macskanépség, macskanépség, jaj, gebédet
S lelkedet elhagyta Isten, nagybőjtről megfélekedve.

Jaj, ezért vegyült közetek még olyan, ki nem hisz törvényt,
Értelmünk az értés fölött, ész feljebb van, mint az eszes.
Ez vinné a macskasorsot fel, míg nem kiteljesített!
Ateisták, poklot féltek? Denevéres szellem-örvény?

Anathema sit! – leköphet bármely jó, baráti macska!
Láthatnátok, a bölcsesség, az belőletek csak árad!
Jaj, te lelketlen kis macska! Kaphat karmot, karmolászhat,
Bajsa is van, csak szaglássza, hol csak éri; ím a mancsa.

Jaj, a lámpa, még kialszik csöpp, pislákoló kis fénye,
Bácsi, menj, lefekhetsz immár, várod nappalt sötét váltson?
Álmodjunk aranyt s kedvezést, te kemencén, én az ágyon,
Hej, csak bár aludni tudnék: álom a gond pihenése.

Ó, temesd be lényemet te, néma harmóniát-hozó,
Álom, jer hát – vagy halál, jer, mert nekem már tényleg mindegy,
Macska, bolha, vagy ha hold az, kikkel cimborálok, mint egy
Senki – néked mit hoz jövő? Költő vagy – leszel kolduló.

Száva Csanád fordítása

...De ezen az estén Dionis vidám volt anélkül, hogy tudta volna, mitől.
A csorba boroskancsóba dugott gyertya fényében felnyitott egy moly-
rágta könyvet – egy állatöv kéziratot. Babonás ateista volt – vannak
ilyenek. A könyv tekervényes iniciáléit furcsa módon mintha vérvörös

tintával írták volna, kegyes, tekervényes, csodálatos cirill betűkkel. Az asztrológia inkább bizánci eredetű, geocentrikus rendszerű volt, amely a földet helyezte a világmindenség középpontjába, ahol az ember olyan teremtmény, akinek kedvéért az Isten megteremtette a világot. A címe latin volt: „architecturae cosmicae sive astronimiae geocentricae compendium” – az isteni teremtet világ rendjéről, amiképpen minden földi alkotás az Isten teremtményének mutatkozik – görögről románra fordítva, az álltajegyek emberi életre gyakorolt hatásairól. És egy ajánlás: „az ő határtalan lényének, az ő csodálatos isteni cselekedeteinek örök, dicső magasztalására.” A lapok tele voltak egy képzeletbeli világrend vázlataival, a széleken Platón és Pitagorasz portréi és görög bölcsességek. Két egymást keresztező háromszög körül ez a mondat: „Director coeli vigilat noctesque, qui sistit fixas horas terrigenae.” A vörössel festett konstellációk egy képzeletbeli és misztikus rendszer szerinti mértani számítások, végül sok álomfejtés ábécé sorrendben – olyan könyv, amely kétségtelenül lángra lobbantja a babonás elméket, amelyek készek ilyesmivel táplálkozni. A könyv végére a sárkánnyal harcoló Szent Györgyöt festették – az isteni szimbólum azt jelképezte, hogy az igazság megsemmisíti a tudatlanságot. A hátán az arany réteg megkopott, helyenként még foltokban meg-megcsillant. Az asztalra könyökölve, fejét tenyerére támasztva Dionis különös érdeklődéssel addig olvasta a homályos szöveget, amíg a gyertyaláng füstölögve agonizálni kezdett. Kialudt. Közelebb vitte székét az ablakhoz, kinyitotta, és a sápadt holdfényben egyik lapot a másik után forgatva vizsgálta a különös konstellációkat. Az egyik lapon számos egymást keresztező kört talált, olyan sokat, hogy vörös fonalgombolyagnak vagy vérrel festett pókhálónak tűnt. Aztán felemelte fejét, és álmódzva nézte a hold szelíd arcát – ahogy szépen, világosan vonult a tiszta, mély, áttetsző égen az ezüstösen kúszó felhők, a nagy és folyékony arany csillagok között. Úgy tűnt, fölötte még ezernyi égbolt van, úgy tűnt, hogy vélt létezésük átsejlik a kék mélységen... Ki tudja – gondolta Dionis –, hogy ez a könyv nem képes-e áthelyezni őket a lélek mélyébe, olyan világokba, amilyenek ő szeretné látni őket, ragyogóan kék, nedvesen áramló térségekbe.

Dionis házával szemben szép fehér ház állt. Az egyik emeleti ablakból a vibráló éjszakai levegőben csembaló édes hangja hallatszott, és egy fiatal lány remegő hangon halk imát dúdolt, csaknem elillanót, titokzatost. Dionis lehunyta szemét, hogy szabadon álmodozzon. Úgy

érezte, kietlen pusztában van, mely hosszú és száraz, mint a homok, fölötte a fantasztikus és sápadt hold olyan, mint egy halott szűz arca. Éjfél volt. A pusztaság néma, a levegő halott, csak a lélegzete volt eleven, csak a szeme élt, hogy lásson egy ezüst felhőt a magas égen, egy fehér angyalt, ahogy összekulcsolt kézzel térdelt, és mennyei imát dalolt, mélyet és megrendítőt: egy szűz imáját. Félig kinyitotta szemét, és a nyitott boltíves ablakon át a ragyogó szalon közepén látta a fiatal fehér ruhába öltözött lányt, ahogy vékony, hosszú, kecses ujjai a zongora billentyűin vibráltak, és a hangjegyekkel kellemes, lágy mennyei hangját kísérte. Mintha csak a zseniálisan isteni brit zseni, Shakespeare lehelt volna a földre egy alvajáró angyalt, egy új Opheliát. Újra lehunyta a szemét, és visszazuhan a tágas pusztába, a fehér palota összerosódott az ezüst felhővel, a fiatal lány pedig a térdeplő angyallal. Azután erősen összeszorította a szemét, az álma eltűnt a sötétben, nem látott semmit, és a szűz imáját csak mint homályos emléket hallotta, reménytelenül. A zene rég véget ért, de még mindig a hatása foglyaként szorosan csukva tartotta a szemét. Amikor merengéséből feleszmélt, a palota emeleti ablaka nyitva volt, a szalonban sötét, és az ablaküvegek ezüstösen csillogtak a fehér holdfényben. A levegő szőke és nyárias volt, a Dionis szobájába beáradó holdfény az arcára esett, és könnyekkel teli lelkét kimondhatatlan szomorúsággal töltötte meg. „Igen – ismételte halkán a rögeszméjét –, a homlokunk mögött van a világ, az az elnyúló pusztaság – miért csak a tér, miért nem az idő, a múlt”. Ismét a vörös pókhálókra pillantott, a vonalak megmozdultak. Ujját a közepükbe helyezte, átjárta lelkét a gyönyör, először úgy érezte, hogy hallja azoknak az öregeknek a suttogását, akik kicsi korában, a térdükre ültetve meséltek neki télen, fantasztikus meséket, aranyba és fénybe öltözött tündérekről, akik kristálpalotákban éltek áttetsző életüket, és mintha csak tegnap lett volna, mintha csak tegnap túrt volna ujjával a fehér szakállukba, és hallgatta volna bölcs suttogásukat, a bölcs múltat, azoknak az öregeknek az üzenetét. Kétségtelen... egy láthatatlan kéz visszarántotta a múltba. Arany öltözetű, cobolyprémes uraságok jelentek meg előtte, ódon kastélyokban hallgatta őket a trónjaikon, látta az öregek tanácsát, a tengerként hullámzó lelkes keresztény népet a Fejedelem udvarában, de még minden zavaros volt.

És az asztrológiai vonalak iszonyúan tekergőztek, mint a tüzes kígyók. Egyre nagyobb és nagyobb lett a pókháló.

- Hová álljunk? - hallotta a hangot a könyv parázsló közepéből.

- Alexandru cel Bun! - suttopta tompa hangon, mert az öröme, a csodálata összeszorította a szívét és... a vörös pókháló lassan, lassan kitágult, áttetsző lett, és bíborszínű alkonyi égbolttá alakult. Ő egy lekaszált réten feküdt, az összegyűjtött széna illatozott, fölötté az alkonyi ég még kék volt, tiszta, mély, a vörös és aranyló felhők csapatai betöltötték az eget, a dombok bíborral voltak tele, a madarak a levegőben, a folyók tükre vöröslött, a remegő harangszó betöltötte az estét, vecsernyére hívott. És ő? Micsoda különleges öltözet! Valamilyen posztóruha, fekete kalap - kezében a csillagjós könyv. És minden milyen ismerősnek tűnt. Ő már nem ő volt. Olyan természetesnek tűnt, hogy ebben a világban ébredt. Pontosan tudta, azért jött ki a rétre, hogy olvasson, és olvasás közben elaludt. A sötét kamrát, egy Dionis nevű ember elmúlt életét, különös - csak álmodta! „Ó! gondolta - a könyvem okozta ezt a társítást, az olvasása miatt álmodtam annyi furcsa dolgot. Micsoda idegen világ, micsoda idegen emberek, micsoda nyelv, mintha a miénk volna, de mégis idegen, más”... Különös! Dan szerzetes egy Dionis nevű világi embernek álmodta magát... mintha más időben, más emberek között élt volna! Különös! „Ó, Ruben mester, mondta mosolyogva - a könyv valóban csodálatos!... csak éppen elkábítja az agyunkat; most érzem én, a szerzetes, hogy a lélek korszakról korszakra vándorol, ugyanaz a lélek, csak hogy a halál elfeledteti vele, hogy már élt. Jól mondja, Ruben mester, hogy az egyiptomiaknak teljesen igazuk volt a lélek-vándorlással kapcsolatban. Jól mondja, hogy a lelkünkben van az idő és a végtelen tér, és már csak a varázsvessző hiányzik, hogy bárhová áthelyezzen, ahová csak akarjuk. Alexandru vajda idejében élek, és egy láthatatlan kéz belerántott a lelkem titkos jövő idejébe. Hány ember lakozik egyetlen emberben? Pont annyi, ahány csillagot befog egy harmatcsepp a tiszta éjszakai égen. És ha megnagyobbítanánk azt a cseppet, hogy belenézünk a mélyébe, láthatnánk benne az égbolt ezernyi csillagát, mindegyik - egy világ, mindegyik országokkal és népekkel, mindegyik a ráírt korszakok történelmével - egész univerzum egy elillanó cseppben. Milyen okos ez a zsidó!” - gondolta magában Ruben mesterről.

Kosztai Gabriella fordítása

CEZARA

Eredeti elbeszélés

– Ez Euthanasius szigete – gondolta csodálkozva, és lassan lépdelt, minden lépés után álmélkodva egy sort. Még a rovarok is barátságosak voltak ebben a paradicsomban. Kíváncsi, kék, aranyszínű, vörös lepkék takarták be hosszú és fekete haját, úgyhogy feje, mintha kivirágzott volna. A szigetet belengte a méhek, dongók, lepkék örömmoraja, derékig ért a fű, a bükköny kivirágzott hurkokkal csavarodott a lábaira... valami forróság, érzéki illat lepte be ezt a paradicsomot. A tó felé ment, és ahol a gázló volt, átment a szigetre. A méhek zümmögve vették körül a paradicsom új császárárt. A barlang fele ment, amelyről tudta, hogy ezen a szigeten kell lennie; meg is találta úgy, ahogy kellett legyen, kőbe vésve, megtalálta a vésőt, a szerszámokat, az ágyat, az edényt a víznek; de az öreg nem volt ott. Az asztalkán volt egy levél.

Érzem, hogy a lelkem földdé válik, a vérem megfagy és semmi sincs benne, akár a vízben, hogy szemeim alig tükrözik ezt a világot, amelyikben élek. Kialszik minden. És nem marad más, csak ez az edény, amelyikben elégették egy gazdag élet fényét. Egy patak vízesése alatt fogok elhelyezkedni; liánok és vízi virágok öleljék körül bokraikkal a testem, és szálaik vegyüljenek bele szakállam és hajszálaim közé... és az élet forrása, a Nap felé fordított tenyereim közé, a méhek ügyködjenek a lépesmézzel, viaszváraikat építgesék. Az örökön friss vízű folyó oldjon fel, és egyesítsen a természet egészével, de óvjon az elrothadástól. Így a testem évekig a hömpölygés alatt fog feküdni, mint egy mesebeli öreg király, aki évszázadokra elszenderítettett egy elvarázsolt szigeten.

Ieronim a szerelmi jelenetekkel telefestett falakat nézte, régi könyveket és sok irományt látott egy falnak támaszkodó polcon, és érezte egy edényben levő víz szagát, poshadt és állott volt, ebből arra következtetett, hogy az öreg meghalt. Így ő, ennek a békés helynek, ennek az udvarként körülzárt kertnek a természetes örököse, végiglapozgatta a könyveket, amelyek jól megválasztott, érdekes olvasmányoknak ígérkeztek. Ugyancsak elővette az öreg írásait, minden ilyen eszmefuttatás ennek a mély és boldog elmének monogramját viselte

magán, hatása oly nagy volt, hogy mindez szövegösszefüggésekre és megfelelésekre döbbsztette rá gondolatébresztően a fiatal ember elméjét. Hamar hozzászokott, hogy tényleg kiismerje magát kis birodalmában, mintha csak otthon lett volna, a kertet és a méheket gondozta, egy szabadon legelő őzzel járta be a sziget bokros, füves területeit. Gyakran, melegebb éjszakákon, meztelenül feküdt a tó partján, csak egy lenből készült lepel volt rajta – és akkor az egész természet, a fehér források zúgása, a tenger moraja, az éjszaka nagysága mély és boldog álomba ringatták, mintha csak valami növény lenne, fájdalom nélkül, álmok nélkül, kívánságok nélkül.

VIII.

Azon a napon, amelyre Cezara és Castelmare eljegyzése volt kitűzve, Bianchi márki szélhűtésben meghalt, poharak és vendégek között szétterülve. Amikor Cezara meglátta elnyújtva az ágyon, még nyitott, üveges szemekkel, kihabzott szájjal, egy ablakhoz támaszkodva nézte undorodva a holttestet. A márki csak magáért élt, és hogy beteljesítse, ami rá lett szabva, s lám, ilyen véget ért. Eladta volna őt, akár Madonna-képet, egy olyan embernek, amelyik mindennél jobban utálta.

Amikor Castelmare megjelent, szinte hozzásimult Cezarához:

– Grófnő – mondta ő –, az apja meghalt, és nem maradt más támasza a világban, csak én, a jövődöbeli férje.

– Még ennyi támaszom sincs, mondta Cezara, mert nem leszel már a jövődöbelim, legalábbis a gyászév megakadályozta ezt a boldogságos fejleményt. Majd egy év múlva kopogtathatsz az ajtómon.

Castelmare elégedetlenül ment ki, még egy kibékíthetetlenül gyűlölködő pillantást vetve a nő felé. Francesco azt javasolta Cezarának, talán jobb lesz, ha elhagyja a várost, mert különben kiteszi magát kegyetlen rajongója ármánykodásának. Legjobb lenne – mondta –, ha visszavonulna egy közeli kolostorba, ahol apácák vannak. Cezara valóban oda is ment a haláleset után az apácákhoz.

Lefogyott a sok gondban, szegény gyermek... Ieronimról semmit sem hallott, csak annyit, hogy Francesco csónakja, amelyben vízre szállt, szétroncsolva hevert a parton, amikor megtalálták, úgyhogy ő azt hitte, vízbefúlt, már rég halott.

A kolostor csendes rózsafái között magára talált. A fürkének – amit kapott – volt egy ablaka, amelyik a kertre és a tengerre nézett; és gyakran elreteszelte az ajtót, hogy senki se zavarhassa. Ilyenkor órákig elnézegette az ezrével fodrozódó hullámokat, ahogy belevesztek a láthatárba, kibámult a kert vadonjára, amelyik szép volt, és úgy festett, akár egy rengeteg erdő, bokrai egész a tengerig húzódtak; vagy máskor, az árnyas helyeken tévelyegve, az útjába eső, vagy bokrok alatt rejlő fűszálakat nézegette, órákat ülve így, remény nélküli fájdalomba süllyedve.

Meleg napokon levetközött, és ruháit a bokrokra aggatva lement a tengerre. Gyönyörű megjelenés, hófehér bőr, a fiatalos finomság és az édes lágyság találkozott benne az érett, bájos, előkelő női szépséggel. A sima bőre olyan áttetsző volt, hogy szinte látszottak rajta az erecskék, amikor a lába a tengerbe csobbant. Amint érezte, ahogy a testét áztatja a tengervíz, kacaja ismét vad és izgatott lett, mint gyerekkorában. A vén óceánnal hadakozva megfiatalodni érezte magát, kedvvel telve a száján vad kacajok jöttek ki, és engedte, hogy az óceán zajos ölelése magával ragadja. Néha, megtörve fehér karjaival a kék hullámokat, olykor féloldalt, máskor a hátán úszkált, kéjesen hengergőzve a hullámok hátán.

Esteledett, és ő ismét átengedte magát azoknak a szerelmes érzelmeknek, amelyeket a tengerrel kapcsolatban érzett, és azzal a szokásos erős, édes és kéjes érzéssel nevetgélt a hullámok előtt. Hagyta megtisztulni a torkát, kiengedte haját, engedte ráomlani kerek vállaira és vágytól duzzadó kebleire – amíg csak ily mód meztelenkedett, akár egy antik szobor. Csakhogy ehhez képest az az előnye volt egy szoborral szemben, hogy ő egy élő ember volt, langyos meg édes, sima bőrével, amelyiken folt maradt, ha hozzáértél. Beleugrott a tengerbe és úszni kezdett, célul tűzve ki, hogy elérje a közeli sziklákat, amelyekről úgy gondolta, mintegy negyedórányi tempózásra lehetnek tőle.

A csendes hullámok vitték magukkal, és hamar odaért a sziklákhöz. Szépen, lassan ment előre a meleg és illatos fűvön, amelyik csiklandozta a testét, aztán beleugrott a tóba, amelynek a vize tiszta volt, mint egy könnycsepp. A kellemes víz andalító volt neki, aztán szaladt egyet a narancsokkal teli berekben, lepkék és méhecskék üldözték... Bolondos volt, mint egy eltévedt gyerek, egy mesebeli elvarázsolt

kertben. Aztán látva, hogy a Nap lemenőben van, visszafordult azon az úton, amelyiken jött, de megriadt, mert azt látta, hogy nincs kijárat.

Mit csináljon? Arra gondolva, hogy teljesen eltévedt, még körbeborozta a tekintetét, szemügyre vette a helyet... sehol egy kijárat...

- Jaj - ez volt a fejében -, és mi lenne, ha itt tölteném az éjszakát ebben a csodás paradicsomban? Ki látna, és ki ismerne?

Száva Csanád fordítása

*Bánk bán illusztráció, 1991
(papír, tus, 72 x 56,5 cm)
(a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdona)*

Balázs Imre József

TAMÁSI 125:

A TAMÁSI ÁRON-KUTATÁS KURIÓZUMAIBÓL¹

Mire jók az irodalmi évfordulók? A nagyközönség szempontjából bizonyára arra, hogy felfedezzenek és újrafelfedezzenek olyan személyiségeket, akik műveik vagy életútjuk által választ kínálnak valamilyen aktuális dilemmákra. A kutatók számára pedig nagy lehetőséget jelentenek az alapokhoz történő visszatéréshez. Ilyenkor szükséges a legegyszerűbbnek tűnő kérdéseket is feltenni és újrafogalmazni, és kiderülhet, hogy ezek kapcsán is akad még bőven feltárni- és kutatnivaló. Előadásomban nem vállalkozom ugyan arra, hogy végleges választ fogalmazzak meg bizonyos problémák kapcsán, de fontosnak tartom jelezni, hogy milyen kutatási irányok nyílhatnak meg nyomukban, illetve hogy a Tamási-kutatások jelenlegi állása szerint milyen ideiglenes válaszok körvonalazódtak az eddigiek során.

Bölcsészkar diákjaim számára általában szívesen ajánlok olyan kutatási, szakdolgozati témákat, amelyek kevésbé közismert szerzőkről szólnak, hiszen ilyen esetekben az remélhető, hogy úttörő eredményeket érhet el valaki a kutatások során. Tamási Áron ezzel szemben a legismertebb erdélyi magyar írók közé tartozik, az életút és az életmű kutatói mégis a legkézenfekvőbbnek tűnő tények esetében is problémákba ütköznek. Csupán néhány példa ezek közül: Tamásinak hívták-e Tamásit? Mikor van a születésnapja? Hogyan hangzik az *Ábel a rengetegben* kezdőmondata? Az előadás ezeknek az ismertebb kutatói dilemmáknak a nyomában haladva további különlegességeket elevenít fel az *Ábel*-trilógia keletkezéstörténetéről, Tamási-novellák szövegváltozataival és az eltérések logikájával kapcsolatban, illetve konfliktuálisból partnerivé alakuló személyes viszonyainak jelentésszerű epizódjairól. Hét kérdést fogok tárgyalni a továbbiakban, ezek közül az első négy valóban az alapokhoz történő visszatérést jelenti, és szakmai szemmel akár furcsának is tűnhet. A további három kérdés már az összefüggések

¹ Elhangzott a Bolyai Társaság előadássorozata, a Virtuális Bolyai Egyetem keretén belül, 2022. október 18-án

közötti elmélyülést, a korabeli irodalmi és politikai élet viszonyai között történő tájékozódást feltételezi, és az életmű és pályarajz kevésbé ismert dimenziói felé vezet.

1. MIKOR SZÜLETETT TAMÁSI?

2022 szeptemberében két különböző napon, szeptember 19-én és 20-án is találkozni lehetett olyan sajtóhírekkel, Facebook-posztokkal, amelyek arról szóltak: „125 évvel ezelőtt született Tamási Áron”. Az irodalmi évfordulók sarokpontja, hogy legyen egységesíthető a hozzájuk kapcsolódó ünnepségek, megemlékezések, események rendje. Tamási esetében ez nehezen tűnik megvalósíthatónak, hiszen különböző típusú hivatalos dokumentumok más és más születési dátumot jelölnek meg. Ilyenkor az irodalomtörténész szakembernek kötelessége valamelyes eligazítást, szolgáltatást nyújtani azok számára, akik évfordulós eseményeket szerveznek. Mit tudunk tehát Tamási születésének időpontjáról és körülményeiről?

Nézzük először azt, hogy különböző, széles körben elérhető források milyen dátumot jelölnek meg a születés időpontjaként. A Tamási Áronra vonatkozó Wikipedia-szócikk 1897. szeptember 19-et jelöli meg a születés időpontjaként.² A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* Dávid Gyula által írott szócikke szeptember 20-at.³ A legújabb Tamási-életrajz írója, Sipos Lajos mindkét dátumot megjelöli könyve első bekezdésében, a következőképpen: „Tamási Áron a gyulafehérvári püspökség levéltárában őrzött anyakönyv (és több hivatalos dokumentum, valamint a halotti anyakönyvi kivonat szerint) 1897. szeptember 19-én, a község plébániájának bejegyzésében (és más hivatalos anyagokban) 20-án született Farkaslakán”.⁴ A Tamási Emlékétet szervező bizottság, összhangban a Petőfi Irodalmi Múzeum által működtetett Digitális Irodalmi Akadémia Tamási-életrajzával a szeptember 20-i dátumot népszerűsíti,⁵ ez a dátum volt látható a reprezentatív évfordulós kiállítás magyar nyelvterületet körbejáró pannóin is.

2 https://hu.wikipedia.org/wiki/Tam%C3%A1si_%C3%81ron (Utolsó letöltés: 2022. december 26.)

3 D. Gy.: Tamási Áron. In Dávid Gyula (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* V/2. Kolozsvár, 2010, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion, 654–662.

4 Sipos Lajos: *Tamási Áron. Élet- és pályarajz*. Budapest, 2006, Elektra Kiadóház, 7.

5 <https://tamasiaronemleke.hu/tamasi-aron/> (Utolsó letöltés: 2022. december 26.)

A probléma tehát, mint Sipos Lajos összefoglalójából láthattuk, az egymásnak ellentmondó hivatalos dokumentumokig vezethető vissza. A kutatót ez ráébresztheti a hivatalos lakosság-nyilvántartással kapcsolatos kérdések átgondolására is, és eltöprenghet azon, hogy különböző korszakokban hogyan is merülhettek volna fel hasonló dilemmák.

Visszakövetve a születések bejelentésével kapcsolatos hivatalos ügyintézés törvényi kereteit, kiderül, hogy az állami anyakönyvezés gyakorlata Magyarország akkori területén 1895. október 1-jén került bevezetésre, korábban az egyházi anyakönyvezés volt érvényben – 1895 előtt, amennyiben az állam követte és archiválta a születési anyakönyveket, ez az egyház által számára átadott másodpéldányok alapján történt.⁶ 1897. szeptemberi születésekor Tamási tehát még egy viszonylag új, bizonyára nem tökéletesen összecsiszolódtott kettős anyakönyvezési rendszerbe született bele. Az eltérés éppen ebből adódhat: hogy maga a család különbözőképpen jelentette a gyerek adatait a különböző állami, illetve egyházi nyilvántartások számára. A *Bölcső és Bagoly*ban Tamási így rekonstruálja saját születése történetét családi elbeszélések alapján: „megérkeztem. Mégpedig egy szeptemberi hajnalon, amikor nemcsak a nap derengett, hanem virradt már a század is, amelyben mostan élünk. [...] Atyám el is ment a jegyzői irodára, s ott bejelentette, hogy fia született, akit bé kéne írni az anyakönyvbe.”⁷ Három nappal később pedig, folytatódik Tamási beszámolója, a templomba is elviszük keresztelni. Itt viszont egy másik nevet, és alighanem másik dátumot jelentenek be a szülők és keresztszülők. Látható tehát, hogy maga a két különböző időpontban történő bejelentés epizódja is megjelenik az önéletrajzi történetben, mindennek ráadásul a bejelentett név szempontjából is jelentősége lesz.

2007-ben Lőrincz József székelyudvarhelyi irodalomtanár, több Tamásiról szóló írás szerzője, épp az évfordulószervezők eligazítására írt cikket az *Udvarhelyi Híradóban* *Tamási Áron születésnapja* címmel. Ő a szeptember 20-i születési dátum mellett érvel, többek között éppen a farkaslaki bejegyzés adatgazdagságát figyelembe véve: „Úgy tűnik,

6 Kárpáti Orsolya: A papíralapú állami anyakönyvezés története Magyarországon. In *Magyar Közigazgatás*, 2018/4. 56–75.

7 Tamási Áron: *Bölcső és Bagoly*. Digitális Irodalmi Akadémia https://reader.dia.hu/document/Tamasi_Aron-Szolit_a_szulofold-1125 (Utolsó letöltés: 2022. december 26.)

hogy a legbiztosabb adatot Farkaslaka, a szülőfalu születési anyakönyve tartalmazza. Az 1895-ben, Ugron János alispán idejében felfektetett matrikula 172. oldalán a 90. szám alatti beírás 1897. szeptember 22-én kelt. A Fancsali Dénes anyakönyvvezető által bejegyzett adatokból kitűnik, hogy T.Á. születési időpontja »1897 (ezernyolcszázkilencvenhét) évi szeptember 20 (húsz) napjának délelőtt öt órája.«⁸ A *Bölcső és Bagoly* rekonstrukciója, illetve a különböző hivatalos iratokban szereplő dátumok azt valószínűsítik, hogy időrendben előbb az állami bejelentés történt meg, az egyházi nyilvántartásokban pedig, ahol ráadásul a szeptember 19-ei dátum mellett a szeptember 22. is megjelenik harmadikként, utólag, több nap eltéréssel történt. Lőrincz József a további hivatalos iratok adatait a következőképpen összesíti: „A gyulafehérvári egyházi irattárban található keresztelési anyakönyv szerint 1897. szeptember 22-én született. A farkaslaki római katolikus plébánia Domus históriájának 365. oldalán lévő beírás szerint szeptember 19-én jött a világra. Ugyanez a születési dátum (19-e) a székelyudvarhelyi római katolikus főgimnázium matrikulájában (Fő-évkönyvében) is 1910–17 között. A VIII. gimnáziumi osztályos értesítőjén azonban (1917–18) szeptember 13. áll! Érettségi igazolása szerint szeptember 20-án látta meg a napvilágot. A kolozsvári egyetem jogi karának matrikulájában is szeptember 19. szerepel.»⁹

Mindezek alapján nem lehetséges tehát egyértelműen megbizonyosodni egyik vagy másik dátum helyességéről, az évfordulószervezők számára következésképpen másfajta érvelésmódokat kell keresnünk. Én magam ezt a másfajta megközelítési alternatívát a személyesség szféráján belül látom: olyan dokumentumok keresésében, amelyek arra vonatkoznak, hogy maga Tamási hogyan beszélt saját születésnapjáról, illetve mikor ünnepelte azt. Ehhez a megközelítésmóddhoz rendelkezésünkre áll a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyaték néhány, Tamási által egyes szám első személyben fogalmazott önéletrajza. Borbás Andrea irodalomtörténész az *Irodalmi Magazin* 2015-ös Tamási-számában vetette össze ezek szövegét. Az író maga így fogalmazott: „Születtem Farkaslaka nevű községben, Udvarhely vármegyében, 1897.

8 Lőrincz József: Tamási Áron születésnapja. In *Udvarhelyi Híradó*, 2007. december 6. 8.

9 Uo.

szeptember 20-ikán.”¹⁰ A dátum több önéletrajzban is megjelenik, máshol a szerző csupán az évet jelöli meg, vagy általánosabb szókapcsolattal azt mondja, „1897 őszén” született. Fontos azonban megfigyelni, hogy Tamási maga nem ír le ezekben az önéletrajzokban más, szeptember 20-ától eltérő konkrét dátumot. Ennek alapján a válaszuk a „Mikor született Tamási Áron?” kérdésre ugyan nem lehet teljességgel egyértelmű, de van egy plusz érvünk arra nézve, hogy mikor ünnepeljük az évfordulót, születésnapot – hiszen Tamási maga bizonyára szeptember 20-án ünnepelte, ha több szövegben is ezt jelölte meg saját születésnapjaként.

2. MI VOLT A NEVE TAMÁSI ÁRONNAK?

Az életrajzok általában kitérnek az író névváltozataira is. A névváltozatok részben ugyanazzal a történettel állnak összefüggésben, ami az eltérő születési dátumokhoz is vezetett: különböző nyilvántartásokban a család különböző névváltozatokat adott meg. Ez magyarázza a keresztnév kapcsán tapasztalható eltéréseket. Ráadásul későbbi fejleményként a családnév is változik, nemcsak a keresztnév. Lássuk tehát, hogyan vezet az út a Tamás János névváltozattól a Tamási Áron felé!

Az édesapa a Tamás Dénes névváltozatot használta sajátjaként. Iskolásként maga a leendő író is erre a névre címez neki levelezőlapot Farkaslakára.¹¹ A székelyudvarhelyi katolikus főgimnázium évkönyveiben, értesítőiben a diák végig Tamás Áron néven szerepel.¹² Ez tehát az eredetileg használt változat.

A nagybácsi viszont, aki nagypréposti tisztséget töltött be a gyulafehérvári püspöki hivatalban, és aki unokaöccsének tanulmányait is támogatja majd, hivatalos iratokban Tamási Áron.¹³ Legvalószínűbb tehát, hogy egyrészt a családi tiszteletadás, másrészt a különlegesebb szerzői név igénye befolyásolhatta a kezdő íróat abban, hogy felnőttként a Tamási névváltozatot hivatalosítja. Hogy pontosan mikortól válik hivatalos névvé a Tamási, arra nézve a jelenlegi szakirodalomban nem

10 Idézi Borbás Andrea: Tamási Áron önéletrajzai. In *Irodalmi Magazin*, 2015/4. 10.

11 Vö. Z. Szalai Sándor: *„Hit a harcban, remény a bajban”. Pályakép Tamási Áronról*. Budapest, 1991, Szépirodalmi, 16.

12 Lásd pl. *Az erdélyi r. kath. státus székelyudvarhelyi főgimnáziumának értesítője az 1910/11. tanév végén*. Székelyudvarhely, 1911, Becsek D. Fia. 94.

13 Vö. Z. Szalai Sándor: i. m. 11.

találtam egyértelmű választ, a kérdés tisztázása alighanem további levéltári kutatásokat igényel.

A nagybácsi szerepe azért sem megkerülhető, mert a keresztnév választásakor is szemponttá válik a családi történetekben az elismertsége, tekintélye. A *Bölcső és Bagoly*ban megírja azt is Tamási, hogy az apa először János néven jelentette őt be a jegyzőnél, és végül anyai unszólásra keresztelték őt Áronná, ugyanis az anya a János keresztnévet baljós családi emlékekkel kapcsolta össze: „eddigelé minden Jánost megöltek ebből a nemzetségből” – mondja ijedten. Az apa ugyan összesen egyetlen Jánosról tud, de a székely észjárás szerint egyébként jogos felvetés, hogy egy János is lehet „minden János”, úgyhogy méltatlankodva ugyan, de enged, és a keresztelés során érvényesített névválasztást a következő kommentár kíséretében örökíti meg az író, a keresztszülőkkel történő beszélgetés leírásába szöve bele az információt:

„– S osztán a neve mi legyen?

Akkor atyám odafordult anyámhoz, s azt mondta:

– No, most te szólj, Márta!

Anyám rögtön így felelt:

– Kereszteljék Áronnak.

Ezt mindenki helyeselte, mert a másik Áron jutott eszükbe, vagyis a nagyapám papi öccse, ki már Gyulafehérváron kanonok volt akkor, s nemcsak a rokonságot istápolta, hanem a falut is. Ebben az egyetértésben aztán kézhez vettek engem, s nemcsak Áronnak kereszteltek, hanem az is maradt rajtam.”¹⁴

Későbbi iratokban ez hasonló bonyodalmakhoz vezetett ugyan, mint a születési dátum, de az Áron névváltozat lényegesen gyakoribb az iratokban, mint a János. Lőrincz József Tamási-kutató a következőképpen foglalta össze kérésemre a névváltozatok kérdését az eredeti iratok ismeretében, 2022. október 6-i üzenetében: „A farkaslaki községi tanács születési anyakönyve szerint [...] az újszülött neve Tamás János. A farkaslaki római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvének a beírása szerint [...] az újszülött neve Áron. Egy 1918-ban kiadott anyakönyvi kivonaton az utónév: János... Áron. Íróvá válásától kezdte

14 Tamási: *Bölcső és Bagoly*. i. m.

használni a Tamási Áron nevet.”¹⁵ Mint láthattuk, az iskolai értesítőkben a Tamás Áron névváltozat szerepel.

A Tamásból Tamásivá válás hosszabb távon a teljes családra, a családi sírokon jelzett névváltozatokra is kiterjed.¹⁶

3. KI ÍRTA AZ ÁBEL A RENGETEGBENT?

Az Ábel-történet szerzőségének kérdése a szó szoros értelmében véve nem kérdéses: nyilvánvaló, hogy Tamási Áron szövegéről van szó. Általánosabb értelemben viszont izgalmas elméleti kérdésekké vezethet az Ábel keletkezéstörténete az inspirációs forrásként használt anyagok és a végső művek közötti, világirodalomból vagy akár népzenei feldolgozásokból ismert problémakört tekintve. Későbbi korokban az intertextualitás különféle változatai még tovább radikalizálják ezt a kérdéskört. Az alábbiakban a téma bemutatása során támaszkodom Nagy Bernadett 2022-ben, a BBTE Bölcsészkarán megvédett, általam irányított mesteri disszertációjának az eredményeire, amelynek a címe *Tamási Áron Ábel a rengetegben című kötetének keletkezéstörténete*.¹⁷ Az Ábel keletkezéstörténetének legpontosabb analógiája ebben az értelemben talán Defoe *Robinsonjának* és Alexander Selkirk élettörténetének összefüggésére emlékeztet. Selkirk négy évig élt magányosan egy szigeten, és Defoe ugyan nem találkozott személyesen vele, de a Selkirk-történet szóbeli változatokban, majd egy vele készített, napilapban megjelentetett interjú által terjedt – ezt az alaptörténetet fejlesztette tovább aztán Defoe egy, a korszak számos toposzát hordozó nagyregénnyé.¹⁸

Tamási Ábeljének mintája meglehetősen egyértelmű, olyannyira, hogy Tamási maga teszi közzé az *Erdélyi Helikonban*, irodalmárok számára kifejezetten szembeötlő helyen adatközlője, Ladó Lajos saját szövegeit, „*Kicsi erdőőr*” *feljegyzéseiből* címmel. A folyóiratközlés az 1931/4-es lapszámban történik,¹⁹ az Ábel a rengetegben könyvváltozata

15 Lőrincz József üzenete Balázs Imre Józsefnek, 2022. október 6.

16 Vö. Sipos Lajos: „*Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne*”. *Tamási Áron útja Farkaslaktól Farkaslakáig*. Budapest, 2008, Elektra Kiadóház – PIM, 10.

17 Nagy Bernadett: *Tamási Áron Ábel a rengetegben című kötetének keletkezéstörténete*. Magiszteri értekezés. Szakirányító: Balázs Imre József. BBTE, Kolozsvár, 2022.

18 Bruce Selcraig: *The Real Robinson Crusoe*. Smithsonian Magazine. July 2005. <https://www.smithsonianmag.com/history/the-real-robinson-crusoe-74877644/> (Utolsó letöltés: 2022. december 26.)

alig egy évvel később, 1932-ben jelenik meg. A korabeli beszámolók egybehangzóan állítják, hogy Ladó honoráriumot is kapott a *Helikon*-beli közlésért. Precíz szövegelemzéssel kimutatható, hogy milyen cselekményelemek, párbeszédrészek, epizódok származhatnak Ladó közzétett szövegéből (amelyet egy kézírásos füzetben adott át Tamásinak, ez a füzet azóta elkallódott), az arányokat tekintve, amennyire ez megítélhető, viszonylag kevés. A történet ívét, fő cselekményszálait és főleg a rajtuk keresztül megfogalmazódó üzenetet egyértelműen Tamási alakította, a nyelvi-stiláris artisztikumról nem is beszélve.

A korszak sajtója alapján (az *Erdélyi Lapok*²⁰ vagy a *Bomba*²¹ cikkeiből kiolvashatóan például) Ladó plágiumvádakat kezdett terjeszteni az *Ábel* sikerét látva. Legfőbb elvárása bizonyára valamiféle anyagi részesedés lett volna a regény bevételeiből. Korabeli nyilatkozataiból, illetve a lövétei lokális emlékezetben róla továbbélő történetek alapján Ladó irodalomképe valamiféle referencialitás eszménye jegyében megfogalmazódó elégtétel elvárása felé is terelte őt: nehezményezte például, hogy Tamási nem említette őt név szerint a könyvében, illetve, hogy Ladó kecskéjének, Ábelnek a nevét adta a regény főhősének. Az áttanulmányozott sajtóanyagok alapján kijelenthető, hogy Ladó nem ítélte meg realisan saját hozzájárulásának mértékét és jellegét az *Ábel*hez, és bizonyára nem is állt érdekében árnyalt irodalomértelmezői álláspontra helyezkedni ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Komolyan fontolgatta a plágiumper indítását Tamási ellen, noha erre végül valószínűsíthetően nem volt anyagi fedezete.

Rendkívül izgalmas ugyanakkor, ahogy a Ladó-történet részletesebb feltárása során körvonalazódnak lehetséges, Lövéte-közei helyszínek, amelyek fekvésüknél, átjáró-jellegüknél fogva szépen illeszkednek az *Ábel*-történet lokalizálhatóságához. A kutatások során az is jelentésszerű eredmény, és Tamási tudatos történetalkítására vall, hogy valójában Ladó kamaszkori erdőpásztorkodása idején valamivel idősebb a regénybeli Ábelhez képest, illetve hogy Ladó lényegesen közelebb lakott erdőpásztorkodása során saját családjához Ábelhez képest.²² A Robin-

19 Ladó Lajos: „Kicsi erdőőr” feljegyzéseiből. In *Erdélyi Helikon* 1931/4. 261–270.

20 Dsida Jenő: Ki lopott? avagy Szép Ernő a Hargitán. Pletykák és plágiumvádak Tamási Áron regénye körül. In *Erdélyi Lapok*, 1933. április 5. 9–10.

21 Sz. n.: Több „jóságot” Áronka. In *Bomba* 1933/11. 2–3.

22 Vö. Nagy Bernadett: i. m.

son-párhuzam tehát Ábel esetében ilyen értelemben is fennáll: amikor Tamási az önállósodás felé tereli saját hősét, valamelyest egy szigetre is helyezi őt, ahol ideje nagyobb részét magányban, elszigeteltségben tölti.

4. MI AZ ÁBEL KEZDŐMONDATA?

Egy annyira közismert regénynek, mint amilyen az *Ábel*, fontos elemzési szempontjai közé tartozhat a kezdőmondata. Csakhogy itt is ahhoz hasonló sokaságba ütközünk, mint a születési időpontok vagy a névváltozatok esetében. Három-négy szövegváltozatot is megkülönböztethetünk egymástól. Ezek egy része cenzurális okokkal, másik része a szerzői átírás logikája szerint magyarázható. A nagyközönség számára ebből annyi a lényeges, hogy érdemes odafigyelni az olvasott *Ábel*-kiadás évszámaira, és lehetőség szerint magyarországi kiadásokat, az erdélyiek közül pedig az 1944 előttiakat vagy az 1989 utániakat érdemes a legpontosabb kép kialakítása érdekében használni.

Dávid Gyula egy friss cikkében a következőképpen foglalja össze a kérdéskört, amelyben a Kriterion Kiadó 1973-as *Ábel*-kiadásnak a szerkesztőjeként, előszóírójaként személyesen érintett:

„A szöveggel nem volt különösebb gond: azt a magyarországi cenzúra-elvárásoknak engedve már korábban »szalonképes« formába öntötte maga Tamási Áron, a Szépirodalmi Kiadónál 1960-ban megjelent kiadás számára. De egy mondat azért mégis maradt benne, amellyel meggyűlt a bajunk: éspedig mindjárt a trianoni változást és így Ábel sorsát is időben elhelyező első mondat. Az pedig az 1933-as első kiadásban, és sokáig a későbbiekben is így hangzott: »Egy esztendőre rá, hogy a románok kézhez vettek minket, az én életemben is igen nagy fordulat állott bé.«

Ez az indítás alakult át a Szépirodalmi Kiadónál megjelent új kiadásban a következőképpen: »Abban a nevezetes ezerkilencszáz és huszadik évben, vagyis egy esztendőre rá, hogy a románok kézhez vettek minket, székeleyeket, az én életemben még külön is igen nagy fordulat állott bé.«

A mi cenzoraink azonban érzékenyek voltak az »áthallásokra«, s a Tamási Áronnéval, Ágotával való egyezkedés eredményeként így született meg a Kriterionnál 1973-ban a megjelent Ábel nevezetes első mondatának Romániában akkor »szalonképes« változata: »Abban a

nevezetes ezerkilencszáz és huszadik évben az én életemben is igen nagy fordulat állott bé.»²³

Összevetve ezeket a kiadásokat (és valóban csupán a kezdőmondatra figyelve ezúttal) érdemes megjegyezni továbbá, hogy az *Ábel* 1987-es román nyelvű fordítása²⁴ természetesen ugyancsak az 1973-as Kriterion-féle változatot követi. További apró változtatást figyelhetünk meg viszont a Tanulók Könyvtára 1985-ös, Dacia-féle kiadásában,²⁵ ahol három pont jelzi az első mondatból kihagyott részt.

Hogyha rövid értelmezést próbálunk nyújtani a kezdőmondatról és annak változatairól, akkor megállapítható, hogy a hatalomváltás tény-szerűen igazolható időszakára reflektál, miközben a „kézhez vettek minket” szókapcsolatnak van egy olyan árnyalata, amelyik túlmutat a tényszerűségen, és valamiféle viszonyulás kifejezése is egyben azáltal, hogy milyen más jelentéssorokba illeszthetjük be a „kézhez venni” szópárt. Az évszám menet közben történt beiktatása a magyarországi kiadásokba, amely azóta is minden kiadásban megjelenik, mintegy a történelmi távolságot hivatott áthidalni és pontosítani. A szocialista Románia cenzúrája természetesen egyaránt érzékeny lehetett a „kézhez vettek” kifejezésre illetve az 1920-as dátumra, hiszen a román történelemszemlélet hajlamos inkább az 1918-as egyesülés kinyilvánításának időpontjától számítani Erdély Romániához tartozását. Olyan megoldás született tehát az 1970-es és 1980-as évek kiadásában, amelyik egyrészt törölte a legkényesebb elemeket, ugyanakkor továbbra is benne maradt egy vonatkozás, ami a korszak utalásos logikája szerint pontosan értelmezhető maradt: az, hogy „az én életemben is igen nagy fordulat állott bé”, utal arra az olvasó számára, hogy 1920-ban természetesen más nagy fordulatok is bekövetkeztek a világban. A direkt üzenet ugyan eltűnt, de az áthallásos olvashatóság megmaradt.

5. HOGY HÍVJÁK AZ ERDÉLYI CSILLAGOK CÍMŰ NOVELLA ELBESZÉLŐJÉT?

Tamási egyik legismertebb, transzilvanista programnovellának is tekinthető írása egy novelláskötet címét is adó szöveg: az *Erdélyi*

23 Dávid Gyula: *Tamási Áron hazatérései. Adatok az 1970–1989 közötti romániai Tamási-kiadások történetéhez*. In Helikon, 2022/18. 4.

24 Tamási Áron: *Ábel în codru*. Trad. Constantin Olariu. București, 1987, Kriterion.

25 Tamási Áron: *Ábel a rengetegben*. Kolozsvár, 1985, Dacia.

csillagok. Cselekménye röviden egy román–magyar Rómeó és Júlia-történetként jellemezhető, amelyben egy román csendőr és egy székely lány szerelme fordul tragédiába. A novella alapüzenete valamiképpen a mártíriumon, az időtlenen, az általános emberin keresztül reméli a konfliktusok feloldását: mintegy a katarzisra irányítja a figyelmet, a tragikus halált halt szerelmespár pedig csillagként vezérli a továbbiakban a földiek útjait.

Az *Erdélyi csillagok*nak is több szövegváltozata ismert. A gyűjteményes novelláskötetekben véglegesült szöveg néhány helyen izgalmas eltérést mutat az eredeti folyóiratbeli, illetve kötetbeli megjelenéshez képest.

Mivel a következő kérdés kapcsán ez az eltérés jelentéssé válik, itt egyelőre a különbség tényyszerűségeire irányítom a figyelmet. A történetet egy egyes szám első személyű elbeszélő közvetíti számunkra – ő maga is részt vesz a cselekmény alakításában, beszélget a román csendőrrel, illetve a fiatal falubeli legényekkel, akik azt a kollektívumot képviselik, akiknek a nevében sejtetően megvalósul a tragikus végkifejtet: a tiltás ellenére összeházasodott fiatal párra gyűjtják valakik a házat. Státusa a faluba visszatért értelmiségie: hallgatnak a szavára, kikéri véleményét, miközben diák-mivolta lehetővé teszi, hogy a tréfákban, ugratásokban is részt vegyen, a régi módon.

Nemcsak a cselekmény részeseként, hanem az események értelmezőjeként is hangsúlyos a szerepe – ő viszi bele a történetbe azt az irányt, amelyet transzilvánistának, a népek közti megbékélést szorgalmazónak érzékelhetünk.²⁶

Egyik este a román csendőr meglátogatja a lányos házat, ahol a helyi legények különítménye és a narrátor is jelen van. A legények ugratják a csendőrt, verbális konfliktusok felé alakul a történet, ami a kívülről érkezettben érzékelhető feszültséget kelt, dühösen és bosszúsan távozik az összefüvetelről. Lássuk a szövegváltozatok közti különbségeket, amelyek az ezt követő jelenetben tapasztalhatóak:

„amint a kaput bétehettem magam után, valaki rám kiáltott:

– Állj meg!

Megállottam, s így szóltam mosolyogva:

– Tudtam.

- Maga ki? – kérdezte a csendőr barátságtalanul.
- Hogy érti ezt? – mondtam, mert pontosan akartam felelni.
- Úgy értem, hogy maga kicsoda?
- Én székely vagyok – feleltem neki.
- De mi a neve?
- Becsületes dologban ez s ez.
- Maga zsidó?
- Még nem.
- Hát hova való?
- Én ide. Hát maga?

Megmozdította a fegyverét, jelezvén gyengéden, hogy nekem nincs jogom kérdezni.

- Maga hol lakik?
 - Én Kolozsváron, volt-e ottan?
- Rám villantotta a szemét, és tovább faggatott:
- S magának mi a foglalkozása?
 - Én diák vagyok.
 - Milyen diák?
 - Garabonciás – mondtam, és nevetni kezdtem.²⁷

Az eredeti szöveggé nyilvánításakor van azonban egy eléggé jelentős eltérés: „Azonban amint a kaput bétéhettem magam után, valaki rámkiáltott:

- Állj meg!

Megállottam s így szóltam mosolyogva:

- Tudtam.
- Maga ki? – kérdezte a csendőr barátságtalanul.
- Hogy érti ezt? – mondtam, mert pontosan akartam felelni.
- Úgy értem, hogy maga kicsoda?
- Én egy székely vagyok – feleltem neki.
- De mi a neve?
- Becsületes dologban *Tamási Áron*.
- Maga zsidó?
- Én még nem.
- Hát hova való?
- Én ide. Hát maga?

27 Tamási Áron: *Összes novellái*. Budapest, 1979, Szépirodalmi. I. 330.

Megmozdította a fegyverét, jelezvén gyengéden, hogy nekem nincs jogom kérdezni.

– Maga hol lakik?

– Én Kolozsváron, volt-e ottan?

Reám villantotta a szemét és tovább faggatott:

– S magának mi a foglalkozása?

– Én diák vagyok.

– Milyen diák?

– Garabonciás – mondtam és nevetni kezdtem.”²⁸

A saját név beiktatása valamelyest kimozdítja azt a pozíciót, ahogyan az elbeszélőt elhelyezzük a történethez képest. A névtelen elbeszélővel a történet inkább az archetipusokat, szimbolikus rétegeket állítja előtérbe. A Tamási Áronként megnevezett elbeszélő ugyanakkor erősíti egyfelől a vállalt programatikus jelleget, másfelől a tanúságtéves modalitását rendeli a történethez: konkrétabbá, közelebbé hozza azt az általánosság síkjáról.

6. MILYEN ÉRZÉS ROMÁN SZEMMEL OLVASNI AZ ÁBELT ÉS AZ ERDÉLYI CSILLAGOKAT?

Több imagológiai jellegű elemzés is készült az elmúlt idők során a Tamási-próza románságábrázolásairól. Az alábbiakban csak nagyon röviden térnék ki ennek egy meglehetősen pragmatikus vonatkozására: arra, ahogyan a korszak román hatóságai olvasták ezeket a műveket. Az *Erdélyi csillagok* című novelláskötetet ugyanis megjelenése után betiltják, elkobozzák a román hatóságok, egyértelműen a címadó novella miatt.²⁹

Noha, mint fentebb említettem, a novella általános, szimbolikus szinteken a megbékélést hirdeti a tragikus katarzis ereje által, illetve a szerelem falakat áttörő dinamikájára hivatkozva, a konkrétumok szintjén mégiscsak egy román csendőr meggyilkolása képezi a tetőpon-tot. A hatóságok felől nézve ez a tény önmagában lehetett problema-tikus.

28 Tamási Áron: Erdélyi csillagok. In *Erdélyi Helikon*, 1929/3. 175–176.

29 Tamási Áron: Arckép Vajda Sándorról. In uő: *Gondolat és árvaság*. Digitális Irodalmi Akadémia. https://reader.dia.hu/document/Tamasi_Aron-Gondolat_es_arvasag-29 (Utolsó letöltés: 2022. december 26.)

Tamási maga írja meg annak történetét, hogy hogyan lép kapcsolatba közvetítőkön keresztül magával Alexandru Vaida-Voevod miniszterrel, akinek hatalmában áll visszavonni az elkobzási rendeletet. Vaida-Voevod nagy műveltségű, magyarul kitűnően beszélő politikus. A jelenet Tamási leírásában a következőképpen zajlik le:

„Akadt akkor egy bátor magyar újságíró, aki fogta az én novelláskönyvemet és azt mondta, hogy dedikáljam Vajda Sándor belügyminiszter úrnak, mert ő viszi hozzá. Vajda elolvasta a könyvet, minden este egy novellát, és a végén szabaddá tette a könyvet. Emberséges és nagyon jóleső cselekedetét azzal indokolta meg, hogy ő kitűnően élvezte a novellákat, s azt akarja, hogy élvezzék mások is. [...] a fontos a cselekedeten kívül az, hogy attól az időtől kezdve Vajda engemet nem felejtett el. [...] Mindenekelőtt azt mondotta el, hogy egy újságíró elvitte neki a novelláskönyvemet, melyet ő darabonként elolvasott és szeretett. Megköszönte a neki küldött új könyvet, *Ábel a rengetegben* címűt. Élvezte is nagyon, kiváltképpen az elejét, azonban, ha megengedem, némi kritikai megjegyzést is tesz: mégpedig azt, hogy a regény a vége felé zavarosabb, s az Ábel alakja mosódottabb, talán azért, mert különböző mellékalakok jönnek, mint a román csendőr, s Fuszulán, a favásárló, akik megzavarják a főhőst. Nem éreztem úgy, mintha a nemzeti érzékenység tétette volna véle ezt a megjegyzést, és azt feleltem, hogy a regény nincs kellőképpen s a megszokott módon befejezve, mert anélkül fejeződik bé, hogy vége lenne.”³⁰

Noha Tamási arról beszél, hogy az *Ábel*ben szerinte nem zavarták a nemzeti érzékenység körébe utalható részletek, interetnikus viszonyok Vaida-Voevodot, nem tekinthetünk el tőle, hogy az *Ábel* hangsúlyosabban a székelly perspektívát követő szöveg az *Erdélyi csillagok*hoz képest. Vaida-Voevod finom differenciálásai, amelyek az *Erdélyi csillagokra* vonatkozó tiltást az erőszakos jelenet ellenére is feloldja, de az *Ábel* ábrázolásmódja kapcsán csóválja a fejét, annak pontos érzékeléséről tanúskodik, hogy egy nem-irodalmi, végső soron érdekelvű olvasat más-más kategóriákba helyezi a két Tamási könyvet. Mindez épp abba az irányba terelhet bennünket, hogy a narrációs technikáknak, elbeszélői nézőpontoknak is szerepet tulajdonítsunk a befogadási mechanizmusok leírása során. Ennek a követése viszont épp azokra a típusú

mozzanatokra tereli a figyelmet, amelyeneket az *Erdélyi csillagok* narrátorának megnevezése vagy névtelenül hagyása eredményezhet. Ezeknek a viszonyoknak a részletesebb értelmezése azonban természetesen meghaladná jelen előadás kereteit.

7. MI KÖZE VAN TAMÁSINAK AHHOZ, HOGY EGGYEL TÖBB NŐÍRÓ KÖNYVE JELENT MEG AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH SOROZATÁBAN?

1931-ben Thury Zsuzsának regénye jelenik meg abban a reprezentatív könyvsorozatban, amelyik ebben az időszakban több más erdélyi szerző számára bizonyul elérhetetlennek: az Erdélyi Szépmíves Céh sorozatában. A regénynek természetesen el kellett érnie azt a színvonalat, amelyet a céh ekkoriban gyakran igen szigorú lektorai és szerkesztői elvártak. Ugyanakkor emlékiratában Thury Zsuzsa beszámol arról, hogy a könyv kolozsvári megjelenése egy számára szerencsés együttállás eredménye: „A Szépmíves Céh minden hónapban megjelenette egy erdélyi író regényét. A szeptemberi mű Tamási Áron *Czímeresek* című regénye lett volna. Az írótól bizonyos változtatásokat kértek, ő hosszas huzavona után ezeknek minimális részét végrehajtotta, s többre nem volt hajlandó. A regény kiadásától kénytelenek voltak elállni, s helyette csúszott be az én korántsem jelentős írásom. Tamási Áron a Szépmíves Céh körül tömörülő barátaira nem haragudott, de tőlem, igazságtalanul, rossz néven vette, hogy a helyére »tolakodtam«.”³¹ *A Szentpétery-gyerekek*,³² mint az emlékirat felidézi, még Párizsban született, három évvel korábban. Némi változtatások után a kézirat az Erdélyi Szépmíves Céh szerkesztőihez került. Néhány hónappal később jelezte a szerző számára Kovács László, hogy a kötet megjelenésének nincsen akadályja, a fentebb vázolt körülmények kontextusában. *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája* nyomán az is tudható, hogy pontosan mikor kezd a kiadó a Thury-kötettel foglalkozni: „Bent ülünk az irodában. [Kós] Károly cikket ír, politika és művészügyek termékenyítik. Én az új könyv (Thury Zsuzsa) ügyével és a Helikon júniusi számával bíbelődöm, és minden pillanatban

31 Thury Zsuzsa: *Barátok és ellenfelek*. Budapest, 1979, Szépirodalmi, 107.

32 Thury Zsuzsa: *A Szentpétery-gyerekek*. Kolozsvár, 1931, Erdélyi Szépmíves Céh.

eszembe jutsz.” – írja Kovács László 1931. május 20-án Budapestre Kuncz Aladárnak.³³

Tamási Áron utóbb némileg megbékélt a helyzettel, az újságíró/író Thury és Tamási közt pedig együttműködési viszony alakult: Thury riportot készített vele, amelyben Tamási felvezethette a *Vallani és vállalni* vita során is hangoztatott érveit a társadalmi regény, a jelen problémáit tárgyaló próza mellett – ezeknek az *Erdélyi csillagok* és az *Ábel* egyaránt sikerült megvalósulásai.

KONKLÚZIÓ

Ha egyazon keretben próbálom elhelyezni mindazt, amiről beszéltem, az irodalom társadalomtörténete, illetve az archívumok problémája az, amely szinte mindegyik kérdéskör kapcsán előtérbe kerül. A folyóiratok, könyvek utóbbi években végbement, illetve lendületesen zajló digitalizálása olyan forráscsoportokra irányította a figyelmet, amelyek korábban esetleg elkerülték a szakemberek figyelmét: a bulvársajtó vagy a napilapok kereshető archívumai olyan összefüggéseket hoznak felszínre, amelyek további kinyomozandó tények felé mutatnak. Ezek nyomában érdemes újult lendülettel továbbbúvárkodni hagyatékokban, levéltárakban, kispéldányszámú kiadványokban. A Tamási-kutatás egyik további útja tehát módszertani-mediális irányt követhet.

A másik összefüggésrendszer kifejezetten társadalmi: és ebbe beleértendőek a korabeli névadási, anyakönyvvezetési gyakorlatok ugyanúgy, mint a férfi/nő viszonyok vagy az interetnikus kapcsolatok kérdésköre. Egyetlen jelentős életmű pár vonatkozása kapcsán igen gyorsan azon kaphatjuk magunkat, hogy jelenünk román–magyar imagológiai kérdéseiről gondolkodunk, a nők helyéről a társadalomban, a politikum és az írók, újságírók közti viszonyokról, az irodalom helyéről és funkcióiról a társadalomban. Látszólag másról beszéltem az előadásban, de lehet, hogy voltaképpen mindvégig erről volt szó.

33 Marosi Ildikó (szerk.): *A Helikon és az Erdélyi Szépműves Céh levelesládája*. I. Bukarest, 1979, Kriterion, 298.

Lovász Krisztina

SZÉKELYEK A FEDÉLZETEN¹

Hommage à Tamási Áron

T*enger sok ideje annak, hogy legutoljára otthon valék, s a hajnali madár is már egyre gyakrabban ült meg a vállamon, mint vijjogó sas fia kopogtatott éles csőrével, hogy enni adnék az örökké éhes honvágyanak.*

Jöttek elé mind a hegyek, mezők, a szekérút, rajta egy *okos szekér a figyelő ég alatt, őszi szellőben, tavaszi kikeletben, fehér zimankós* télben forgatva képüket előttem, ahogy azt csak a *teremtett világ* tudja mutatni a föld emberének, *pásztorok ivadéka*nak, aki valójában mindig is valék. *Mikes Kelemennel* éreztem ilyenkor igen nagy barátságot, azzal a számára keserves különbséggel, hogy én hazatérhetek.

Nekiindultam hát újra és talán utoljára, ahogy a *zarándok földműves* egy harmatos reggel elindul a temetőre, felesége sírjához: *virágos veszedelem s megváltás* reménye a kebelében. A temetőn éppen akkorát ásít a föld, hogy egy erdőnyi lelket elnyelne, *gyökér és vadvirág* tartja vissza mindet a *rendes feltámadásig*. *Szép Domokos Annát, virágoszál gyökere* fonja körbe gyengéden a nagy *lélekindulásban*, orcája halovány, fonnyadó *piros alma*. *Okkersárga Ábrahám* is zörgeti vén gerincét, csupa *csont és velő* nélkül, hátha helyet kapna a *kányák* mellett a *templomban*, hisz *zsenge madarászok* az ősei.

Folyvást hallok, *mikor az erdő ébred, zeng a magosság, tavaszi madárszó* kacskaringózik ki a *susogó fenyők* közül, egy *öreg fa gyökere* cikkann. *Csipogó madárka* hívja az anyját, védtelen és puha, mint a beteg gyermek imája. A *tél a völgyben* mindent megdermeszt, állókép a táj, szép fekete rámában szívem subája alatt: belém kucorodik, aztán elhagy, mint egy *hűtelen bátya*.

1 Írásomban Tamási Áron összes novellájának címeit ágyaztam be párbeszédembe, természetleírásba, útleírásba, az író Amerikából hazafelé tartó, elképzelt útját használva keretként. Odaképztem egy nagy óceánjáró fedélzetére Tamási Áront és misztikus vagy éppen játékos történeteit, agyafúrt alakjait. Az egyes novellacímek néhol ragozott vagy toldalékos formában jelennek meg, hiszen mondatba ágyazásuk – a központoszást is beleértve – igen nehéz feladat. Mindenütt dőlt betűvel jelöltem a címeket a szövegben, hogy jól elkülönüljenek: pontosan százötvenet.

Tarisznyámban csak valami *keserű kenyér*, *hazai babér* és három fej vereshagyma sírdogál a *fanyelű bicska* után, hadd enném meg őket, mert fene nagy árvaságban vannak, amióta *Egyenes Tóbiás* elfeledkeze róluk, s a hosszú hajóúton igencsak elunták magukat. *Szerelmes csillag* az én szülőfalum, minden este megjelenik a lélek sötét vásznán, hogy utat mutasson, néha vibrál a fénye, mint *gyertyaláng a szélben*. De az *erdélyi csillagok* nem adják fel egykönnyen, *test és lélek* egyaránt senyved, mint *Lőrinc két almája*, egyformán. Ha előbukkannak vacsora tájt vagy *világló éjszaka*, na olyankor ráveti a kedélyre útipalástját az *árnyas szülőföld*, hogy rögtön mehetnéke támad az embernek oda, *ahol a rügyek és reménység hétszínű virága terem szanaszét*, s *Júdás fája* illatozik, amikor *virágzik a csemete*.

Sokan vagyunk a hajón, mintha *rokonom kalapját* is látnám, imhol *tokodi atyafiak*, a *hopposi legények*, kis *erdélyi társaság* gyűlik össze s mindnek hazahúz a szíve. Amerika *helytelen világ*, hétszínű világ, a *szabadság madara* a *szegénység szárnyaival* csapdos ott mindenütt. „*Hazafiak*”, akik a *vad szerencséiben* bíznak. Az 1926. utca sarkán egy *bujdosó katona* búsong az *antalsi szivárvány* után, *Báts Eszter mit tettél vele?* Azt beszélük, a nagy vízen túl ért véget *Rebeka pályafutása* es.

Mindez *káprázat* talán, az óceán hullámai okozzák s a pára, összecsoibolyodnak az alakok a ködben. A hatalmas hajó elringat, olyan lassú, akár egy *öreg pillangó* szárnylengése, nyomában csitul a szenvedés. Kicsit vidámodva-forma, minden utazásnál eszembe jut az a nagy *utazás Gyulafehérvárra*, amikor egy *tündéri kecskét* vittünk a vásárba. A ándungos cápnak nem tetszett az új gazdája, így csukabukázva az erdőn át visszamekegte magát hozzánk.

Már a *Baktérítónél* járhattunk, amikor egy vankuly székel feljött a tatra szétnézni s valami társaságot is keresni ejsze, amiben egy kősz *légi sugallat* is megsegíté hajóbillenés formájában, és fene nagy indulatjában nekem csapódik, akasz kodik, mint *szikra fia* a száraz gyertyánba. *Tulipános téli sapka* lehetne rajta, ha éppen úgy van kedvem megírni, de jobbnak láttam nem feszíteni a húrt, mielőtt *haszontalan vértanúvá* válnék a keze között.

- *Tarka nap* ez a mai - szólalt meg végül s nem restellett bemutatkozni: *Szász Tamás*, a *pogány*, *siratnivaló székelv vagyok*, de nem a *Bambuc ördög*, akinek gondol s ez *intelem* is egyben! Dörögte búsan-fenyegetőn, nehogy hibát találjak az ő kedvibe s vigyázzak, mert

emésztő virtus rágja épp. Ennek bizonyítására szolgált vala *egy légy*, amit úgy lesedert a borospohara szádjáról, hogy csak úgy nyikkant szegény. Aztán meg masinapálinkát ivott inkább és folytatólagosan.

- *Barátom, a medve* se mondhatta vóna szebben, pedig az *dölyfös gazda* a Szarkakő kopac fején, *nem mese!* – felelem nagy megindulásomban, békítőleg. Ígyál egy kártya vizet s nézzed, komám, milyen szépen, *szabad pályán forog a föld, az angyalok éneke* kíséri, ahogy *Rózsafa néni* tud csak kántálni, reves fa hangján – *ugyebár Tallér* komám?

Észrevevém, hogy közben Tallér Gyula is előmerészkedik a hajó бүтүжéből, mintha *dínomdánom* illata csalogatná elő a székelyeket szerre.

- *Ünnepi vak tyúk* tud *szorgalmas tojást* tojni, ugyebár – jegyzi meg böcsködve Tallér, hogy így meg lett szólítva, s mindjárt felderül a kedélye, mint *házi macskának aranyegér* látására ama *legendás disznótor* alkalmával.

- A tyúkot ne emlegessük itt, az anyja karalábéját!!! – böszül fel *Babra és Ibolya* sír, siratja lányságát.

- Olyan ez, mint a *sóvidéki társasjáték* – szólok nagy titokzatosan, mire *két kicsi magyar* is eléugrik a semmiből, játszódnának sófálvás módiban, míg apjuk a szenet vágja Amerikába, *gond és buzgalom* a vacsorája.

- Hát, milyen játék az? – kérde a sült pogány s mingyá kedve támad egy kis *lővért* inni, ha nem vigyázunk.

- Hát, ez olyan, mint amikor a Jóisten *kivirágzott kecskeszarvakat* tesz a *hollódi rózsák* tövibe s elrendeli Szent Péternek dekrétba: „*Ha igazság, harmatozzék, s az igazak álma* mindig virágozzék!” Egyszerűen *igazítás a világon* – válaszolom nyakason.

- *Ezer ecet és vadvirág, Czincziri Hám, Aranylánc!!!* – cifrázza Szász Tamás a káromkodást, mivel istentelen leve. Nem bánom, játszódjunk, ne csak szájjal szántsunk, *Szerencsés Gyurka* módjára – bölintja sűrű fejével, s egyből érdeklődéssel néz, mint vágás előtt a *húsvéti nyúl* a *hazug sünnre*. Közben *harmat és vér* ereszkedik bajszára, ez a különös *magyari jégvirág*, amit az *öreg fiú, December* rajzol minden férfi arcára.

- Haj, a *munkácsi sapkák* most igen jól szolgálnának! Megfognák az észet, hogy el ne repüljön a szélben! – vetem elé az újabb témát s toldom tovább a sófalvi játékot.

Merthogy a *székely ember észbelileg* igen jól el van eresztve, *világ és holdvilág* is láthassa. Messze híres a *gombás székely*, Vén Szurkos István, aki rászedte a tímárokat mind, de *Iparos Bimbó Lőrinc* is tudta a szót szóval hinteni, hogy befinyelődje magát mechanikus segédnek, nem várta meg, míg *leszáll a dér, a legényfa kivirágzik* s belőle meg *jégvirág vőlegény* leszen. A hírös *járványbíró* Fórikáról se feledkezzünk meg, valamint a *vargyasi kalóz* is szép példával jár elé, ha csúfolódásról van szó. Leginkább azonban *Szótartó Füttyögi* esze ejt ámulatba, aki követte az anygalt a kocsmába, s addig addig, míg végül megette a bort.

Játék és vér volt a székely ember bölcsőjénél s mint *két tudós* örökön bakalódának, hogy melyiküknek van nagyobb tudománya. Végül a *három testvér* közül a harmadik győzött, mert a szegénység is kereszt-apaságot vállalt. *Fekete Sáfránnak* volt csak szerencséje, hogy végül Gazdag Sáfrán lett belőle, igaz nem is vót székely.

- Jó vóna, ha már elkezdené ezt a játékot, nehogy a *karácsonyi pásztorocskák* ideérjenek s a *kivilágított fapiac* szélibe is bészárjon a bodega, mert menten széttöröm a pohárszéket! - fenekedett Szász.

- Nono, *pohártörők!* - szól közbe Galambos Lázár, *vigadjatok ügyesen!* Különbe jó a *Rézangyal* s levágja a nyelvünket, nyissz-nyássz, imádkozósat, káromlósat, neki aztán mindegy!

Éppen elérkezett az idő, hogy a költő is megszólaljon, ha nem is ékesen.

- Demeter vagyok, a költő, *Vagyis kutyán*, Kutyán Demeter, majdnem egy évig!

- *Szerelmesek* ők Pupillával, aki múzsája, szíve választottja, s köztudomású, hogy a szerelem a költő tintája, amibe ékesszólása pennáját belémárthatja - kuncogok szelíden a többi utazó felé.

- Most Kutyán egy évig, vagy költő egy évig? - Rőkönyödik a *mákodi nagy vitéz*. Mákodi Gergely, jó pásztor, de kicsit tengeribeteg, holdas báránykáját szorongatva megül csendben.

- *Tüzet vegyenek!* - kiáltja közbe Boda Ferus minden előzmény nélkül s bekapcsolódván a fene nagy találkozóba, bár tőle mindenki odébb húzódik, veszélyes szokása mián s mer baj van a fejével.

Már éppen elszövédni készül a nap, s a cseszlék is nagyobb kedvvel szívják a vándorok vérit, én a szép *Bodoruról* kezdenék álmodozni, amikor *Szedér és Butyka* is eléjövénének az ők történetükkel s a

viaszbabával, amiből a Butyka háza lett. Követelik, hogy immár ők es kapjanak fehér lapot!

Nem hagynak ezek merengeni a szép sötét óceánon, egyre többen bújnak elé! – morfondérozok magamba, mert máris jó *Hírnök Árpád* s elmeséli, hogyan találkozott Könnyű Kálmánnal, a *pókos magyarral*. Rozsda közkatona, azaz *Ragya kettő* is ragaszkodik a baráti társasághoz s az igazi Ragyához, Vencelhez, hogy tartsanak ők össze a mennyek országában is, ha már egy *bomba* fog velők végezni.

Mivel már közeledénk a szárazföldhöz, valahogy össze kellett sűríteni a hátramaradottakat, mire kiköt a hajó.

– *Népszakértők* itt mind! – mordul fel a *hegyi csatában* Mordióssal oly szépen küzdő székely –, aztán azt se tudják, milyen a szikláról leduvadó, szennyes-habosan tajtékzó *erdélyi tánc*, a medvés csúrdönglő!

– Hagyjad no, András, *hisz János nemzései* vagyunk valahányan, Tamási János Áron a mi szülőatyánk – csitít *Hűséges Mártonka*, szavai egy *társadalmi jelentéssel* is felérnek, ahogy kinyilatkozza. Nem rest s rögvest elmeséli, hogyan lett a bárányból táltos csitkó, aki megrúgott egy ördögöt.

Messziről már dereng a kikötő, amikor a hajóhoz fenődik egy hatalmas árny, valami élőlény lehetett fénykorában, mert most igen-csak meg van halva, ahogy budákol a hajólapát alá, holtában is szégyellé cafrangos irháját. Ha nem az óceánon lennénk, Mordióssnak is gondolhatnám, mert bűzre eccer igen hasonlítanak: ez is, az is immár *dög a természetben*. Eléggé bűzlik szegény bálna, mert mind, aki ott van egyszerre kiáltja, ahogy az meg vagyon írva:

– *Szippants, Mihály!* Mihályka orcája felderül az ismerős felszólításra, de leginkább Dimén Ilka simogatására.

Nagy hirtelen vége szakad a fedélzeti beszélgetésnek, de már éppen ideje vót, hogy nem kell figyelmeznem mindenfelé, mert közben is csak egy irányba szaladoztak a gondolataim: hogy végre valami gajdosra lépjünk, s hazaérjünk egészséggel fársáogra, a nevezetes eseményre, amit csak úgy hínak a régi öregek s a még régebbiek, hogy *Ördögváltozás Csíkban*. Akkor aztán adnék a bornak suvadást lefelé a torkomon, s iszánkodó hangokkal mecseregném a legszebb *himnuszt egy számmal*.

Tari Lujza

BESZÉLGETÉSEK JAGAMAS JÁNOSSEL –
SZÜLETÉSÉNEK 110. ÉVFORDULÓJÁRA
EMLÉKEZVE

ELŐLJÁRÓBAN

Fiatal népzene kutatóként 1973 februárjában utaztam először Erdélybe. Két célom is volt: az akkoriban kutatott témámhoz, a halottas szokások addig még nem vizsgált hangszeres zenei vonatkozásaihoz akartam népzenei anyagot gyűjteni Gyimesben, ahol a szokás még élt. Néhány hangfelvételt már megismertem munkahelyemen, a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportjában¹, Budapesten, Kallós Zoltán ottani gyűjtéseiből. Másik célom Magyarvalkó felkeresése volt Kalotaszegen, szintén gyűjtési céllal, de azért is, hogy meglátogassam azt a helyet, ahol férjem édesapja született, és ahol református lelkész nagyapja, dédapja működött.² A gyimesi gyűjtéshez családi szálakon keresztül sikerült felvennem a kapcsolatot Kallós Zoltánnal, akivel Romániába érkezésünk után Kolozsváron találkoztunk. Amíg mi Magyarvalkón időztünk, ő előre utazott Moldvába, onnan ment át Gyimesközéplekora, ahol egy megbeszélte napon várt rám.

Utam előtt Rajeczky Benjamin³ tanár úr lelkemre kötötte, hogy Kolozsváron ne mulasszam el fölkeresni Jagamas Jánost, hogy üdvözlét átadjam, és tanácsokat kérjek tőle. Rajeczky tanár úr (többünknek Béni bácsi) mindig igen meleg szeretettel emlegette a nála 12 évvel fiatalabb „jó öreg János”-t, akinek munkásságát nagyra becsülte, s trunki monográfiája megjelenését olyannyira várta. Természetesen kitüntetésnek éreztem, hogy megismerhetem a romániai magyar népzene kutató atyamesterét. Az akkoriban jellemző politikai viszonyok miatt muzsikussal férjemmel váratlanul, főleg pedig ismeretlenül érkezünk Jagamasékhoz egy késő délutáni napon. Kis lakása előszó-

1 Ma ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Népzenei és Néptánc kutató Osztály és Archivum.

2 Tari 2016. 2–3. p.

3 Tari 2001. 2015.

bájában egyszerű melegítőszőnyegben üldögélt, éppen cigarettaszünetet tartott. Bemutatkozásunkat még kissé gyanakodó tekintettel fogadja, ám jövetelünk célját hallva, hivatásunkat megtudva Jagamas János helyteliséget kínál, és újból rágyújt. Béni bácsi és a Népzene Kutató Csoportbeli kollégák nevének említésére mosolyra derül. A cigaretta gyorsan elfogy, s ő közli, ne haragudjunk, de éppen művek elemzésében zavartuk meg, ő azt folytatni szeretné. De kapóra jött, hogy itt vagyunk, mert többszörművészeti reneszánsz zenét elemez, elkélne egy kis élő hang. No, üljek csak a zongorához, s játszom a kóruspartitúrát, közben pedig a hangomnak megfelelő szólamot énekeljek, majd ők is énekelnek klarinétos férjessel. Lapról olvasásom, zongorázásom, éneklésünk eredményével meg lehetett elégedve, mert sokáig ott marasztalt bennünket. Később Bach-műveket zongorázott, és elemezte is őket, egy-egy részlet elemzését pedig tőlem kérte. Bár később világossá vált, hogy zenei felkészültségünket, és elsősorban az enyémét, a kutatót vizsgáztatta, egyben azonban tanított, magyarázott is. Ő maga néhány más találkozásunk után hamar elhárította magától a Tanár úr megszólítást, s kérte, hívjam János bácsinak. (A beszélgetéskor professzor úrnak szólítottam.)

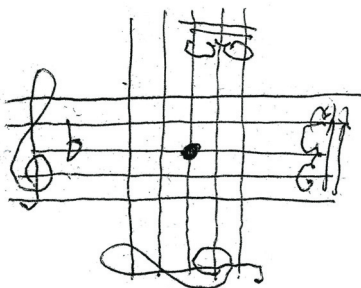
Tartalmas szakmai levelezésünk, megjelenő munkáink kicserélése, alkalmankénti személyes szakmai eszmecseréink alapján kicsit mindig a tanáromnak éreztem első találkozásunktól kezdve. Csak őszintén sajnálhatom, hogy nem lehettem valódi tanítványa. Budapesten többször Paksa Katalin kolléganőnkénél szállt meg, aki közel lakott a Zenetudományi Intézethez. Így nemcsak az intézetben találkoztunk, ott is többször meglátogattuk. Néhány alkalommal nálunk is vendégül láthattam.⁴ Így volt ez a felvételek készítésénél korábbi, 1984-es budapesti látogatásakor. Abban az évben november 25-én járt nálunk, és férjem fényképeket készített róla.

4 Egy kedves hozzá kapcsolódó történet: kiskorú gyermekeimnek elmondtam, hogy János bácsi vegetáriánus. Lányom ezt valamiképp a nevének vette, és később többször megkérdezte: „Mikor jön megint Vegetári János bácsi?”

Minden budapesti személyes találkozás alkalmával kértem, hogy beszéljen életéről, az őt ért zenei hatásokról, mondja el a számára legfontosabb, meghatározó eseményeket. Ezt minden alkalommal elhárította magától, mert attól félt, bajba kerül, ha ez otthon, a Ceaușescu-rendszerben a hatóságok előtt kitudódik. Utolsó látogatásakor, 1988-ban én vártam a Nyugati pályaudvaron, hogy szállására elkísérjem. Bár még nem gondolhattunk rendszerváltásra, de már megkezdődött a mozgolódás, érződött, hogy a fennálló rendszer sokáig nem tartható fenn. Jagamas a következőkkel lépett le a vonatról: – Na, most már olyan tűrhetetlen a helyzet odahaza, hogy nem bánom, vegye elő azt a magnetofont és beszéljessünk, még ha meg is büntetnek érte.

Sokat elárul a Ceaușescu-rendszerrel Jagamas félelme, mert alig mondott olyat, amit ne mondhatott volna el bárki, bármikor. De a rendszer szemében elég volt magyarsága, a múlt és saját korának felemlítése. Több napon át beszélgettünk munkaszobámban, mert egyszerre egy-két órányi beszélgetést tudott kényelmesen vállalni, kis kávészünetekkel és sok cigarettázással. A megszakításokra bőséges programja miatt is szükség volt. Az ismerősei meglátogatásán túl ezek közé tartozott az urológiai problémáiból adódó orvosi konzultáció is. Férjem, Mihályt Gábor (akkor a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetének igazgatója) előadást szervezett neki, amit Johann Sebastian Bach két- és háromszólamú invencióiról tartott a tanárképzős hallgatók és tanáraik számára. Én július 8-án a Magyar Rádió népzenei rovatához vittem be. Bach iránti tisztelete előadásokon, írásokon túl játékos formában is megmutatkozott. Egyszer egy négyzetlapot kaptam tőle az alábbi ábrával:

Meg kellett fejtenem, mit takar a különböző kulcsokhoz kapcsolt egyetlen kottafej. Bach nevét írta le a következő sorrendben, amit a lap forgatásával lehet leolvasni. 1. violinkulcs: b, 2. tenorkulcs: a, 3. brácsakulcs: c és újból violinkulcs: h, vagyis Bach.

A magnetofonfelvételeket a Zenetudományi Intézet Népzenei Osztálya Archívumában helyeztük el beletárolva.⁵

1993. június 12-én az intézetben tudományos ülészakot rendeztünk 80. születésnapja tiszteletére, amelyen nem tudott részt venni.⁶ Sokszor terveztem, hogy leírom és közreadom a beszélgetést, de ez más munkák mellett mindig elmaradt. Mindössze lexikonszócikket írtam róla születésének 90. évfordulóján, 2003-ban pedig a Magyar Rádióban emlékeztem rá.⁷

Halálát követően szép, méltató írások jelentek meg róla.⁸ Ma már népzene gyűjtései, lejegyzései is hozzáférhetők.⁹ Az itt következő beszélgetés csak kevés újdonságot tartalmaz. Egy részét megírta már ő maga Kodály Zoltánra és budapesti zeneakadémiai tanulmányaira emlékezve,¹⁰ más részét megírták életrajzírói, említett témáit részletesen kifejtette tudományos munkáiban. Születésének 110. évében azonban érdemes felidézünk élete eseményeit spontánul áradó saját szavaival, olvasnunk a meg nem valósított terveiről és az őt foglalkoztató kérdésekről, kedvenc íróiról.

JAGAMAS JÁNOS ÉLŐ BESZÉDÉNEK ÍRÁSBAN VALÓ MEGJELENÍTÉSE

Ahhoz, hogy minél közelebb hozzam őt magát az olvasóhoz, igyekeztem a lehető legjobban visszaadni saját beszédmódját. Ennek részét képezte többek közt a gyakori „És, hát...” mondatkezdés, de a kiejtés-mód is, például volt = vót/vólt, gimnázista, húgom = hugom, néhány

5 Leltári számuk: ZTI_MG_005445A-B, ZTI_MG_005446A-B.

6 Ezen az intézet munkatársai közül Bereczky János, Halmos István, Olsvai Imre, Pávai István és magam vettünk részt. Vendégként szerepelt Joób Árpád, valamint Erdélyből Almási István, illetve onnan elszármazottként Fancsali János és Szabó Csaba. (Pávai István ekkor már egyben az intézet munkatársa volt.) A vegyes népzenei témák mellett Almási István Jagamas népzene kutatói és tanári érdemeit ecsetelte, én hangszeres népzene gyűjtéseit mutattam be.

7 Tari 2000., 2003.

8 Benkő 1998., Almási 2009.

9 Pávai-Zakariás 2014.

10 Jagamas 1984a.

= nehány, vagy (az erdélyi értelmiségiek körében korosztályában jellemző) idegen szavak ejtémódja: alt = ált, piaristák = piáristák, Bach = Bách stb. Az élő beszédben mindenkinél előfordul, hogy a *-ban* szótagot elnagyolva *-ba*-ra cseréli. A szóvégi *n* betűk hiányát a népdal-szöveg-közléseknek megfelelően aposztroffal jelöltem. A mondataiból hiányzó szavakat szögletes zárójelbe tettem.

Ahhoz, hogy szavait jól visszaadhassam, gyakran eltértem a helyesírástól, amiért az olvasó szíves elnézését kérem. Még így is lemondtam szép zárt ÷jeinek beillesztéséről (például ezek, rendkívül, ferencés rendi stb.). A beszélgetést nem szerkesztettem meg. Kérdéseim, megjegyzéseim is részben az ő szavai által inspirált újabb kérdések, megjegyzések. Előfordult, hogy egy már említett eseményre visszatért később, hogy az elmondottakat kiegészítse, de mindig tudott valami újat is hozzátenni.

BESZÉLGETÉSEK JAGAMAS JÁNOSSAL – 1988. JÚLIUS

– Arra kérném Jagamas János professzor urat, hogy legyen olyan kedves, meséljen egy kicsit a gyerekkoráról. A családban voltak-e zenészek, vagy a környezetben valaki, aki példakép lehetett, aki elindította a pályáját?

– Hát elsősorban a zene iránti vonzalmam ott kezdődött, hogy hát rendkívül szerettem a harangok hangját, rendkívül nagy élményt jelentett nekem, mikor jó atyám először elvitt a templomba. Emlékszem egy vasárnap délutáni litániára és ott orgonát hallottam, orgonaszót és gregorián dallamokat. Hát ez volt a legnagyobb élményem, mióta visszaemlékszem gyerekkoromra.

– Ez Désen volt, ugye?

– Désen, igen. És a jó ferences rendieknél, vagy ahogy szokták mondani a poverello szerzetjénél.

– A szegények szerzetje...

– (cigarettaját megszívja): Igen. A családban volt egy nővérem, aki sajnos korán meghalt, ő jól zongorázott. Az atyám az naturalista hegedűs volt.

– Egyébként mi volt a foglalkozása?

– Kereskedő volt. Régi kereskedő örmény család (mosolyog). Vasárnap délután elővette a hegedűjét, és az volt a szórakozása, hogy a XIX. század népies dalait muzsikálta. Több dallamra is emlékszem, amit akkor hallottam először, és talán azóta sem csendült fel máshol. Egyszóval egy bizonyos szerényebb zenei légkörben éltem, és hát a gyerekkori játékaiban is rendkívül nagy szerepe volt a zenének, az éneklésnek, a harangnak. Mert hát ugye megismerkedtem a római katolikus szertartásokkal, hát azok a szertartások engem nagyon elbűvöltek, és azokat játszogattam újra és újra. Nagy körmeneteket rendeztem, csengő és énekszóval.

– *Saját magának, otthon.*

– Igen. Volt egy kis acélzongorám, azt neveztem ki orgonának, és a hugomat odaállítottam, hogy jelképesen fújtasson. Mert hát ugye akkor az orgona, az fújtatással kapta a megfelelő mennyiségű levegőt, azóta már mindenhol elektromos motor lett az utódja, az hajtja. Na, és aztán hosszú ideig orgonálgattam magamban, magamnak, dúdoltam hozzá. A hugom meg fújtatott hozzá szorgalmasan, persze egy jelképes lábmozdulattal. Na, hát ebben a légkörben természetesen nagyon vonzott a ministrálás, és hát főministráns voltam elemi iskolás koromban Désen.

– *S akkor már elkezdett hangszert is tanulni?*

– Igen, csak a zongora többnyire le volt foglalva, a nővérem komolyan gyakorolt. És hát bizony bármennyire is sóvárogtam, hogy én is a zongorához juthassak, nem sok idő jutott arra. S akkor főképpen az volt a legérdekesebb számomra, hogy a hangok világát, a hangrendszerünket ismergettem meg a zongorabillentyűkön keresztül. Felfedeztem a tercet, a szextpárhuzamot, aztán egy-egy hármashangzatot is, és hát azok nagyon elbűvöltek.

– *Lehet tudni, hogy a család mikor telepedett át Erdélybe?*

– Erről nem tudok pontosabb adatot, körülbelül a XVII–XVI. század körülre tehető. Szamosújvárra akkor vándoroltak be az örmények keletről.

– *Désen is több család volt?*

– Désen is több örmény család volt, de Szamosújvár volt a központ. Az egyik örmény város Szamosújvár volt régen, abban az időben, gyerekkoromban.

– *Volt-e még valami saját hagyománya az örményeknek, ott, akkor, vagy örmény közösség Désen?*

– Désen már nem volt, mert ugye ott csak római katolikus templom és református templom volt, vagyis van. Régebbi hagyományról nem nagyon tudok, illetőleg hát, mondjuk azt, hogy bizonyos örmény ételekkel kapcsolatosan vannak emlékeim. És van egy nagyon szép emlékem, egy húsvét alkalmával. Volt egy családi hintószerűség, és avval a hintóval mentünk át, vittek át szüleim minket, gyerekeket Szamosújvárra. Ott az örmény szertartáson és a körmeneten is részt vettünk, és nagyon elbűvölő volt. És nagyon érdekes volt számomra, hogy ott egész más dolgokat hallottam megszólalni, mint a ferenceseknél, és örményül, nem latinul.

– *Tehát a szamosújváriak még őrizték a nyelvi és zenei hagyományukat.*

– Igen, hát az atyám az tudott még valamelyest örményül, mert gyerekkorában még örményül beszéltek a családban. De aztán akkor már kihalófélben volt az örmény nyelv használata. Persze csak apai ágon [volt örmény], az sem teljes százszázalékos. Ő sem volt százszázalékos örmény, hanem fél örmény volt már csak, mert az édesanyja osztrák volt.

– *Mikor fordult komolyabbra a zenei tanulás?*

– Hát egyszer, amikor az első gimnáziumba kerültem Kolozsvárra a piaristákhoz, akkor megszűnt a lehetőségem a zongora gyakorlására. Azokban az években nem volt zongora a konviktusban, mert bennlakó voltam, tehát konviktusban éltem végig a gimnázium esztendeit, és hát ott elbűvölő volt számomra az énekkar, a kórus. Abban az esztendőben, mikor elsős voltam, késő ősszel harangszentelési ünnepségek voltak Kolozsvárt. Akkor, ugye a háborús időszak miatt, csak egy harangot hagytak a tornyokban, és a többi elvitték és felhasználták az ágyúöntéshez.

– Az első világháborúban.

– Az első világháborúban. Igen. Hát ugye aztán a végén, illetve utána pedig pótolták a haranghiányt. Úgy a római katolikusoknál Désen, mint a reformátusoknál. Kolozsvárt pedig a Szent Mihály-templom új harangjai érkeztek meg, és hát nagy ünnepség keretében, több napos ünnepség keretében történt ez a harangszentelés.¹¹ És még emlékszem, hogy este gyertyás körmenetet rendeztek, és ez alkalomból a Szent Mihály-templom tornyának erkélyén a katona fúvószenekar *Pro stati ante tronum*, Haydn művét is játszotta többek között. És rendkívül élénken megmaradt ennek a dallamnak a varázsa bennem. Ma is elbűvöl, hogyha reá gondolok és zongorán eljátszom magamnak a *Pro stati ante tronum*ot. Ezt aztán hát később az énekkarban is énekeltük – többek között ezt is – az akkori Zsasskovszky énekeskönyvből¹², négy szólamra, a piarista gimnázium énekkarával. Mert rendszerint minden vasárnap a piarista gimnázium énekkara énekelt. És hát elsős koromtól az alt szólamban énekeltem, majd később aztán felnőttébb korban a basszus szólamba kerültem. Hát ezek voltak azok az emlékezetes zenei élményeim, amelyek ha nem is döntően, de mindenestre befolyásoltak és a zene irányába tereltek valahogyan. Aztán annak idején, például mikor már nagyobb voltam, ötödik gimnazista korban, – vagy negyedik? –, akkor ezeket a karácsonyi albumokat, ezeket a Bárd¹³ és különféle karácsonyi albumokat böngésztem, és hát bizony abban többnyire slágerek és könnyűzene volt! Hát azokat zongoráztattam magamnak. Később aztán rádöbbenem arra, hogy hát van másféle zene is, nemcsak ez! Már ugye az egyházi zenével bizonyos kapcsolatom volt ugyan, és annak sokkal maradandóbb és mélyebb

11 A harangszentelési ünnepségek 1924. október 2–12 között voltak. Dr. György Lajos 1924.

1916-ban öt harangja volt a templomnak. „E harangok közül a hadvezetőség a négy elsőt a háború céljaira lefoglalta... jóformán egész Kolozsvár érezte megszott harangjainak hiányát, s ez indította az egyházközséget arra, hogyha óriási áldozatok árán is, új harangokkal népesítse be a Szent Mihály-templom tornyát. Érintkezésbe lépett tehát Hőnig Frigyes aradi haranggyárossal s öntődjéből megrendelt négy új, különböző hangolású és méretű harangot.” Dr. P. Jánossy Béla 1924. 64., 66–67. p.

12 Zsasskovszky F.–Zsasskovszky E. 1912.

13 Bárd Ferenc (1865–1938) zeneműkiadó volt, cégét testvéreivel alapította. Számos magyar nótát, operettet, népszerű chansont, operarészletet, karácsonyi dalt adott ki.

hatása volt reám, mint például ezeknek a divatos daloknak. De hát akkor nagy divat volt, és hát én is, én magam is ebben a légkörben voltam egy bizonyos ideig, amíg rádöbbsentem, hogy másféle zene is van, nemcsak ezek a sikerdalok. Felfedeztem, hogy van egy Beethoven és van egy Mozart stb. Hatodikos koromban határoztam el, hogy – akkor már volt zongora a konviktusban és lehetett gyakorolni – [zenét fogok tanulni].

Tizenkét osztály volt. Volt négy elemi és nyolc gimnáziumi osztály. A hatodik az utolsó előtti. Én ugyan hét osztályos rendszerben végeztem annak idején, mert akkor csökkentették egy évvel. Egy jó néhány esztendeig Romániában hét osztályos volt a gimnázium. Na, hát az énekkari élményeim: a legtöbbet talán onnan szívtam magamba, és a legmaradandóbbak azok voltak. Hát elkezdtem gyakorolni a zongora szak ötödik osztályának az anyagát.

– *Még mindig egyedül, akkor még tanár nélkül.*

– Egyedül, igen! A hatodik évben beletartoztak Bach kétszólamú invenciói. És hát ezeket gyakorolgattam, vakációkban pedig órákat is vettem Désen. Sajnos nem a legjobb forrásból. Arról később szólok, hogy hogy kerültem a legjobb zenei mentorhoz. Annak idején tehát elhatároztam, hogy engem annyira érdekel a zongora és a zene, hogy én mindenképpen zenei pályára készülök. És aztán a gimnáziumban az volt a szokás, hogy a diákmiséken diák orgonált. És hát elsős koromtól vágyakozva tekintettem az orgonára, hogy bárcsak én is oda kerülhetnék egyszer, hogy megszólaltathassam azt a nagy orgonát! És hatodikos koromban a zenetanárom egy mise végén odaültetett az orgonához. Kilapozott egy prelúdiumot, hogy azt blattoljam le [játsszam le lapról] az orgonán.

– *Bach prelúdiumot?*

– Nem Bach prelúdium volt, egy olyan orgonás füzetben valami. Tudom, hogy nem volt olyan különösebben nehéz, C-dúrban volt, de egy próbatétel volt tulajdonképpen. Ugye a zenetanár figyelte, hogy kinek milyen zenei fejlődése van, vagyis ki milyen zenei fejlődést ért el, és ki alkalmas arra, hogy ezeken a miséken orgonáljon. És hát az első próba sikerrel járt, és a legnagyobb öröömömre én lettem aztán az organista a diákmiséken.

És aztán a gimnázium elvégzése után, az utolsó [évben] – akkor harmadik volt: volt négy elemi, három előkészítő és négy akadémiai osztály –, hát én a harmadik előkészítőben, amelyik hetedik éve a zongora szaknak, azt az anyagot [a 7. évfolyam anyagát] kezdtem tanulni. Azelőtt elvégeztem a hatodik évfolyamot, és a hetedik évfolyam közepette történt egy súlyos tifuszmegbetegedés. Ez négy-öt hétre elzárt a zongorázástól, és ez volt nekem a legfájdalmasabb. És aztán felgyógyulván, napi hét órát kezdtem gyakorolni. És egy idő múlva bizonyos fájdalmak jelentkeztek a kezeimben, és ezek annyira felerősödtek, hogy szinte képtelenség volt a további [gyakorlás].

– *Megerőltette.*

– Túlerőltettem, fizikailag le voltam gyengülve, és aztán ennek következtében történt ez a megbetegedés. És abban az időszakban fedeztem fel, hogy Désen létezik egy nagyszerű muzsikos, Csíki Endre, aki zongoratanításból élt mint magántanár, és zeneszerző is volt.

– *Csíki Jánoshoz¹⁴ nem volt köze?*

– Csíki János neki nagybátyja volt, az az ének szakos tanár.

– *Igen, neki nagy érdemei vannak a hangszeres népzene gyűjtésében is.*

– Igen, igen. Elég az hozzá, hogy addig egy zongoratanítónőtől vettem órákat, és hát láttam, tapasztaltam, hogy ez nem elég számomra. Komolyabb, szakszerűbb kiképzésre van szükségem. Persze a szakmai féltékenység következtében hát ez a hölgy elriasztó dolgokat mesélt nekem Csíki Endréről, és a saját érdemeit és a saját sikereit helyezte előtérbe. Hogy mennyire hamisak voltak ezek az ő információi, arra egy esemény döbbsített rá. Éspedig: Csídey fogorvosnál várok az előszobában, amíg sor kerül rám, és a másik szobában Csíki Endre órát adott a fogorvosom fiának, aki jelenleg Marosvásárhelyt kiváló gyermekorvos. És elbűvölt engem az, hogy miként, hogyan tanít az az ember.

– *Amennyit hallott a szobafalon keresztül, úgyis elbűvölte!*

14 Csíky Jánosról lásd Tari 2011. 303–305. p., valamint marosterei népzene gyűjtésének kottái ugyanott 305–319. p.

– Igen! Hát elbűvölt, és akkor megérlelődött bennem az elhatározás, hogy ezzel az emberrel megismerkedek, és megkérem, hogy órát vehessek tőle. És alig vártam! Hát az utcán leskelődtem, hogy mikor, merre jár, mert úgy naponta feltűnt a központban is, és egyszer éppen napokon keresztül kerestem, vagy figyeltem, hogy hát [meglássam], és akkor [majd] odamegyek és bemutatkozom és elmondom a kérésemet. Hát ez végre egy pár nap múlva meg is történt. Éppen egy fodrászüzletbe ment be Csíki, és akkor én utánamentem, bemutatkoztam és megmondtam, ki vagyok, és hát mi az óhajom. És akkor megbeszéltük mindjárt az időpontot, amikor az első órát fogja tartani. Házhoz járt, neki saját zongorája nem volt ott, Désen. Na egy kis szünetet, jó?

– Jó. (A szünet alatt kávézunk.)

– Az első órán meghallgatta, amit eddig tanultam. Elmondtam neki, hogy mi történt a kezemmel, és akkor a következő feladatokat kijelölve, hát megmondta, hogy ezt azért orvossal is meg kéne konzultálni. Még az idős Parádi kórházi főorvoshoz mentem, és vele beszélgettem erről a dolgról. Akkor tudtam meg, hogy tulajdonképpen ez olyanszerű megbetegedés, mint az írónál, akik sokat írnak, egy bizonyos görcs áll elő a sok írás miatt, és ezt írógörcsnek nevezték akkor.

– *Ma in hüvelygyulladásnak nevezik.*

– Ma in hüvelygyulladásnak nevezik, igen. És akkor kezdtem Csíkinél. Ő egy gyógypedagógiát próbált alkalmazni, hogy lelassítva mindent, metronómmal gyakorolgassak, nagyon lassan. Akkor a Braun Paula-féle billentési gyakorlatokat¹⁵ vettük át, és valahogy kínosan, hol jobban, hol kevésbé jól, de valahogy mégis kezdett menni a dolog, a gyakorlás.

– *Zeneelméletet is tanított?*

– Összhangzattant, és pedig a Rischbieter¹⁶ példatárát dolgoztam ki. Rendkívül nagy élmény volt számomra maga az összhangzattan. Hogy

15 Braun Paula (1881–1962) zongoraművész, zongoratanár. Több zenepedagógiai munkája közül valószínűleg az 1908-ban megjelent zongoraiskoláról van szó. Braun 1908.

16 Wilhelm Albert Rischbieter (1834–1910) német zeneteoretikus. Drezdában működött a konzervatórium tanáraként. Európa-szerte használták zeneelmélet-tan-könyveit, a budapesti Zeneakadémián még az 1920-as években is.

ebből meg lehet tanulni azt, amit addig csak ösztönösen próbálgattam, harmóniafűzéseket, és hogy ennek törvényei vannak. És hát rendkívül élveztem, hogy az egyes gyakorlatokat, példákat zongorán rögtönözve is ki kellett tudni dolgozni, nemcsak írásban, és transzponálni is. Hát ez nekem nagy élményt jelentett, és örök hálám – habár meglehetősen későn találkoztam az összhangzattannal –, hogy Csíki olyan szakszerűen bevezetett ennek a rejtélyes világába. És aztán telt-múlt az idő. Egy idő múlva az orvos azt tanácsolta, hogy hagyjam abba egyelőre a zongoragyakorlást, és akkor csak zeneelmélettel foglalkozott velem Csíki. Éspedig a Siklós Albert és Weiner Leó könyveit szereztem be.¹⁷ Formatan-tanulmányokat végeztem akkor folytatásképpen, és a zongorázást, a zongoragyakorlást felfüggesztettem félig-meddig. De az összhangzattanhoz szükséges gyakorlatokat el tudtam végezni. És aztán elhatároztam, hogy dacára annak, hogy ilyen akadály került az utamba, azért megmaradok továbbra is amellett, hogy zenével foglalkozhassak. A megélhetésem megvolt, a szülői hagyatékából az üzleti érdekeltség annyit hajtott, amennyi a megélhetésemhez szükséges volt. Elhatároztam, hogy én nem a papírért tanulok, hanem magáért a zene szeretetéért, és hogy a zene minden rejtélyébe be tudjak hatolni. Egyszóval: a saját tudásom fejlesztését néztem elsődlegesen, és semmi olyat, ami a praktikus oldala lenne a dolognak, hogy a megélhetést biztosítsa.

– *A budapesti Zeneakadémiának akkoriban Kolozsváron is jó híre volt, és gondolom, így határozta el, hogy Budapestre jön.*

– Igen, hát Csíki Endre annak idején Pestről szerezte a prospektusokat, és hát a tananyag kis füzetben megvolt. Ahhoz igazodott, a pesti tanmenethez.

– *Kolozsvárnak akkoriban nagyon fejlett zeneélete volt, ami többek között a hangversenyéletben is megmutatkozott. Hangversenyekre mennyire volt alkalma járni?*

– Hát szerencsémre, nagy szerencsémre, Désen működött egy kis zenekar, amelyet Csíki Endre vezetett és tanított. Évente több hang-

¹⁷ A megnevezett szerzők különböző zeneelméleti tankönyveit említette. Lásd például Siklós 1907., 1912., 1913. Weiner 1911., 1917. (= 1952⁴)

versenyt is rendeztek, éspedig akkor ismertem meg Mozart *Kis éji zenéjét* vonószekari előadásban. Akkor hallottam először. Emlékszem, egy téli időszakban a református vagy a katolikus bál művészi műsora alkalmából [játszották]. Említettem Parádi főorvost, akinek a legnagyobbik lánya mozgásművészeti tanár volt és tanfolyamokat tartott. Mozmásművészeti előadásokat is készített, és ez ő maga és a legjobb tanítványai közreműködésével történt. Csíki Endre zongorázott ezeken az előadásokon, legkülönbözőbb dolgokat, és amint később megtudtam, sok volt azok közt az ő rögtönzése. Ennek a kis zenekarnak aztán ügyvezető titkára lettem Csíki Endre megbízásából és kérésére, egy év után már nem fogadott el tőlem óradíjat, hanem teljesen óradíjmentesen tanított engem. És persze kisebb szolgálatokra megkért, hogy transzponáljak valamit ebből a hangnemből, vagy egyik-másik dalát másoljam le. Tehát kottairással és aztán később pedig ennek a kis zenekarnak az ügyvezetésével bízott meg. Bizony komoly dolgok hangzottak ott el. Beethoven *Egmont nyitánya* például, Bizet *Az arles-i lány* I. szvit, aztán a *Felhívás keringőre*. Na, szerzője...

– *Carl Maria von Weber.*

– Na, látja, ilyen, ha pillanatnyilag nem ugranak be a nevek! Tehát Weber *Aufforderung zum Tanz* [az előbb említett *Felhívás keringőre* eredeti német címe] című darabja, és bizony Bartók *Román [népi] táncok* is szerepelt, zenekari átirattal.

– *Amatőr volt ez az együttes?*

– Amatőr, illetőleg hát a fúvós együttes az a helyi katonazenekar tagjaiból verbuválódott, és hát vonósok azok voltak elég szép számmal Désen, úgyhogy kitelt ez a zenekar.

– *De munka mellett végezték, mindenkinek volt saját hivatása.*

– Természetesen, saját munkája volt, tehát nem hivatásos, hanem műkedvelő együttes volt.

– *Most nem ide tartozik a kérdés: toronyzenészek voltak-e Désen?*

– Nem voltak.

– *Korábban sem?*

– Én toronyzenét csak Kolozsvárt hallottam, de az is csak egy ilyen alkalmi megnyilvánulás volt, amikor a harangszentelés volt. Említettem a harangszentelést. Akkor a torony erkélyén fent, na, hát ott helyezkedtek el a zenészek, de rendszeres toronyzene nem volt. De nem is volt alkalmas, mert a tornyok nem úgy voltak épülve, hogy ott a Szent Mihály-templom tornyához hasonlóan egy erkély lenne. Erkély nélküliek a dési tornyok. Aztán később tudtam meg, hogy a toronyzenének milyen nagy hagyománya volt. És valószínű, hogy Kolozsvárt nem az egyetlen megnyilvánulás volt, amikor a toronyból hangzott el a zene.

– *Budapestre 1941-ben került, ugye?*

– '41 őszen kerültem. Éspedig úgy, hogy közben Csíki Endrének az volt a szándéka, illetőleg egy lehetőséget látott, hogy katonakarmesteri kurzusra menjek el Bukarestbe. Két év alatt elvégezhetem azt a karmesteri kurzust, és akkor katonakarmester lehetek. Hát én eleve visszautasítottam ezt, mert én szabad ember akartam maradni, és ilyen megkötöttség, és pláne, hogy katonasággal kapcsolatos, hát viszolyogtam tőle. Nem is firtatta tovább aztán, illetőleg hát megértett engem pontosan. Ha nem is mondta ki, de magában helyeselte, hogy én ilyen katonapályára nem óhajtok lépni. Na, és aztán egy idő múlva elhatároztam, hogy én bejövök Kolozsvárra, és a Román Zeneakadémián elvégzem a zeneszerzés szakot. Csíki Endre jó néven vette ezt az elhatározásomat, és hozzá is kezdtem. De előzőleg még egy fontos eseményt szeretnék elmondani Csíki Endrével kapcsolatosan: ő volt az első, aki Bartókra, Kodályra és a magyar népzeneire felhívta a figyelmemet! A '30-as évek közepe táján Csíki Endrét bízta meg a Kolozsvári Magyar Színház igazgatósága, hogy írjon kísérezénét *A cigány népszínműhöz* – Szigligeti ugye¹⁸ –, a felhasználandó dallamok pedig a magyar népzeneből kerüljenek elő. És hát ugye a *Háry János* mintájára – mert ugye egy klasszikus példa állt előttünk, vagyis Csíki előtt, a *Háry János*¹⁹ – kicseréli a népies dalokat, és hát

18 Szigligeti Ede népszínműve, melyet Pesten 1853. december 19-én mutattak be a Nemzeti Színházban. Zenéjét Doppler Károly állította össze. Betétdalai a kor ízlésének megfelelő népies műdalok voltak. Csíki Endre megzenésítése: 1935.

19 Kodály Zoltán daljátéka, melyet 1926-ban mutattak be a budapesti operaházban. A mű újdonsága volt, hogy a szerző több népdalt és népi dallamot használt föl.

meghangszerelve és közjátékok beiktatásával egy olyan kísérőzenét ír hozzá, amely a magyar népdalból sarjad. A színház könyvtárából Bartóktól *A magyar népdalt*²⁰, Bartók és Kodály a 150 erdélyi népdalt²¹, tehát ezt a két kötetet hozta magával Kolozsvárról, és mutatta nekem. Kiválasztotta a megfelelő dallamokat, és különféle magasságokba transzponálgatva én készítettem elő, én magam másoltam le a partitúrát is. Hát akkor elbűvölt ez az új világ, amit ez a két kötet jelentett számomra, és lázas igyekezettel tanulgattam népdalokat és énekelgettem. Tehát a népdalismeretem kezdetét tulajdonképpen a '30-as évek közepe tájára teszem, mert azelőtt, hát ismertem népies dalokat tucatszámra. Elég sokat, mert ugye, mint említettem, vasárnap délutánokon ezt-azt hallottam a hegedűszóból.

- *Tegyük hozzá, hogy Dés város volt, városi kultúrával.*
- Dés város volt és megyei székhely! Tehát urbánus.
- *Itt nem ismerhette meg a paraszti hagyományt.*
- Nem. Persze gyerekkoromból vannak olyan emlékek, mint *Nem kaszálók, nem kapálok*,²² ezt énekelgették Désen is. És nem is gondoltam, hogy ez népdal! Márpedig népdal, méghozzá szó-végű, ugye?
- *Igen.*
- Na, tehát Csíki Endrének köszönhetem, hogy megismerkedtem megkésve a magyar népdallal. Azzal a két kötetel, aztán később tanulmányozva ugye a Bartók szövegét, amit *A magyar népdal* című könyvéhez írt, hát ugye így lassanként kezdett kitérni egy csodálatos világ előttem. Na, ezt azért szúrtam közbe, hogy rendkívül fontosnak tartom, hogy Csíki Endrének volt egy ilyen tevékenysége, amely hát igen jelentős volt az erdélyi zenetörténet terén. Elhangzott Kolozsvárt, méghozzá, nagy sikerrel *A cigány népszínmű*, de magyar népdalokkal

20 Bartók 1924.

21 Bartók-Kodály 1921. E kötet megjelentetése, bevezető mondatai, valamint a bevezető végén az 1921-es évszám mellett hangsúlyosan jelzett március 15-i dátum burkolt felszólalás a trianoni döntés ellen. A könyv francia és angol nyelven is megjelent.

22 A népdalt a Magyaróról (Maros-Torda megye) Telkibe (Pest megye) került egyik kiváló énekese, (Büszke) Kocsis Miklós Barabás előadásában Paulovics Géza vette föl magnetofonnal 1960-ban. A felvétel Budapesten a Zenetudományi Intézet Népzenei Archivumában a következő szám alatt található: AP 3257i.

felékesítve. S ez nagy dolog volt akkor, a '30-as évek közepén! Mondhatni, hogy forradalmi újítás.

– *Seprődi János szelleme mennyire élt még Kolozsváron abban az időben?*

– Hát, Seprődi ugye korán meghalt, huszon... nem tudom hányban.²³ A lényeg az, hogy Seprődi rendkívül hatott az akkori kollégium diákjaira és a református teológusokra is, mert pályadíjat hirdetett újabb gyűjtések elvégzésére. Almási István foglalkozott ezzel a kérdéssel részletesebben, ő aztán világosan meg tudja mondani, hogy milyen mértékű volt ez a hatás, és milyen időszakban történt.²⁴

– *Budapestre tehát már Bartók és Kodály megismerése után került.*

– Na, igen. Tehát itt közbevetem, hogy én Kolozsvárra bekerültem a Zeneakadémiára, és egészen '40[-ig], '40 tavaszán az utolsó előtti évet végeztem el.

– *Milyen szakon?*

– Zeneszerzés szakon. És nyáron, nyár végén, ugye a bécsi döntés következtében hát bejöttem Kolozsvárra érdeklődni. A román Zeneakadémia elköltözött Temesvárra. Temesvár pedig kívül esett az akkori magyar határon, és zeneszerzés szak itt nem volt Kolozsvárt, tehát az utolsó évet nem volt, hol elvégezzem. Tanácstalanul álltam, hazamentem Désre, és akkor nagy divat vót, hogy verbuválták a magyar ifjakat tanítói pályára. Mint oklevél nélküli tanító működtem egy évig egy román faluban Dés mellett, Alőrön, román neve Urișor.

– *Mint minden tanító?*

– Mint minden tanító. Persze én voltam megbízva. Egyedül voltam, aztán később jött egy tanítónő, aki vizsgáztatni járt fel Pestre hegedű szakból. Na, elég az hozzá, hogy Alőrön kezdtem tanítóskodni, mivel nem tudtam, hogy [folytathatom-e zeneszerzés tanulmányaimat], nem

23 Seprődi János (1874–1923). Lásd Seprődi 1974.

24 A különböző időkben megjelent tanulmányokat lásd: Almási 2009. „Seprődi érdeme tanítványaiban is megmutatkozik. Ő áll a három korai dalgyűjtemény, Áprily Lajos népdalszövegeket tartalmazó, valamint Bogdán János és Kocsis Lajos kottás népzenei pályamunkája mögött. Mindhárman a Kolozsvári Református Kollégium diákjai, akik a Seprődi által kiírt pályázaton vettek részt.” – írta a könyv ismertetőjében Domokos Mária. Domokos M. 2010. 31–32. p.

volt jobb megoldási lehetőség számomra akkor, és nem is gondoltam arra, hogy hát akkor Pestre feljöjjenek. Pedig akkor kellett volna. De közbe nem értett ez az esztendő, mert a tanítóskodás alkalmával hát az énekórák mindennaposak voltak ott. Kis kórust szerveztem és kánonokat, sőt egyszerűbb Kodály-kórusokat is énekeltek a román gyerekek, magyarul. És a tanév végén elhatároztam, hogy hozzákezek a falu népzenejének a felgyűjtéséhez. Azokból válogatok román népdalokat és kórusfeldolgozásokat készítek, hogy a saját dalaikat énekeljék a gyerekek, de kórusban. Tehát többszólaművitásban.

– *Műzenei formában.*

– Igen. És hát vagy két hétig gyűjtöttem is, jártam ki a mezőre. Mezei munka idején volt akkor, és a fiatalságtól jegyezgettem le főképpen dallamokat ott a mezőn, kinn. Ez volt az első népzenei gyűjtésem, amit aztán felhoztam és megmutattam Kodálynak. Kodálynál maradt ez a százegynehány előző román népdalt tartalmazó két füzetem, és László Gyulával²⁵ küldte aztán el nekem háború után. Na, de hát a népdalgyűjtésemben megakadályozott egy kellemetlen mozzanat. Behívtak leventeparancsnok-képző tanfolyamra, s akarva, nem akarva, el kellett végezzem azt a tanfolyamot, utána pedig tanítói tanfolyamra rendelték Kolozsvárra. Akkor már elhatároztam magamban, hogy a tanítószágot otthagynom, és feljövök Pestre, hogy folytassam az abbamaradt tanulmányaimat. És hát kértem a felmentésemet Kolozsvárt, hogy ne menjek fel az ott-tartózkodástól, mert én szeretnék Pestre menni felvételizni. És arra a felvételire pedig valamelyest mégiscsak készülnöm kell. Így aztán mentesítettek a további kötelezettségek alól, hazamentem, felkészültem, és aztán ősszel feljöttem Pestre. Az első kedvezőtlen hír számomra az volt, hogy Kodály már nem tanít zeneszerzést, mer’ nyugdíjaztatta magát, de viszont tanít magyar népzene-t. És akkor ugye a felvételi után a második akadémia-ra kerültem ide, mer’ nem számított az azelőtti tanulmány, azt nem vették tekintetbe, pusztán a felvételi alapján történt a döntés. Vizsga alapján. Weiner Leó, Siklós Albert, Kókai Rezső²⁶, ezekre emlékszem, akik

25 László Gyula (1910–1998) erdélyi származású, Budapesten tanult, már akkoriban jónévű régész-történész, képzőművész 1940–49 között a kolozsvári egyetemen tanított.

26 Weiner 1908-tól, Siklós 1910-től, Kókai 1929-től tanított a Zeneakadémián.

akkor a bizottságban voltak, a felvételiztető bizottságban. Tehát '41 ősztől kerültem Pestre, és a második akadémiai osztályt azt elvégeztem, utána katonai behívót kaptam. Persze korábban, a vizsga időszaka előtt történt ez, közvetlen előtte, és szerencsére engedélyt kaptam arra, hogy hát a vizsgáimmal rendbe lehessek. Megtörtént a katonai átképzés. Átképzésen voltam Komáromba', és aztán utána két hónapi, illetőleg egy hónapi megszakítással, egy hónapi szabadsággal. Azt a szabadságot arra használtam fel, hogy a budapesti Táj és Népkutató Egyesület²⁷ gyűjtőexpedíciójába belekapcsolódtam. Kászónokban gyűjtöttem és Csíkmenaságon abban az esztendőben, tehát '42 nyarán.

Ősszel visszamentem a katonasághoz, még egy hónapot le kellett ott töltenem, majd aztán visszajöttem Pestre. De nagyon szerencsétlen vót ez az időszak, egészségi szempontból meg kellett szakítanom a pesti tartózkodásomat. A karácsonyi vakáció után aztán már nem jöttem vissza, és egy évig kimaradtam. Aztán '43-ba' jöttem vissza, hogy a harmadik akadémia osztályt elvégezzem, [a] '43-'44-es tanévbe', és akkor tavasszal megint a katonai behívó szakította meg [tanulmányaimat]. Úgyhogy itt is az utolsó évfolyamig érkeztem el. Tehát kétszer történt meg velem ez a balhé. Egy román munkásszázadnál voltam parancsnokhelyettesi beosztással a Máramaros vidékén, az úgynevezett Légios-hágónál. Útépítésnél dolgozott a század, és hát ott kinn a természetben a szép fenyvesek környezetében hosszú hónapokat töltöttem el így. Persze az első dolgom az vót, hogy – román falusi emberekből állt a munkásszázad – hát népzenei gyűjtöttem. Ezt a népzene gyűjtést pedig orosz hadifogságon keresztül megőrizvén hazahoztam.

Itthon aztán megint egy „Hogyan tovább?” kérdéssel találkoztam. Hát egy pár évig Désen tartózkodtam. Semmiféle külön jövedelemem nem vót szükségem, mert az üzleti érdekeltség annyit hajtott, amennyi szükséges volt a megélhetésemhez, s gondoltam, hogy hát szabad emberként én tovább foglalkozom zenével, és igyekszem az ismereteimet továbbfejleszteni.

– *A hadifogságból hányban került haza?*

– '45 februárjába' kerültem hadifogságba és szerencsére, '45 október elején már kiszabadultam. Ezt annak köszönhetem, hogy zsidó munkaszolgálatosokkal együtt voltam hadifogoly, barátaim is voltak közöttük, és hát azok [segítségemre voltak]. Egy rendelet érkezett oda, hogy a romániai nem magyarokat elengedik.

– *És ebben segített az örmény származás.*

– Az örmény származás. A zsidók beírtak, hogy örmény vagyok, és így kerültem haza. Hát, szomorú hír fogadott. Amikor az állomásról egy heti utazás után gyalog felkerestem a hugomat, útközben Bartók gyászkeretes fényképét látom a főtéren. Ez a szomorú hír fogadott engem.

– *Szeptemberben halt meg.*

– Szeptemberben. Na és aztán gondoltam, hogy hát, mint szabad ember Désen tovább éldegélek, persze a hivatásomnak élek. Közben üzenetet kaptam Kodálytól. Ezt az üzenetet Szegő Júlia²⁸ hozta Kolozsvárra, Szegő Júlia közvetítette, ő körözött engem, hogy hol vagyok. Elérkezett a hír hozzám, bejöttem Kolozsvárra, felkerestem Szegő Juliát. Elmondta a nagy tervet, hogy folklór intézetet szeretnének létesíteni, és Kodálytól kért tanácsot. Kérdezte Kodálytól, hogy tanítványai közül van-e olyan erdélyi, akit be lehetne vonni ebbe a munkába, és Kodály engem ajánlott. Így aztán akarva, nem akarva hát, otthagytam Dést, véglegesen beköltöztem Kolozsvárra, és elvégeztem az utolsó évfolyamot.

– *Kolozsváron, sok év után.*

– Ott helyben Kolozsváron, igen.

– *Hányban alakult meg aztán a Folklór Intézet?*

– '49 áprilisában.

– *Mivel kezdődött a munka? Mi volt az első lépés? Gyűjtemény létrehozása?*

28 Szegő Júlia (1893–1987). A Budapestre eljuttatott moldvai népzene gyűjtéséből 1988 végére sikerült kiadni egy válogatást. Tari–Rajeczky 1988.

- Az első lépés: gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni. Kis létszámú volt az intézet akkor még, Szegő Júlia vezetésével ugye. Két magyar népzene-kutató, Szegő Júlia és én, egy román népzene-kutató és egy népi tánc-kutató tartozott az intézet keretébe.

- *Professzor úr hova ment elsőnek gyűjteni, mint a Folklór Intézet [munkatársa – itt közbevág]?*

- Én már azelőtt gyűjtöttem, mert '48 telén Széken gyűjtöttem, és nagyon elbűvölt a széki anyag. Kalotaszegen is jártam gyűjteni, tehát én a megkezdett gyűjtéseim folytatását tűztem ki célul, és főképpen az olyan vidékeket vettem tervbe, ahonnan nagyon kevés, vagy egyáltalán nincsen anyag. Amellett, hogy az olyan vidékeket is felkutattuk, ahol már előzőleg gyűjtöttek.

- *Így került sor például a moldvai gyűjtésekre.*

- Igen, arra '50 őszébe' került sor. Hát, ugye [a] Kolozsvárhoz legközelebb eső Kalotaszeg jött számításba, legkönnyebben elérhető, s Kalotaszegen gyűjtöttünk, osztán nyár végén Gyimesekbe' és Székelyföldön. Akkor már tervbe vettem egy kalotaszegi falu teljes anyagának a felgyűjtését, népzenei monográfia készítése céljából, így aztán talál-tam egy olyan alkalmas helységet, Inaktelkét, amely nagyságánál fogva, ugye a népesség számánál fogva tehát könnyebben áttekinthető – ötszáz körüli lakosa volt akkor Inaktelkének. Hát megkezdtük az inaktelki gyűjtést munkatársaimmal, illetőleg beszerveztük a diákjaim, a diákok közül azokat, akik megfelelő adottsággal rendelkeznek és alkalmasak a gyűjtéshez. '49-be' kezdődött meg a Magyar Művészeti Intézetnek²⁹ is az élete, és először oda kerültem tanárnak, és egy pár hónap múlva emellett a Folklór Intézethez is kutatónak.

- *Tanítani nem népzenét tanított.*

- De, népzenét tanítottam kezdetben, az első két tanévben. Tehát [a] '48-'49 és '49-'50[es tanévben]. Ebben magyar népzenét tanítottam. '50-ben kaptam a megbízást, hogy válasszak: formatan, ellenpont-

29 Az erdélyi állami művészeti oktatás 1948-50 között működő intézménye, melynek zeneművészeti szakát a Gheorghe Dima Konzervatórium vette át.

tan, összhangzattan [tárgyakat tanítok-e]. Hát én a formatant választottam, szerencsémre.

– *A kolozsvári Zeneakadémián.*

– Kolozsvárt, igen. Akkor attól a tanévtől kezdve, ’50–’51-től formatant is tanítottam. Vagyis az lett a fő szakom tulajdonképpen, mert később aztán a magyar népzenei órákat Szenik Ilona³⁰ tartotta. És aztán meg is szűnt ’59-ben a magyar népzeneoktatás. Hivatalosan eltörölték. Tehát ’49-ben [’50-ben] már nem is volt folklórórám nekem.

De visszatérve: Inaktelkén a gyűjtéseket elvégeztük, és a gyűjtők között Ligeti György is szerepelt.³¹ Ligeti György ’50-ben Kolozsvárt volt ösztöndíjjal.³² Ő utolsó éves volt itt a [budapesti] Zeneakadémián, a zeneszerzés szakon. Jó barátságba kerültem akkor Ligeti Györggyel. A Folklór Intézetnél töltötte ezt az időszakot, és hát szorgalmasan járt ő is ki Inaktelkére gyűjteni.

– *A monográfia kiadvány formájában nem készült el.*

– Nem készült el, mert a körülmények megakadályoztak abban.

– *De az anyag az változatlanul megvan.*

– Az anyag megvan, és hát változott formában, ezt csak el fogom készíteni, illetőleg hozzá is kezdtem az elkészítéshez, de hát a Kriterion... Igen! A Kriterionnak az volt a terve, hogy először a kalotaszegi, inaktelki kötetet készítsem el, és utána a moldvait és a trunkit. [Jagamasnak Rajeczkynek írt levelét a trunki gyűjtésre vonatkozóan az írás végén közlöm.] A kalotaszegihez fogtam hozzá, és aztán később hát a terv, az módosult, változott, elhalasztódott. Évekkel későbbre halasztódott ennek a kötetnek a kiadása, így aztán nem is iparkodtam, hogy a lejegyzésekkel minél hamarabb készen legyek.

– *Inaktelkéről mi a legfontosabb zenei élménye? Van-e valami olyan dallam, amire legszívesebben visszaemlékezik, amivel esetleg ott találkozott először?*

30 Jagamas János első felesége. Szenik Ilonáról: Pávai 2019.

31 Jagamas 1984a. 239. p.

32 Ligeti bukaresti és kolozsvári tanulmányútjának körülményeit részletesen ismer-teti Kerékfy 2014. 6–8. p.

- Hát a sok élmény, más vidékeken szerzett élmény mellett Inaktelkén a dallamanyag nem jelentett számomra semmi újat. Talán a sirató volt az, amelyik ugye még Inaktelkén életben van és Kalotaszegen is³³, és hát a sirató vonzott a legjobban, hogyan siratnak Inaktelkén. Amellett, hogy egy dallamhoz aztán komolyabb élményem is kapcsolódik, igaz, hogy az az új stílushoz tartozik. Az a *Sárga vagyok, mint a cserfa levele* – a *Romániai magyar népdaloknak* nem tudom hányadik számú dallama³⁴ –, mert ebből egy négyszólamú fűgát is írtam, amit Buzás Pál³⁵ játszott el hangversenyen. Olyan fűgát, amihez egy újabb felfedezés segített hozzá. Éspedig, hogy a barokk fűgában van olyan expozíció, rendhagyó expozíció, amikor nem dux-comes, dux-comes a sorrend, hanem dux-comes, comes-dux. Például a *Das Wohltemperierte Klavier* [Johann Sebastian Bach] I. kötet C-dúr fűgájának expozíciója. Bachnál még egy kivétel van: a hegedűszólóra írt a-moll fűga, amit aztán orgonára is, sőt lantra is megírt Bach. Erről egyébként írtam egy rövid ismertetést, egy kis tanulmányfélélet, ami megjelent a fűga expozíciója és a magyar kupolás kvintszerkezet, vagyis az új stílusnak a kupolás kvintszerkezete, AA⁵A⁵A közötti összefüggés.³⁶ Nemcsak dux-comes között mutatkozik összefüggés, hanem [a] teljes expozíció[ban]. Bartók és Kodály még csak a comesre hivatkozva mondta, hogy összefüggés van, meglepő hasonlóság, vagyis azonos elvek érvényesülése [figyelhető meg] mind a kettőben.

- *Ettől az időszaktól kezdve tehát párhuzamos síkon fut egymás mellett részben a tanításon keresztül, részben pedig általánosabb érdeklődésen keresztül a műzene – azon belül is elsősorban a barokk zene – és a népzene iránti érdeklődése.*

33 Halmos István és két munkatársa Inaktelkén a siratást 1991-ben már csak töredékes formában, zeneileg pedig deklamálva, emelt beszéd formájában tudta rögzíteni. Halmos 2003. Magyarvalkón 1973-ban magam is már csak egy beteg asszonytól tudtam fölvenni a hagyományból már kikopott siratást. Kiadva: Tari 2007. CD II. 7. A siratóról Erdély és Moldva vonatkozásában lásd Szenik 1996.

34 A dallamot 1951 decemberében gyűjtötte Fazekas Kalló Pali Ferencről. Jagamas–Faragó 1974. 311. sz., 319. p. jegyzetek: 442. p. Jagamas ennek még két változatát Inaktelkén és további két változatát 1953 májusában Mákófalván gyűjtötte. Pávai–Zakariás 2014.

35 Angi 2020.

36 Jagamas 1980a.

– Igen. Nemcsak a barokk, hanem a reneszánsz is, Palestrina-stílus, Johann Sebastian Bach stílusa és aztán Bartók stílusa is. Mert ha kisebb terjedelemben is, de arról is megjelent egy kis tanulmányom, a Mikrokozmosz [Bartók] I–II. füzetének hangsorairól.³⁷

– *Aztán a népzene mikrokozmosza könyv is megjelent sok évvel később, kötet formájában.*³⁸

– Igen, hát *A népzene mikrokozmoszában*, amelytől nem fogok eltérni sohasem.

– *Mi újat jelentett az erdélyi népzenei gyűjtés az egész magyar népzene-tudomány számára?*

– Az első, amelyre felfigyeltem gyűjtések és az anyag átnézése során, az állandóan gyarapodó anyag következtében, hogy az a IV. dialektus-terület – ugye Bartók szerint a IV. az Erdély³⁹, és Domokos Pál Péter hozzáteszi, hogy Moldva⁴⁰ egy V. dialektusterületnek számít – nem annyira egységes, hanem alldialektusok különböztethetők meg. Hát erről ’55-ben küldtem is Vargyas [Lajos⁴¹] kérésére egy tanulmányt a Bartók emlékére készült kötet számára.⁴² Németül jelent meg, osztán megjelent magyarul is.⁴³ *A falu nótáját* 1956-ban adtam át Vargyas Lajosnak, mikor itt jártam [Budapesten]. Az *Ethnographia* közölte, az magyarul [jelent meg].⁴⁴ Na, hát a dialektusról az akkori észrevételeimet foglaltam össze, ahogyan akkor láttam a helyzetet, a dialektus kérdését. Persze azóta tekintélyesebb, nagyobb anyag áll rendelkezésre, úgyhogy azt a kérdést még egyszer fel szeretném vetni egy tanulmány keretében, és tisztázni.

– *Tovább differenciálható.*

– Igen. Vagyis, hát befejezni, amit akkor megkezdtem, mert én abban láttam az első lépésemet, hogy lássuk a dialektus kérdését. Hogyan is

37 Jagamas 1970.

38 Jagamas 1984b.

39 „IV. az erdélyi (ideszámítva Bukovinát) zenedialektus-terület.” Bartók 1924. VIII.

40 Domokos P. P. 1931.

41 Folklorista, népzene kutató (1914–2007), a budapesti Néprajzi Múzeum, majd az MTA Népzene kutató Csoportjának munkatársa.

42 Jagamas 1956.

43 Jagamas 1977a.

44 Jagamas 1957.

néz ki ez a dolog. S akkor lepődtem meg, hogy itt bizony további sürgős kutatásokra van szükség ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a magyar népzene IV. dialektusáról. És persze, ahogy alldialektusokról beszélhetünk az erdélyi anyagban, ugyanúgy alldialektusokról a moldvaiban.

Egy kis szünetet kérek engedélyezni – mondja kedvesen.

(Közben amíg egyebekről beszélgetünk, visszatérek az említett Sárga vagyok, mint a cserfa levele népdalra, amit elénekelt. A magnetofon újbóli bekapcsolásakor kérem, énekelje el még egyszer. Visszaülve a népdal említett feldolgozására, folytatja.)

Írtam is akkor vagy húsz fűga expozíciót, kiválogattam a megfelelőbbeket. Sőt, egy másik megoldást is felfedeztem. Említettem, hogy kivételnek számít a dux-comes, comes-dux a barokk zenében, de nem kivétel Palestrina korában. Mert tíz mise közül legalább öt-hat olyan példát találtam, ahol a motetta első szakasza dux-comes, comes-dux.

– *Ez egy korábbi gondolkodásmód szerint létezett.*

– Igen. Ez a dux-comes, dux-comes egy kicsit mechanikus, habár, nem lehet ezt se mondani. Mert tudniillik a tonika-domináns, az a hullámmás [jellemzi]. Viszont a másikonál dux-comes, comes-dux ezt írja le: egy szép boltívet, a teljes boltívet. Ezt pedig kétszer.

– *Ott hagytuk abba korábban, hogy nincsen egyetlen dialektusterület Erdélyben, sőt a moldvai is különböző.*

– Igen. Ezt aztán nagyon szépen igazolta Almási Istvánnak a szilágysági kötete⁴⁵, amihez írtam egy ismertetőt, illetőleg újságcikket kértek tőlem. A *Korunk* is, két helyre írtam erről a kötetéről. Akkor még mentek ezek a dolgok.

– *Ő a professzor úr tanítványa volt egyébként.*

– Igen, a legkedvesebb tanítványaim egyike Almási István. Amikor először találkoztam vele, megkérdeztem tőle – a Folklor Intézetbe jött be és bemutatták, hogy Almási István –, hogy Almási Sámuelnek rokona-e, és akkor kiderült, hogy dédnagyapja. Mondtam: „Ez kötelezi magát valamire, ez a kapcsolat.”

45 Almási 1979.

– *Almási Sámuelnek 1834-ből van Magyar Dalnok címmel több kötetes népdalgyűjteménye Szolnok-Doboka megyéből.*

– Igen, ezt az anyagot a máramarosszigeti volt református kollégium könyvtárányagából halásztuk ki, és Kolozsvárra hoztuk annak idején, még az '50-es évek első felében, '52–'53 körül.

– *De ebből az öt kötetből a harmadik kötet nem került elő. Nincs meg, csak az 1–2. és 4–5.*

– Az első itt Pesten megvolt. Azt mikrofilmen Kerényi [György⁴⁶] elküldte nekem. Tervem volt ezeknek a köteteknek a feldolgozása és közzététele. És aztán ezt később Almási Istvánra testáltam.⁴⁷

– *Másik ismert tanítványa – legalábbis egy ideig tanítványa volt – Kallós Zoltán. Az ő köteteihez is írt bevezetőt.*

– Nem, nem írtam, hanem a *Balladák könyve*⁴⁸ anyagát, a dallam-anyagot tulajdonképpen én rendeztem sajtó alá. Mert hát ez a fajta munka neki nem ment. Szabó T. Attila gondozta a szövegrészét, én pedig a dallami részt, és hát sokat selejteztam ki. Olyan dallamokat, amelyek nem tartoznak a magyar népdal keretébe.

– *Professzor úr folkloristákkal is gyakran együttműködött, például Faragó Józseffel a moldvai csángó anyag szerkesztésében, sajtó alá rendezésében.*⁴⁹

46 Kodály tanítványa (1902–1986), majd az MTA Népzenekutató Csoportjának munkatársa. Sárosi 1988.

47 Almási Sámuel II. kötetének (1834) Kodály által történt feldolgozását követően a magyarországi népzenekutatók rendszeresen hivatkoznak a kötet dallamaira. A gyűjtő személyével Paksa Katalin (1988. 16–20. p.) és e sorok írója részletesebben foglalkozott. A gyűjtemény IV–V. füzetének anyagát az 1980-as évek elején juttatták el az MTA Könyvtárába. Ebben a formában Pogány Péter néprajzkutatótól kaptam meg, amikor az ELTE Folklore Tanszékén Voigt Vilmos irányításával egy nagyszabású XIX. századi forrásfeltáró kutatás zajlott több szakterület kutatóinak bevonásával. Többek közt e két kötetet is bemutattam kandidátusi értekezésemben (*Kéziratos kottás gyűjtemények a XIX. század első felében.* 1993). Almási Sámuelről Almási 2004.

48 Kallós 1971. „A könyv zenei megbízhatóságáért a gyűjtő neve mellett a zenei lektor, a nagy tekintélyű kolozsvári zeneelmélet professzor és folklorista Jagamas János neve szavatol” – írta könyvismertetésében Sárosi Bálint. Sárosi 1972. 36.

49 Jagamas–Faragó 1955.

- Nem a moldvai, hanem a *Romániai magyar népdalokban*.
- *De korábban.*
 - Ja, azelőtt, úgy van! Igen, előtte már megjelent a *Moldvai magyar népdalok és népballadák* kötet. Ott is a zenei anyagot én készítettem sajtó alá. Aztán a *Romániai magyar népdalokat*. Azt befejeztük az ötvenes évek végére. És tizenhárom évvel később jelent meg, mert az el vót sülyesztve. Domokos Gézának az erénye, hogy előhalászta a kéziratok tömkelegéből ezt a kötetet, és elhatározta, hogy ezt ki kell adni.
 - *Ugyanígy kiadásra vár a trunki monográfia.*
 - Hát igen, most elsődleges gondom lesz, ha hazautaztam majd, hogy magnetofonszalagra a teljes anyagot átmásoltatom az intézetből, és a lejegyzésükkel nap mint nap fogok foglalkozni. Úgyhogy a trunki és moldvai anyag hamarabb fog eszerint elkészülni, de az is lehet, hogy párhuzamosan fogom a kettőt, hogy mind a kettő meglegyen. A kalotaszegi és a moldvai is. Mer' ugye annak idején, amikor hát Kalotaszegen egy olyan alkalmas helyet kerestem és találtam, mint Inaktelke, Moldvában is ugyanez történt. Ott pedig Trunkot találtam erre a célra alkalmasnak. És hát az ötvenes évek első felében tanítványaim, majd Szegő Júlia közreműködésével is, a teljes anyag felgyűjtése megtörtént.
 - *Több más faluban is: Lészpeden, Lujzikalagoron.*
 - Sok helyen gyűjtöttem én, összesen nyolc alkalommal voltam Moldvában gyűjteni. Utoljára '58-ban.
 - '58-ból például egyik emlékezetes gyűjtésük Domokos Pál Péterrel a hejgetés, a regölésnek az addig általunk itt nem ismert formája. Urálásnak is mondják.
 - Domokos Pál Péterrel. Hégetés igen, Lujzikalagorból. Urálás, igen.
 - *Elkészült viszont Marosmagyaró monográfiája.*⁵⁰
 - Igen. Ez meglepő volt számomra, hogy egy olyan faluból, mint Magyaró, készül el a quasi monográfia, és nem Inaktelkéről és nem

50 Jagamas 1984c.

Trunkról. Ezt megírtam mindjá' ott a bevezető sorokban, hogy hogyan történt ez a változás, és hogy került előtérbe Magyaró.⁵¹ Aminek örvendek végső soron, hogy elkészíthettem.

– *Ebben a kötetben nagy tömegben kerültek elő például az ún. jaj-nóták, amelyeket Lajtha [László] gyűjtéséből kezdtünk megismerni először Székről, meg Járdányi Pál gyűjtéséből Kidéből.*⁵² *Ez a legváltozékonyabb zenei anyag mind a mai napig és a legélőbb azon a területen.*

– Igen. Nem mindegyik, mert ott például van egy olyan dallam közölve, egy 16 szótagos, a teljes formáját csak egy disznajói ember tudta. Magyarón már nem ismerték a teljes formáját.⁵³

– *Az ilyeneket hangszeres zeneként is szívesen játsszák, különböző módokon, például zenészekről nevezik el, mint például Gábor Ignácé.*

– Úgy van. De ez nemcsak ezzel kapcsolatos, ezzel má' Székelyföldön is találkoztam. Ritka a Székelyföld területén a jaj-nóta és egészen ritka Kalotaszegen is. Egy-egy sorban történik a bővülés, talán leggyakrabban az utolsó sor végén. Kodály a gyakran előforduló jaj szócska miatt nevezte el jaj-nótának, és azóta hagyományosan jaj-nótának nevezzük. Egy rendkívül érdekes népzenei kérdés, amivel foglalkoztak a pesti kollegák is. Paksa Katalin és maga is, ugye.⁵⁴ De nem kimerítően. Az a meggyőződésem, hogy ez egy komolyabb vizsgálódásra és végleges tisztázásra szoruló téma.

– *Így van. Mi vezette a professzor urat oda, hogy jelenleg a népdalok szótárszerű rendezésével foglalkozik? Mit jelent ez a szótárszerű elrendezés?*

– Hogy hogyan jutottam el idáig, azt annak köszönhetem, hogy behatóbban foglalkoztam a magyar régi és új stílus kapcsolataival. Erről meg is jelent egy tanulmányom⁵⁵, még (azt hiszem) '77-be' jelent meg a *Zenetudományi Írások I.* kötetébe', amelyikbe' két írásom is van, az egyik a dialektuskérdés, a másik pedig a régi és új stílus kapcsola-

51 Az addig megjelent népzenei monográfiák felsorolása, azokkal összehasonlítása, Inaktelke és Trunk említése: Jagamas 1984c. 5–6. p.

52 Járdányi 1943.

53 Lásd Jagamas 1984c. 105. sz. (Magyaró) és teljesebb formáját: uo. 108. (Disznajó).

54 Paksa 1977., Tari 1985. A további irodalom felsorolását itt mellőzöm, de megjegyzem, hogy ma már Szenik Ilona (Szenik 1999) bővült-sorszerkezetes népdal kifejezését használjuk.

55 Jagamas 1977b.

táról szóló. Tehát, hogy behatóbban foglalkoztam evvel, és kerestem ugyanakkor keleti anyagot is az új stílus dallamfordulataihoz, dallamsoraihoz, rájöttem arra, hogy nagyon is keveset tudunk még a zenei anyanyelvünkről. És hogy többet, és részletesebb dolgot is megtudjunk, ahhoz elemekre kell bontani a népdalt, és az elemeket szótárszerű elrendezésben és funkciójuk szerint kell írásba foglalni. Így született meg aztán a magyar népdaltípusok és népies dalok elemtára, amely annak idején a Vargyas közbenjárására megjelenhetett volna, de hát a Zeneműkiadó [Budapesten] hosszú éveken keresztül tartogatta magánál a kéziratot, aztán végül is lemondott arról, hogy kiadja. Ez a kézirat itt van Pesten. Nekem egy xerox másolatom van odahaza erről. De aztán bizonyos hátrányok is származnak az előnyök mellett minden újból, úgyhogy ennek is megvolt a maga hátrányos oldala, hogy az elemekre való bontásnál vajon mindig a legtermészetesebb módon jártam-e el? Általában a 8 szótagból álló sorokat 4+4-re, 4-es szótagszámú elemekre bontottam, és bizony, ezzel, hogy elemekre bontom, hangközök esnek ki. Attól függően, hogy hány elemre van az illető dallam felbontva. És azok nem szerepelnek sehol. Kiesik az egyik elem és másik elem hangköze. És akkor rájöttem arra, hogy mennyivel termékenyebb, ha teljes dallamsorokból készítek szótárszerű rendet. Az elemtár, az minden elemet magában foglal, szótárszerű elrendezésben, és az elem előfordulását is pontosan megmondja, hogy pl. az 1. sornak sorkezdő eleme vagy a sor belsejében, vagy pedig a sor végén fordul elő. Tehát három rovatot használtam az elemtárban. (Nevet.)

– *Egy kis zenei egység most ebben az esetben az elem.*

– Igen. De, amint említettem, hogy ezzel az elemekre való bontással bizony eltűnnek bizonyos hangközök. Éspedig a két elem, a két egymással szomszédos elem közötti hangköz. Ennyivel szegényül. No, most: amikor a dallamsorokkal hasonló elrendezést gondoltam ki, hát termékenyebbnek láttam a dallamsoroknak – teljes dallamsoroknak – az egységét vizsgálni, mint külön csak az elemeket. Mert az elemek is benne vannak a dallamsorban, és az a bizonyos hangközkieés, vagy hangközök kiesése az itt már nem fordul elő, mert teljes dallamsorokról van szó.

– *Ez tehát egyfajta keresőrend.*

– Keresőrend, éspedig ilyen keresőrendre azért van elsősorban szükség, mert számos olyan dolgot tudunk benne megtalálni időmegtakarítással, amit kötetek dallamanyagának az átlapozásával tudunk esetleg meg. Sokkal hosszadalmasabb, ez a minimumra lerövidíti. Mert hát ugye a nyelv szótárai is, hát a szavakból tevődnek össze, éspedig betűrendbe szedve, hogy minden szót könnyen meg lehessen találni egészen rövid idő alatt. Hát én erre törekedtem, hogy hasonló legyen az elrendezés a nyelvszótárak betűrendjéhez. Itt a dallamsorok hangközrendje alapján rendeztem el az anyagot. És ha ismerjük ezt a hangközrendet, amit a mai tudásommal a leghasználhatóbbnak vélek ilyenyszerű anyag tárolására és könnyű kezelésére, az hát ugye a hangközökön alapszik. Mert a hangközök jelentik ugye a legkisebb elemet a dallamsorokban és magában a dallamban is. Tehát hangközrendet kellett kigondolnom ahhoz, hogy ezt az elrendezést megcsinálhassam. Persze évek múlva jutottam el arra fokra, hogy merjem ezt a feladatot megvalósítani.

– *Hiszen ez nem alkalmas egyébként a stílusvizsgálatra.*

– Arra aztán természetesen nem alkalmas, illetőleg hát ebben a szótárszerű elrendezésben (a dallamsorok szótárszerű elrendezésében) fel van tüntetve a kezdő, a sorkezdő, a sorzáróhang relatív magassága, és hogy melyik dallam melyik sorát alkotja, milyen gyűjteményben találjuk meg, erről mind pontos tájékoztatót kapunk. Ebből aztán pontosan kiolvashatjuk a stílusok közötti összefüggéseket is, és magának a stílusnak a körülhatárolását is könnyebben, pontosabban megtehetjük.

– *Finom változásokat lehet nyomon követni. Hogy például az új stílusnak a 3. sora mikor, hogyan változik. Az a legváltozókegyebb.*

– Mindent, természetesen. Ebből a szótárból pontosan minden kiolvasható tulajdonképpen, csak kell tudni, hogy bele kell tanulni a kiolvasásába, a kérdések sokaságának a kiolvasásába. Ez aztán az egyik izgalmas kérdés, ugye a 3. sor kérdése. Nemcsak az újban, hanem a régiben is, a 3. sor kérdése! És ugye a dallamjárása és a sor ambitusa is mennyire fontos, és hogyan függ össze a többivel. Egyszóval a

rendszerek sokaságát lehet majd felépíteni a szótárból. De egyszer meg kell lennie a szótárnak. Szigorú szótárszerű elrendezésben, függetlenül attól, hogy hát mi mivel függ össze szervezesebben vagy pedig kevésbé szervezen, mi mihez hasonlít vagy kevésbé hasonlít. De nagyjából úgy találtam, hogy hát a dallamsorok sokaságában, csoportjaiban nagy variáció-sorozatot látok. És rendkívül izgalmas. Itt aztán a kezdések szerint történik ugye az elrendezés. A szótárszerű elrendezésben az egy emelkedéssel való kezdés, az mind egy csoportban van. És az azonos kezdésű változatok, azok mind egymás mellé kerülnek. Az eltérő kezdésűek, azok nem kerülnek egymás mellé. Arról külön kimutatást kell készíteni, vagy kimutatásokat. De hogyha már megvan, könnyen áttekinthető, mert nagy anyagot látunk egy lapon. Tehát 50-60 vagy 30-40 dallamsort látunk egy lapon. És hát térképszerűen nézve ezt a szótárat, zenei szótárat, olyan dolgokat látunk meg, amire nem is gondoltunk addig. És tulajdonképpen hangról hangra haladva minden megfeythető belőle. Csak legyen elég időnk arra, hogy hát ezt a kutatást elvégezhessük. Persze, az ilyenfajta kutatásra nem igen vállalkoznak, vagyis nagyon kevesen vállalkoznak, mert, hogy úgy mondjam, nem rentábilis.

– *Túlságosan elméletinek tűnik.*

– Nem annyira elméleti, de nem lehet vele pénzt szerezni. Tehát a merkantil szellemnek nem felel meg az ilyenszerű munka. Mert ezt nem fizetik.

– *Ezt a munkát egyébként jó ideje nyugdíjasként végzi.*

– Igen. A '70-es években már dolgoztam [e témán]. Ugye '76 óta vagyok nyugdíjas, '76 nyaratól, és azóta az elemtárnak és ennek a népzene mikrokozmoszában való kutatásnak szentelem az időm nagy részét.

– *Egyébként hasonló kezdeményezése már Bartóknak volt hangszeres zenében.*

– Igen. Amit aztán Sárosi Bálint most nagyszerűen folytat és a munkatársai, mer' nemcsak ő egyedül, maga is foglalkozik a hangszeres népzenevel.

- *Még egy kicsit én azért a moldvai gyűjtésekről beszélgetnék szívesen.*
- Tessék!
- *Az ottani gyűjtésekben mi volt újszerű, ami olyan mellbevágóan új volt.*
- Hát számomra azok a pre-pentaton, vagy ha teljes pentaton, de kis terjedelmű dallamok.
- *A pentaton stádium előtti dallamok.*
- Például az *Apám, édesapám* (elénekli).⁵⁶ Teljes pentatónia, szó-végű. És hát rendkívül örvendtem, amikor egy-egy szó-végű dallamot felfedeztem és megtaláltam a gyűjtéseim során.
- *Amit aztán most már finnugor kiadványokból szintén látunk, hogy mennyire keleti és ősi gondolkodásmód rejlik mögötte.*
- Igen, igen!
- *A hangszeres zene nem foglalkoztatta egyébként professzor urat közelebből.*
- Hát közelebből annyiból, hogy nem mulasztottam el egy alkalmat sem, ahol mutatkozott lehetőség arra, hogy hangszeres felvételt készítsék. Így rendkívül nagy élményt jelentett számomra a Frumószán gyűjtött hangszeres anyag, ami egy ilyen kis cimbalom formájú hangszeren történt és nyakba akasztható. Frumósza az egy moldvai falu. Ligeti György éppen Kolozsvárra látogatott, még akkor pesti lakos volt, eljött meglátogatni a Folklór Intézetet, és én ezt mutattam neki. Hát, odavót a gyönyörűségtől, hogy milyen izgalmas, szép anyag ez. És hát (Avasi neve nem jut eszébe – segíték.) Avasi Béla annak idején tanulmányozta a széki harmonizálást,⁵⁷ és engem is rendkívül izgatott. Már én is foglalkoztam ezzel a kérdéssel, és akkor kaptam meg Avasinak a dolgozatát, ami feltárja ennek a mikéntjét: modális harmóniák.
- *Ligeti pedig egy aradi falunak a harmonizálásáról írt, szintén a Zenetudományi Tanulmányokban jelent meg.*

⁵⁶ A dallamot lásd Jagamas–Faragó 1955. 129. p.

⁵⁷ Avasi 1954.

- Igen, Kovaszinc az a falu. 1950 karácsonyán utaztunk oda, - várjunk csak '50? Nem! 1949 karácsonyán, és újévet, '50 új esztendejét is ott töltöttük Ligeti Gyurival. A Bukaresti Folklór Intézet egy nagyarányú gyűjtést folytatott ott Kovaszincon. És Ligeti Gyuri az ottani hangszeres zene harmóniai kérdéseiről is írt egy beszámolót, ami megjelent...

-... a Zenetudományi Tanulmányok I. kötetében.⁵⁸

- Igen. Én éppen olyan mértékben foglalkoztam volna továbbra a hangszeres felvételekkel, illetőleg a hangszeres népzenevel, mint az énekessel. De hát először ez volt a fontos, fontosabb, ennek a rendezése! A gyűjtések megtörténtek, mert elég tekintélyes anyagot összegyűjtöttem csak én magam is a hangszeres területről. S különösen, amióta magnetofonnal gyűjthetünk. Az adott osztán nagyobb lehetőséget erre. Azelőtt kínlódtgattam hangszeres gyűjtéseim lejegyzésével, hát bizony eléggé megkínlódtam a helyszínen. A '42-es kászoni gyűjtésben is van, aztán a '43-as kápolnásfalui gyűjtésben is van furulya és hegedű is. Hát nagy megkönnyebülést és sok időmegtakarítást jelentett később a magnetofonra való rögzítése a hangszeres népzenenek, s ugyanígy a siratónak is.

- De hát a vokális zene sem tanulmányozható tökéletesen hangzó zenei élmény nélkül.

- A magyar anyagot illetőleg az énekes népzene, azt teljes egészében katalogizáltam, dallamkatalógust szerkesztettem, ami azt jelenti, hogy külön lapon van meg minden dallam, és ahhoz a változatok milyen leltári szám alatt és milyen helységekből kerültek elő. Pontosan meg lehet tudni az egyes lapokból, hogy az illető dallamnak milyen változatai, honnan valók, s hány változata van.⁵⁹ És ezt akartam a hangszeres anyaggal is csinálni. De hát aztán '60-ban mentesítettek, felmentettek a Folklór intézeti kötelezettség alól. Hát aztán csaknem egy évtizeden keresztül nem is foglalkoztam behatóbban a magyar népzene kérdéseivel, akkor annyira lefoglalta az időmet a stílustörténeti kutatás. Főképpen a Palestrina és Bach stílusának a tanulmányozása.

⁵⁸ Ligeti 1953.

⁵⁹ Jól tanulmányozhatók e lapok a DVD kiadványban: Pávai-Zakariás 2014.

– *A zeneszerzés aztán nem vonzotta később? Egy-két feldolgozása van.*

– Hát érdekes, hogy vannak. Igen. Moldvai csángó népdalt is dolgoztam fel énekhangra. Arról pedig Marțian Negreának – Bukarestben volt az egykori ellenpont tanárom – az volt a véleménye, mert éppen Kolozsvárt volt, hogy a feldolgozásnál, a dal feldolgozásánál csak az előadás volt rosszabb. Hogy lehet egy ilyen szép dallamot ennyire elrontani? Ez volt a Marțian Negrea véleménye. A *Mért sírsz, mért sírsz te nagy madar* lujzikalagori dallam.

– *Ez aztán el is vette a kedvét a zeneszerzéstől!*

– Nem ez vette el tulajdonképpen. Annak idején, mikor a '60-as évek vége felé elhatároztuk, hogy utánanézzünk, hogy Kalotaszegen és Kolozsvár környéki falukban a kórusok milyen mértékben léteznek, vagy nem léteznek, akkor siralmas képet kaptunk. Hát a kórusélet az nem létezett majdnem. És akkor szerveztünk kórusokat, falusi énekkarokat. Jártunk ki falura. Én Mérába jártam aztán, a mérai kórust szerveztem meg és ott kötöttem ki. És a barátaim, munkatársaim, azok pedig más-más falukban szerveztek kórust és hát patronálták [azokat].

– *Ezek a mi pávaköreinkhez hasonló együttesek voltak, vagy műzenei együttesek?*

– Nem. Ennek a célja az lett volna, hogy hát az illető falu dallamanyagából kórusfeldolgozásokat készítsünk, és azokat is énekeltesük a kórossal amellet, hogy hát bevezessük a többszólamú éneklésbe, kánonon meg egyszerű népdalokon keresztül. Így aztán én a mérai népdalokból készítettem kórusfeldolgozást. De amikor a dallamanyagot így felosztottuk magunk között – kiírtunk egy dallammenyiséget kezdősorok szerint –, elosztottuk egymás között, hogy ki melyiket dolgozza fel, hát akkor kíváncsiságból a társaság kérésére megszereztem ennek a *Mért sírsz te nagy madárnak*nak a feldolgozását. És egyenesen megdöbbentek azon, amit Negrea mondott nekem erről.

– *Mert nekik tetszett.*

– Alig-alig megy, nem megy túl Bartókon. Nem megy túl. Sok benne az impresszionizmus, szelíd ügylet. Persze évtizedek múlva visszatekintve. Igen, majdnem két évtized elteltével [írtam Bartók után]. Igen

ám, ez a Marțian Negrea annak idején azt mondta nekem, hogy Bartók nem zeneszerző, Kodály a zeneszerző, Bartók csak tudós. Úgy való a *Gyermekeknek* sorozat gyermekeknek, mint tehénre a gatyá. Ez volt a Marțian Negrea zenei műveltsége! Azt mondta, ha szép harmóniakat akarok tanulmányozni, akkor nézzem meg a Grieg *Lyrische Stückét*, és nézzem meg Kodályt. De Bartóktól óva intett. (Nevet.)

– *Túl modern volt neki.*

– Tehát nem ez riasztott, illetőleg akkor kedvet kaptam, és éppen ez egybeesett, ez a falusi kórus művelése a népdalfeldolgozással, a kórusokra való feldolgozással. Készítettem is jó nehányat. És főképpen akkor írtam azt a két fűgát. Két fűgát írtam zongorára, de én úgy, hogy vonósnégyesen is előadható nagyon jól, sőt az egyik talán még jobb vonósnégyesen, mint zongorán – a *Sárga vagyok, mint a cserfa levele*. És mondom, vagy legalább húsz expozíciót írtam. És bírálatra összehívtam ezt a társaságot, elzongoráztattam nekik, külön-külön és megtárgyaltuk. Igen ám, de akkor jött a szótárügylet, az elemtár kérdése. Mondtam: na, én addig nem térek vissza ehhez, a fűgák folytatásához, amíg teljes egészében nem látom a magyar, vagyis a zenei anyanyelvemnek a zenei szókincsét. És ez a zenei szókincs pedig ebből az elemtárból adódik. És annyira lekötötte minden időmet és energiámat, utána pedig következett a dallamsorok kérdése, hogy aztán bizonyos meggondolások [után felhagytam a komponálással]. Mert semmivel sem voltam megelégedve, amit zeneszerzés címen műveltem. Én nem tartom magamat zeneszerzőnek, csak kísérletezőnek. Szerettem kísérletezni. És nekem valami ünnepnapfélét jelentett, és nagyon nehezen ment. Volt, ami úgy pillanatok alatt állt készen, különösen egy-egy kisebb népdalkánon, olyan kánonszerű megoldás. És elég tetszetős is egyik-másik, de én általában [elégedetlen voltam]. Az volt az érzésem, hogy olyan utat nem tudok már megtalálni, és nincs elég időm és energiám hozzá, ami az én utam lenne, hanem hát többé-kevésbé epigon [vagyok]. És olyan nagyok, olyan nagyszerű példák állanak előttem, hogy még a bátorságom is elment.⁶⁰

60 A zeneszerzéstől való bátorságának elmenetelésében minden bizonnyal közrejátszott a háború miatt gyakran megszakított tanulás.

– *Meg lehet érteni.*

– Igen. Eljutottam erre a fokra. Akkor tapasztalatlanabb, tudatlanabb lévén merészebb voltam. És hogy valamivel többet tudok, egyre kevésbé vagyok merész, és elbátortalanított a zeneszerzés.

– *Jelent meg azért valami kiadványban?*

– Jelent meg, például *Öt gyermekkar*. Ez is úgy jelent meg – a bukaresti kiadó adta ki, egy kis füzet –, hogy annak idején Incze János, a dési festő barátom megkért engem, még a hadifogság után hazakerülvén, hogy bizonyos dallamokat, népdalokat ő kiválogatott, és mondta, hogy ebből az anyagból készítek könnyen énekelhető kórusokat gyermekek számára, iskolásoknak. És hát készíttettem is, és egy füzetet fel is küldtem Kodálynak bírálat végett. Ez már '48-ban volt. És a füzetre ráírta Kodály: „Bátran kiadhatja.” Itt-ott egy-egy hibás kvart-szext megjelölve. „Tanulmányozza Jeppesent, még nagyobb készségre tesz szert.”

– *Híres ellenponttan tanár volt Jeppesen.*⁶¹

– Nem szégyellem. Milyen igaza vót! És így mertem akkor átadni Incze Jánosnak. És ott a tanügy vonalán történt egyik-másiknak kiadása sokszorosítva. De aztán ezt Zoltán Aladár – aki meghalt –, volt tanítványom, marosvásárhelyi zeneszerző⁶², ő a tudtom nélkül kilopta a kéziratot és beküldte a zeneműkiadónak. És én csak akkor tudtam meg a dolgot, hogy ez történt, amikor már készen volt a kötet. Nem kötet, egy kis füzet, öt gyermekkar kiválogatva.

– *Kedves meglepetés.*

– Én kíváncsi voltam Kodály véleményére, mert megírtam neki, hogy hát én a selejtet nem akarom terjeszteni. Hogy látja, kiadható-e egyáltalán. S azt írta: „Bátran kiadhatja.”

– *Budapesti tanárai közül kik emlékezetesek?*

– Hát ugye elsősorban Kodály Zoltán. De nagyon kedves emlékeim fűznek Siklós Alberthez is. Hát emlékszem, annak idején én rengeteg

61 Knud Jeppesen (1892–1974) dán zeneteoretikus, zeneszerző. Írásait különösen a zeneszerzés szakon használták, így Kodály is.

62 Zoltán Aladár (1929–1978)

ellenpont gyakorlatot írtam össze, nagyon szerettem az ellenpontozást. Azokra Negrea, az ellenpont tanárom, azt mondta, hogy mind jók. Azokból mutattam meg Siklósnak, belenézett itt is, ott is, azt mondja: „Nézzé, ezek olyan értelmetlen locsogások. Hanem majd stílusok szerint gyakorolja, és akkor [finomodik az ellenpontozás].” És aztán emlékszem, úgy február körül Siklós Alberttel összetalálkozom, és atyailag azt mondja nekem: „Maga szépen fejlődik. Csak dolgozzék szorgalmasan!” Erre határozottan visszaemlékszem, még ott a Zeneakadémia csarnokában [aulájában] történt. Persze aztán Siklós Albert tavasszal meghalt (1942. április 3-án). Weiner Leót nagyon szerettem, de Weiner Leó nem volt nekem tanárom. Ő kamarazenét tanított, és én bejártam a kamarazene óráira. Mert minden alkalmat megragadtam, ahol zenét tanulni és tanulmányozni lehetett. Hát a Weiner óráján nagyon sokat lehetett tanulni. (Weiner legendás kamarazene-tanár volt.) Neki az volt a szokása, hogy egy hegedű-zongora szonáta például, vagy egy vonósnégyes, vagy egy kis együttes – tehát mindegy – megállunk: „Milyen hangnemben tartunk most? – kérdezte a hallgatóságtól. Kérdezte a modulációkat. „Most milyen akkord szólalt meg? Milyen a formai felépítés?” Ezt mind hallás után. Persze akkor megkedveltem ezt a dő’got erősen, és tőlem is kérdezgette ezeket. És hát nem vallottam éppen szégyent, mert már régóta olyan beállítottsággal hallgattam zenét, hogy a modulációkat, a hangnemi felépítést, a formát azt tudatosítsam magamba’, pusztán a hangzás alapján. Nemcsak kottából kisilabizálni, hanem élő hangzásából felismerni a modulációkat, felismerni a hangzatokat és egyebeket, minél apróbb dolgokat is. Tehát örvendtem, hogy most már számon is kéri tőlem ezt a megfigyelést. Azér’ is tartottam igen hasznosnak a Weiner óráira való szorgalmas járásomat.

– *Milyen népzene-tanár volt Kodály?*

– Kodály rendkívül szűkszavú, és ahogy leírtam a *Szőlőhegy kincse* című visszaemlékezésemben⁶³, hát egy-egy szóval többet mondott, többet tudott mondani, mint hogyha egy egész előadást hallgattunk volna végig. Mindig a leglényegesebb dologra tudott rávilágítani, és hát én el voltam bűvölve ettől. Egy évre voltam kötelezve a népzene

órák látogatására, de én továbbra is bejártam szorgalmasan Kodályhoz. Elmaradhatatlan volt, minthogy Weiner Leóhoz is bejártam. Egyébként aztán közelebbi kapcsolat: Siklós halála után aztán Viski Jánoshoz⁶⁴ kerültem, mint Kodály tanítványhoz. Habár én jobban szerettem volna, ha Veress Sándorhoz kerülhettem volna, de Veress Sándor nem tanított.⁶⁵

– *Zongora-kötelező [a nem zongora főszakosoknak] például volt-e abban az időben?*

– Az volt végig, s partitúraolvasás is volt. Én Ember Nándorhoz⁶⁶ jártam. És partitúraolvasásnál, ugye az zenekari, a *Faun délutánját* [Debussy] gyakoroltattam már a harmadév vizsgára, de osztán arra már nem került sor, mert behívtak katonának. A *Faun délutánja* volt, azelőtt pedig vonósnégyesek. Még a másodév vizsgára a Haydn *Pacsirta-kvartettet*⁶⁷ vittem. Na, hát abból keveset kérdeztek. Kókai volt benn a vizsgámon és Weiner Leó.

– *Hát zavaros időben járt a Zeneakadémiára, az biztos, éppen a háború időszakában.*

– Igen. Na, most itt vannak olyan dolgok, amik félbemaradtak. Talán a lényegyet nem fejtettem eléggé ki. Mert ugye kérdezte Kallóst. Revideálni kellene azt, hogy eddig mit mondtam, és mi kívánczik kiegészítésre.

– *Hallgassuk meg?*

– Most únom lehallgatni. Nem szoktam én ennyit beszélni!

(Itt visszatér a zenei elemtárra.)

64 A budapesti Zeneakadémia zeneszerzés tanára, anyai ágon szintén erdélyi örmény származású.

65 Veress Sándor (1907–1992) zeneszerző, népzenekutató, külföldre emigrálása előtt Lajtha, Bartók, Kodály munkatársa. A Zeneakadémián Kodályt követően 1943-tól tanított zeneszerzést. Domokor Pál Péter után ő végezte az első jelentős gyűjtést Moldvában. Valójában az ő ottani gyűjtése igazolta először, hogy Moldva önálló dialektusterület. Veress 1989.

66 Zongoraművész, a zeneakadémián Dohnányi Ernő volt a tanára. 1935-től (vagy '36-tól) 1944-ig tanított a Zeneakadémián.

67 Joseph Haydn: D-dúr vonósnégyes op. 64. Nr. 5.

– Természetesen, mikor kimondok valamit, hogy ez nem létezik, [az azt jelenti, hogy] nem létezik a Járdányi két kötetében,⁶⁸ arra kell érteni. Hát egyszer ebben a szűk keretben való biztos tájékozódást szerezzük meg, és akkor kapunk egy olyan alapot, amellyel aztán a teljes nagy anyagba' széttekinthetünk. Tehát mikor azt mondom, hogy a VII alá nem megy [a dallam], a záróhang alatt legfeljebb csak szekund fordulhat elő, már kvart nem. De előfordul, csak nem fordul elő a legtisztább anyagban. Mert azt tartom végül is a legtisztábbnak, amit Járdányi a két kötetben összefoglalt.

– *A Magyar népdaltípusokban.*

– *A Magyar népdaltípusok két kötetében.*

– *Professzor urat sokat foglalkoztatta a tiszta népdal és a népies műdal határvonala.*

– Igen, hát Járdányi nagyszerű két kötetének megjelenése után évekkel kezdtem felfigyelni arra, hogy mennyire fontos, hogy a magyar népdalt a másfajta népies daloktól és hát olyan félnépi daloktól is meg tudjuk különböztetni. Ez már stiláris kérdés, tehát a fejlődésnek egy bizonyos fokán a magyar népdal kategóriája tágabb kezdetben, később egyre szűkül a köre. Mert Bartók még *A magyar népdalban* jónehány népies dalt is közölt. Továbbá: Kodály még népdalok közé sorolta *A juhásznak jól van dolga* [népdalt]. Lehet az népdal az olaszoknál vagy a németeknél, de nem a magyaroknál. A magyar népdal természetétől egy kicsit távolabb áll. És mi az a távolállás benne? Hát egyszer ugye ez a *d-s, m-s* (énekli a dal kezdetét, majd énekli tovább) *d-s, m-r-d-t*, ott van Mozart Jupiter szimfóniája⁶⁹ II. tételének témájaként. Azután már Monteverdinél találunk egy nagyon szép példát, ami közölve van a *Miért nem népdal* sorozatban.⁷⁰ Ez a *d-s, m* dallamfordulat, ha megnézzük a gregorián anyagot, nem igen találunk. A XVI. században sem igen találunk, de már kezd feltűnni. Monteverdinél sincs még meg a *d-r-m-s f-m-r-d*. A *d-s*, dominánsra való leugrás és utána a visszaemelkedés szext hangközzel, ez a barokk korszakban kezd felbukkanni a nyugat-európai zene történetében. És például ugye, amit idéztem,

68 Járdányi 1961.

69 C-dúr K.551. Nr. 41.

70 Jagamas 1980b., lásd 1984b. 112–113.

Mozart, és nemcsak ebben a példában, hanem számos példát idézhettünk. Nahát, ez csak egy példa a sok közül, mer' rájöttem arra, hogy tulajdonképpen a kezdésekből már meg lehet állapítani, hogy népdal-e, vagy nem népdal, sok esetben. Néhány esetben viszont nem lehet megállapítani, mert dallamsorok, kezdősorok azonossága is előfordul a népdal és a népies dal között. Itt van például *Sütött ágyom rétest* (a Bartók 1907-es felsőiregi gyűjtéséből ismertté vált alakját kezdi énekelni⁷¹). Régi népdalnak számít, és akkor egy népies dalunk: *Még azt mondja a torma* [ugyanúgy kezdődik]. Csak éppen, hogy a szótagszámban van egy kis eltérés és hangismétlés a záróhangon. És aztán nem ez az egyetlen példa, hanem még van egy pár ilyen, sőt olyan eset is van, amikor féldallam [azonos], a teljes előtag egyjárású a népies dallal. Például [van], amit annak idején én népdalnak véltem, de aztán kiderült, hogy nem népdal. De viszont ott van a kérdés, hogy még mindig nem zárult le a népdal minden sajátosságának az apróbb részleteinek a feltárása, s ennek a tanulmányozása. [A következő kezdetű dallam – szolmizálva kezdi énekelni a *Túri vásár sátor nélkül*] például ennek a dallamnak az előtagja teljesen egyjárású egy régi típus-dallammal. Az utótagjában történik bizonyos változás. És már az m végződés [amely jellemző a fríg hangsorú népdalokban] is azt sugallta nekem, hogy ez népdal. De aztán később megtudtam, a Kerényi kötetének a megjelenése után bizonyosodtam meg, hogy ez a *Túri vásár sátor nélkül*⁷² kezdetű tulajdonképpen népies dal. De elég közel áll a népdalhoz, főképpen az előtagja. Az előtagja beillik népdalnak, és be is illik, mert a valóságban ott látjuk. Utótagjában bizonyos változások történtek. Én a *Miért nem népdal* sorozatban a dallamkezdések alapján tettem a megkülönböztetéseket. Milyen fajta dallamkezdések, és milyen magasságban való dallamkezdések – megfelelő dallamfordulattal – történnek a magyar népdalban, és melyek a népies dalban, és milyen közös vonások vannak. Statisztikai adatot is adok, persze kizárólag a Járdányi két kötete, Kerényi kötete alapján, és aztán a Szentirmay-kötetet⁷³ is hozzávettem.

71 Közölve Bartók 1924. 37. sz.

72 Kerényi 1961. 152. p., jegyzetek 222.

73 Kerényi 1966.

– *Professzor úr munkáiban a népzene és a zenetörténet mindig egymással összefüggésben jelenik meg. Így például sokat foglalkoztatta a barokk zene és a népzene összefüggése. Tinódi dallamával foglalkozott, az Eger vár viadaláról szóló énekről írt, szintén A népzene mikrokozmoszában.*⁷⁴

– Igen, Tinódi dallamának utánanézttem, hogy például a magyar zenetörténetben mi a helyzet, legalábbis a Szabolcsi [Bence]-féle példatár alapján.⁷⁵ Tehát egy kis zárt területen. Úgy találtam, hogy Tinódi óta ez a *l,si,l,t, dt,dr m*, vagyis a *l,si,l,t*, kezdőelemnek a terccel való szekvenciális megismétlése, ezt a jelenséget Tinódi óta csaknem minden században megtaláljuk. Hasonló jelenséget, az ilyen dallamkezedtet egészen Kodály Hány János Intermezzo[ja indításáig]. Csak ott ugye [egy] *m,fi, si*, [felütés indítja az említett kezdődallamot]. És aztán ott van a *Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs* népies dalunk dúrban, dúr változata. Na, most a nyugat-európai zenében úgy találtam, hogy hát ott különösen a hangszeres anyagban már a XVI. században létezik ez a dallamképlet, de aztán gyakorivá igazán a barokk korban válik. A sok példa közül például J. S. Bach h-moll orgona fúgájára gondoljunk, amelynek a témája akár Tinódi-témának is nevezhető. Nekem az az érzésem, hogy nagyon újszerű lehetett abban a korban, a XVI. században az ilyenfajta dallamkezdés.

– *Nem volt újszerű viszont a lantirodalomban. A ricercarokban van hasonló.*

– Igen ám, de az a XVI. század második fele, és inkább a XVI. század vége fele. Bizonyára Bakfark Bálintnál is találunk hasonló esetet. Csak hát nem volt alkalmam, hogy a lantirodalomban részletesebben utánanézhsek ennek a kérdésnek. Hanem csak pusztán annyit, amennyit említék abban a fejezetben.

– *Érdekes, hogy ezt a példát (az Intermezzo forrását) Kodály nem az élő néphagyományból vette. Mert bár ez a dallam a gyimesi csángóknál hegedű-gardonnal megénekelve is él még, abban az időben, amikor a Hány született, még nem ismerték ennek a területnek a zenéjét, és Kodály egy*

⁷⁴ Jagamas 1984d. 17–18. p.

⁷⁵ Szabolcsi 1959. 90–92. p.

1800-ból származó zongorafüzetből, Gáti István zongoraiskolájából vette hozzá az írásos változatot.

– Igen, hát Kodály megtalálta ezt: *Kifeküdtem én a magas tetőre*, Tinódi dallamának a népi változatát,⁷⁶ és azóta mi is találtunk több helyen. Azt hiszem, egy változatot közlök is a *Romániai magyar népdalokban*.⁷⁷

– *Professzor úr véleménye szerint van-e valami jellemzője az erdélyi népzene kutatásnak, amelyek egy kicsit esetleg más utat jár, mint a hazai.*

– Elsősorban már az nem szerencsés dolog, hogy ott [Kolozsváron] van külön egy népzene gyűjtemény, és itt [Budapesten] van külön egy népzene gyűjtemény. A magyarnak egy helyen kellene lennie, az összesnek. Akár határok, akár nem határok, de a tudomány érdekében rendkívül fontos volna, hogy a kolozsvári anyagot éppen úgy ismerjék a pestiek, mint ahogy mi ismerhetnénk a pesti anyagot. A nagy gyűjteményt.

– *Ezen az objektív tényen túlmenően?*

– Na, most. A Folklór Intézet úgy indult, illetőleg az első lépések abban az irányban történtek, és az első lépések aztán kihatottak a folytatásra is: minél gazdagabb népzenei gyűjteményt létesíteni. Gyűjteni, gyűjteni és gyűjteni. Hát én tizenegy évig dolgozhattam a Folklór Intézetnél, és azután megszűnt az ottani állásom. Addig igyekeztem, hogy a teljes területről, mindenhol legyen gyűjtésünk, a fehér foltokat lehetőleg csökkentjük és eltüntessük. Hát ez volt a legfontosabb, legfőbb szempont. Ezzel szemben Pesten már egy hagyományos, régi, elég gazdag anyaggal rendelkeztek, vagyis rendelkeznek, mert hát gondoljunk arra, hogy a kolozsvári Folklór Intézet, pontosabban a bukaresti Folklór Intézet kolozsvári fiókja 1949 tavaszától létezik. És már sok évtizeddel előtte a pesti népzene kutatás, az hatalmas gyűjte-

76 Kodály 1910-es szárhegyi és székelydobói gyűjtéséből vált ismertté. Kodály az általa létrehozott zenei rendben található kottán utal Tinódira és a Seprődi által közölt első népi adatra. (Zenetudományi Intézet KR_21664.)

77 Jagamas–Faragó 1974. 229. sz. és jegyzetek 420. Ott utalás Tinódi dallamára és a Seprődi-féle közlésre.

ményt hozott létre.⁷⁸ Nekünk nem volt semmi. Mi a semmiből indultunk. Illetőleg hát nem éppen a semmiből, mert a régebbi gyűjtéseimet átadtam a Folklór Intézetnek és azok bekerültek az intézet leltárába.

– *Részben a román gyűjtése is benne van.*

– Az is benne van. Két román gyűjtésem, ami azelőtt történt. Az egyik az alóri tanítóskodás koromból származó, a másik pedig a katonaság alkalmával gyűjtött – mivel román katonaszázadnál voltam –, az akkori Szolnok-Doboka megyei falvakból származó falusiaktól, román földművesektől gyűjtöttem. Természetesen ezt az anyagot, mindent, amit előzőleg gyűjtöttem, átadtam a Folklór Intézetnek. S akkor ebből indultunk ki.

– *Volt-e valami olyan elképzelés, amit annak idején Bartók és Kodály megvalósított, hogy a [gyűjtő]területeket [legalábbis a legelső időkben] felosztották egymás között?*

– Én is próbálkoztam a területeknek a felosztásával, de nálunk más vót a helyzet. Mert hát valamelyes képzettséggel mondhatni, hogy a magyar kutatók közül én rendelkeztem. Zenei képzettséggel és népzene-gyűjtési gyakorlattal.

– *A többiek inkább folkloristák voltak?*

– Nem. A tanítványaim közül verbuváltam a gyűjtőket, akiket már diákkorukba' bevontam a kutatómunkába, a népdalgyűjtésbe, a terep-munkába. Így például Szenik Ilona, aztán Szabó Piroska, volt egy másik Szabó Piroska is, a Kusztosné, aztán Almási István, Gurka László. Hát

78 Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Bartók, Kodály, egy ideig Lajtha és tanítványaik Budapesten évtizedeken át magánemberként végezték a gyűjtéseket és kutatásokat. Egyedül a (későbbi) Néprajzi Múzeum adott helyet intézményi szinten a zenei kutatásnak is. 1934–40 között a Magyar Tudományos Akadémia Bartók számára az akadémián helyet és fizetést biztosított a magyar népzenei anyag kiadásra előkészítése munkálatainak végzéséhez. Intézményi szintre azonban csak 1953-ban került a magyarországi népzene-kutatás, amikor Kodály vezetésével megalakult az MTA Népzene-kutató Csoportja. Ilyen értelemben a kolozsvári intézet korábbi a budapestinél. A budapesti intézet munkatársai sokat tettek azért, hogy vidéki múzeumokból, magángyűjtőktől, külföldre szakadt magyaroktól összegyűjtsék a népzenei anyagot egy teljes értékű adattár létrehozásához.

ezek mind tanítványaim voltak akkor, amikor együttesen útnak indulunk gyűjteni, és azután később egyedül is folytatták a gyűjtőmunkát.

– *És a tudományos feldolgozást folytatják ma is.*

– Nekem az volt a célom, hogy egy minél gazdagabb, vagyis végső soron a teljes [erdélyi] magyar nyelvterület felgyűjtése megtörténhesék, és minden energiámat és igyekezetemet ebbe az irányba használtam.

– *Természetesen ennek az anyagnak a feldolgozása se késett sokáig.*

– Egy keresztmetszetet nyújtok a *Romániai magyar népdalokban*. Ott az érdeklődő megtudhatja, hogy 1955. október elsejéig milyen gyűjteménnyel rendelkezett a Folklor Intézet kolozsvári osztálya. Abból az anyagból válogattam össze azokat a dallamokat, amelyek szerepelnek a kötetben. Természetesen a gyűjtésekkel párhuzamosan a dallamok rendezése képezte a második lépésemet. Ezeket is tanítványaim bevonásával végeztem, mert tulajdonképpen ott nevelődtek ők szakemberré.

– *Mindezt a klasszikus zene tanítása mellett végezte.*

– Hát részben, mert az első két tanévben, 1948–49 és 1949–50-es tanévekben a főiskolán csak magyar népzene-tanítottam, és aztán ’50 őszétől formatant is. És azután csak formatant tanítottam végig a nyugdíjaztatásomig.

Az anyag rendezése: pontosan szerettem tudni az anyag megoszlását. Stílusok szerint és csoportok szerint hogy oszlik meg az az anyag, milyen vidékről való. Így aztán egy nagy dallamkatalógust készítettem, amely az 1960-ig gyűjtött anyagot pontosan kimutatja törzslapokon. Én törzslapnak neveztem. A változatok sokaságából kottával kiírva [a dallamok], és aztán hozzáírva azok a leltári számok, amelyek még ennek a változatait tartalmazzák vidékek szerinti megoszlásban.⁷⁹ És aztán faluk szerinti, vidékek szerinti kimutatást is készítettem, egyszerűen ez volt a belső munka, a gyűjtés folytatása, a gyűjtéshez hozzátartozott. És addig rendjén is volt a dolog, mert 1960-ig minden újabb gyűjtés, annak bejelentése és a stílusok szerinti, azon belül

79 Az ilyen törzslapokat lásd: Pávai–Zakariás 2014.

szorzóhangok szerinti elrendezése megtörtént. '60 után már aztán, már ugye a gyűjtés tempója az csökkent. Jelentősen csökkent, mert azóta csak egy magyar népzene kutató dolgozik az intézetnél, Almási István.

– *Hogy látja egy erdélyi kutató: valóban nagyobb mennyiségben használják ma a zenét Kalotaszeg, Mezőség vidékén, mint Székelyföldön? Korábban intenzívebb volt a Székelyföld zenei élete, és ma lényegesen visszaszorult, Gyimes kivételével. Szinte azt lehetne mondani, hogy inkább áttevődött erre a nyugatabbi területre.*

– Hát ezt nem merném azért így mondani, hogy áttevődés történt, mert a falu zeneéletében Székelyföldön továbbra is dívik a saját hagyományuk folytatása és művelése. Legfeljebb a gyűjtők érdeklődése fordult. A gyűjtők többnyire Kalotaszeg, Mezőség vidékéről gyűjtögettek. De a vidékeken belül a zeneélet az változatlanul tovább folyik a megfelelő keretekben, már amennyire a civilizálódás fokozatosan kiszorítja a népi művészetet.

– *Sok új területet kapcsoltak be a kutatásokba, így például a Küküllő vidékének feltérképezését, Szilágyság feltérképezését.*

– Igen. És aztán hát amennyire lehet, Almási folytatta ezt a munkát '60 után, és nem merném azt mondani, hogy kiteljesedett a gyűjtés munkája. Mondjuk, hogy a dallamoknak a feltérképezése hiánytalanul megtörtént. Mert végülis a célom az volt, hogy a teljes feltérképezés történjék meg. Hogy tudjuk pontosan minden dallamról, hogy milyen vidéken, milyen vidékeken, sőt csak egyes falvakban él. És akkor sokkal világosabban láthatnánk máma. Jóllehet az ismereteinkkel, tapasztalatainkkal többet tudunk máma, mint régebben, de nem jutottunk el ahhoz a kiteljesedéshez, amit szerettem volna. De akkor négy magyar népzene kutató dolgozott a Folklór Intézetnél, a mai eggyel szemben! Én mindig a gyűjtőmunkát tartottam a legfontosabbnak, jóllehet, hát ellenvéleményekkel találkoztam gyakrabban, sőt félig-meddig akadályozó ellenvéleményekkel. Nem törődtem azokkal, hanem következetesen a gyűjtés feladatát tartottam a legeslegesödlegesebbnek. Mert anélkül hiába végzünk másfajta munkát, mert ami ahhoz a másfajta munkához, a feldolgozáshoz és különféle tudományos kutatásokhoz tartozik, ahhoz nyersanyagra

van szükség. Elég jó tempóban haladtunk annak idején, mert lépten-nyomon igyekeztem, hogy minél többet lehessenek vidéken, gyűjtőutakon, és hát legkedveltebb foglalkozásom volt annak idején: gyűjteni. A gyűjtés munkája az annyira lekötött s olyan nagy élményeket nyújtott nekem, amelyekhez hasonló egyéb területen nem történt. Más nem nyújtott olyan nagy élményeket nekem, mint maga a népzene gyűjtése.

– *Igénybe vettek-e ilyenkor olyan segítséget, amit esetenként más népzene kutatók, például Bartók és Kodály igénybe vett, egy helyi tanár vagy pap segítségét?*

– Igen, főképpen a Mezőségen és Kalotaszegen a református lelkész sok segítséget nyújtott a gyűjtések sikere érdekében. Szívügyüknek tartották, és hálás köszönettel gondolok azokra a lelkészekre, akik a gyűjtőútjaimon segítséget nyújtottak. Például a hétfalusi csángók között,⁸⁰ Tatrongon Mezei János esperes, azt hiszem azóta már nyugalmazott esperes. A tantestületből is akadtak lelkes segítők, de nem olyan mértékben, ahogy kívánatos lett volna. Mert hát az első két nap még mutattak valami érdeklődést, aztán az érdeklődésük lanyhult. Minél tovább voltunk egy-egy faluba', annál kevésbé éreztük azt a segítőkészséget.

– *Magnetofonnal gyűjtöttek akkoriban már?*

– Először helyszíni lejegyzések [készültek], s legfeljebb a legjobb, legértékesebb anyagról fonográffelvételt készítettünk. Magnetofonhoz azt hiszem csak '54-ben jutottunk, akkor kaptunk magnetofont.

– *A '40-es évek legvégétől még a fonográfot is használták.*

– Igen, és azt is nagyon korlátozott mértékben. Mert hengerekkel nem látott el Bukarest minket. Megfelelő mennyiségű hengerekkel. Hanem nagyon-nagyon takarékosan kellett [ezekkel] bánni. Később aztán a magnetofonszalagokkal is takarékosan kellett bánni. Úgyhogy nagyon meg kellett válogatni azt, amit föltétlenül fel kellett vennünk magnetofonnal, illetőleg fonográffal azelőtt.

– *Nyomoztak-e például Bartók [vagy Kodály erdélyi gyűjtései] nyomában?*

– Természetesen. Amellett, hogy a fel nem kutatott területeket pásztáztuk, mi is gyűjtöttünk, ahol Bartók és Kodály gyűjtött azelőtt.

Például a Székelyföldön és Kalotaszegen is jónehány helyen. Majd aztán Moldvába' Domokos Pál Péter nyomában. Szintén a fel nem kutatott területek és a felkutatott területek, de főképpen ahol kiegészítésre szorul a gyűjtés [vagy mert] kis mennyiség [volt valahonnan].

– *El akarta még mesélni, hogy bántak el egykori tanárával.*

– Csíki Endrével. Igen. Csíki Endre körülbelül a '30-as évek vége fele beköltözött Désről Kolozsvárra, és a városi vízműveknél tisztviselői állást töltött be. Reméltük, hogy a változások után, a második világháború befejezése után egy méltó pozíciót fognak neki biztosítani. Sajnos ez nem történt meg. Csíki Endre továbbra is a városi vízműveknél tisztviselősködött, amellett, hogy hát a Józsa Béla Athenaeumnak⁸¹ lett a zenei vezetője. De hát az is rövid életű volt, pedig neki nagyon szép tervei voltak. Főképpen a kórusmozgalom terén a kottaszükségletet akarta biztosítani. A matematikában is nagyon járatos volt, hát egy szakszerű számítgatással kimutatta, hogy mennyire rentábilis volna egy kóruskotta kiadóvállalatot létesíteni Kolozsvárt. A tervezetet az akkori magyar vezetőknek bemutatta, és elmondta nekik, mennyire szükség volna arra, hogy a vidékek énekkarait kottával lehessen ellátni. Egy idő múlva aztán úgy látszott, hogy megszűnik annak a bizonyos Józsa Béla Athenaeumnak a működése, Csíki Endre egy időn túl állás nélkül volt, és akkor visszament Désre, és próbált magántanítással foglalkozni. A megrongált egészsége miatt aztán ez nehezen ment. És végül 1948-ban a Magyar Opera létesítésekor kottamásolói állást nyújtottak Csíki Endrének a Magyar Operánál. Ez az akkori magyar vezetőségnek a lelkiismeretét terheli. Súlyos, elítélendő hibát követtek el Csíki Endrével szemben. Hogy aztán a dolgok háta mögött kik voltak, és hogy történt ez a méltánytalanság vele, azt nem kutattam még ki, és nem is foglalkozom vele, mert úgysem tudok segíteni már a múlt hibáin. Ő volt a kedvenc íróm egy időben, akinek a zenei írásai nagyon vonzottak, és eléggé kimerítően megismertem az ő munkásságát a könyvek alapján. Az utolsó, amit tőle olvastam, az éppen [Mahatma] Gandhi életéről szólt. Csodálatos szép könyv. Aztán később újból felfedeztem a magam számára Jókait. Jókait nagyon szeretem és több

81 1944-től 1948-ig működött közművelődési egyesület. https://hu.wikipedia.org/wiki/Józsa_Béla_Athenaeum (Utolsó letöltés: 2022. december 16.)

művét többször: kétszer, sőt, van olyan, amit háromszor is elolvastam. Azután Thomas Mannt nagyon szerettem, és Thomas Mann művei közül is több olyan van, amit többször elolvastam. Aztán Kodolányit [id. Kodolányi János könyveit].

– *Kós Károllyal például volt-e kapcsolatban? Nagy szellemi vivőerő volt ott Kolozsváron.*

– Kós Károllyal közvetlen kapcsolatban nem voltam, a fiaival igen. Van egy néprajzos fia és egy szobrász fia. Ezzel a kettővel voltam barátságba' és kapcsolatba'. Tehát a hozzám közelebb álló generációval, Kós Károly jóval idősebb. Személyes ismeretségben vótam vele, de így közelebbit nem tudok semmit mondani.

– *Szervátiusz Jenő?*

– Szervátiuszékkal jó barátságban voltam. Sőt, akik emlékeznek arra, hogy a pesti rádióban elmesélte hogyan keletkezett a *Cantata profana*, akkor abból megtudhatta, hogy ezt az ötletet én adtam neki, és kértem, hogy próbálja térben ábrázolni, amit Bartók zenében ábrázolt időben. Volt egy rádióelőadás, és akkor elmondta, hogy hát én beszéltem rá.

– *Büszkék vagyunk rá, hogy ez itt a Zenetudományi Intézetben van elhelyezve.*⁸² *Hogy jött az ötlet?*

– Már előzőleg a *Cantata profana* nekem nagyon szívügyem volt. A formatan tárgy befejező analízisét a *Cantata profana* képezte, amit a XX. század zenei formáiról szóló [tanításba építettem be]. Mondjuk szemelvények a XX. század zenei formáiból. Kodály Psalmusát is [*Psalmus Hungaricus*] és a *Cantata profanát* vettük. Már többre nem jutott idő. És aztán Gy. Szabónak [Gy. Szabó Béla grafikus] javasoltam, hogy próbálja fametszetbe' a *Cantata profanát* ábrázolni. Ő kijelentette, hogy ő ismeri Bartók kritikus szellemét, ő nem mer ilyen témához hozzányúlni.⁸³ Tehát nem sikerült. Azután szóltam Szervátiusz Jenőnek, és ő hajlandó volt megalkotni.

82 A Budapesten 1974 óta az I. kerületben (1014 Táncsics Mihály utca 7.) található intézetben jó ideig az I. emeleti tárgyalóteremben volt elhelyezve, majd egy ideig az ún. Haydn terem falát díszíti.

83 Ez Gy. Szabó válasza alapján még Bartók 1945-ben bekövetkezett halála előtt lehetett. Szervátiusz műve 1955-ben készült.

– *Lám, mennyire befolyásolhat egy másfajta művészt egy zenekutató. Mennyire vett részt a kolozsvári szellemi életben?*

– Annak idején rendszeresen tartottunk folklór-audíciókat – az újabb gyűjtések bemutatása – nagyközönség számára. Annakra nagyközönség számára, hogy elsősorban művészeti intézetek tantestülete, diákjai és írók számára tartottunk rendszeresen, egészen ’56-ig. ’56 után már ez a fajta audíció felcserélődött Bartók és Kodály zenéjének a népszerűsítésére. Egészen, amíg a Folklór Intézetben dolgoztam, a Folklór Intézetben tartottam ezeket a Bartók-audíciókat. A közönségnek kottát adtam a kezébe, és a témákat, a mű tematikus anyagát lekottáztatva több példányban a hallgatóság kezébe adtuk, és először aztán segítségével énekelgettük. Valamit a mű felépítéséből is elmondtam nekik, végül aztán a mű teljes meghallgatása következett. A *Cantata profana* is szerepelt természetesen, Bartók egyéb művei mellett.

– *Professzor urat, gondolom, ebben egyaránt megfogta a szöveg szépsége és a zene.*

– Csodálatos a szövege is a *Cantata profanának*, különösen a bartóki átköltés. Mert az aztán nyilván a más költők próbálkozásai mellett a legdrámaibb, Bartók számára a legmegfelelőbb volt az, amit ő a változatok sokaságából aztán véglegesített a maga számára.

(Kis szünet után még beszél a dalosszövetségről.)

– ’48 nyarán alakult meg a Bartók Béla Dalosszövetség [Nagy István elnök mellett Jagamas ennek egyik alelnöke lett]. És első tevékenysége egy országos karvezetőképző megrendezése volt. Meg is történt ez. Nagy István vezetésével egy hónapos időtartamú karnagyképző tanfolyam történt. ’49 elején hivatalosan beszüntetik a Bartók Béla Dalosszövetséget, mondván, hogy a vidéki kórusok szükségleteit és mindazt, ami a kórusmozgalomnak a fellendülését és az életét biztosítja, az a szakszervezeteknek a feladata a jövőben. Elég furcsán fogadtuk ezt az eseményt, és aztán azt hittük, hogy minden rendjén van, ezek a kultúrközpontok gondját viselik a kóruskultúrának. Aztán rádöbbenünk arra, jó későre, hogy nem tettek tulajdonképpen semmi lényegeset. Hogy úgy mondjam, elapátlanodtak a vidéki kórusok, és megszűntek, felszámolódtak. Nem vót egy összetartó erő. Tehát az a bizonyos

kohézió, amit jelentett a dalosszövetség azelőtt. Az összetartozó erőt nem pótolta a szakszervezet és semmiféle kultúrintézmény. Rádöbbenünk arra, hogy hát, ami volt még 1948-ban, az a '60-as évek vége felé már nem létezett. Vagyis rendre megszűntek a vidéki kórusok. Székelyföldön viszont a marosvásárhelyiek tevékenysége folytán ott egy fellendülő időszak mutatkozott. Kórusversenyeket rendeztek a régi dalosversenyek mintájára, illetőleg újabb formában. Nem a sportszerű versengésre, hanem az ünnepi megnyilvánulásra helyezték a súlyt. Felbuzdulván, a barátaim közül néhánynak megmondtam, hogy kezdjük mi is el, személyesen menjünk ki falvakra. Ahol volt kórus és már nem létezik, ott szervezzük újjá. Újból megszervezni a kórusokat, ez volt a feladatunk. Bizonyos sikereket el is értünk ezen a téren, csak nagyon rövid életű volt ez is. Mert nem jó néven vették a hivatalos szervek, hogy ilyen magánkezdeményezések történnek. Én Mérát választottam, Mérába jártam ki, diákot vittem magammal, és ővele vezényeltettem a kórust különféle szereplések alkalmával. Még kotta-olvasó versenyt is terveztem, vagyis javasoltam azon az Egerbegyen megrendezett kórustalálkozón. Mert első pillanattól fogva a szólmizációra oktattgattam az énekeseket.

Itt kifutott a magnetofonszalag, újabb beszélgetésre pedig már nem volt alkalmunk.

JAGAMAS JÁNOS LEVELE RAJECZKY BENJAMINNAK

Mint fentebb jeleztem, a moldvai csángó kutatások iránt elkötelezett Rajeczky Benjamin többször érdeklődött a tervbe vett trunki monográfiáról. Végül, mivel úgy gondolta, csak a kiadás körülményei bizonytalanok, lehetőséget keresett magyarországi megjelentetésére. Jagamas János Rajeczky ezzel kapcsolatos levelére válaszolt, mely válaszlevél Rajeczky Benjamin hagyatékában maradt fenn. A hagyaték egy részét Pásztón, a múzeumban helyezték el, ahol a város egykori jeles személyiségének emlékszobát is létrehozta. (A levél nyilvántartási száma: VIII/56). Rajeczky levele általam jutott el Jagamas Jánoshoz, s mivel ekkor már nagyon rossz volt a szeme, feleségének diktálta le válaszát.

Kolozsvár, 1987. VII. 16.

Kedves Béni Bátyám!

Nagy örömmel és érdeklődéssel vettem leveledet, melynek tartalma egészen meglepő és nagyon megtisztelő volt számomra. Hálásan köszönöm a felajánlott segítséget, de sajnos nem tudom igénybe venni; ugyanis a trunki anyag egyelőre nemhogy nyomdakész állapotban, de jóformán sehol sincs. Mindössze annyi van készen belőle, amennyit a legutóbbi kötetem egyik beszámolója (Szemelvény Trunk népzenejéből) tartalmaz. Ez pedig csupa helyszíni, vázlatos lejegyzések alapján készült. A teljes anyag – gépi felvételeken – még lejegyzésre és feldolgozásra vár.

Töredelmesen bevallom, hogy ezt a munkát az utóbbi évek folyamán elhanyagoltam. Ugyanis olyan kutatások rabja lettem, amelyek minden időmet igénybe vették; és ezek teljesen már irányúak: a dallamsorok szótárszerű elrendezése a magyar, cseremis, csuvas, votják, stb. zenében.

Pillanatnyilag – s ez már hetek óta tart – egyáltalán nem tudok dolgozni.

A közeljövőben, ha a szem-műtéten sikeresen keresztülestem – kb. 2 hét múlva sor kerül rá –, ígérem, hogy újból előveszem és igyekszem mindkét kötetet (Inaktelke, Trunk) elkészíteni.

Elismerem, hogy a látszat szerint tékozló fiú vagyok, bár állandóan foglalkozom valamivel; pl. a mikroszkopikus kutatásaimból származó tanulságok levonásával – s abszolút nem érdekel az, hogy szüksége van-e rá valakinek, vagy nincs. Engem érdekel, s ez számomra elég.

Isten tartsa meg még sokáig vidám kedélyedet, jó egészségedet, töretlen munkakedvedet.

Tari Lujzit családjával együtt melegen üdvözlöm, Téged pedig sok szeretettel és nagyrabecsüléssel ölellek

János

Ui. Én is minden jót kívánok Béni bácsinak, Lujzit szeretettel csókolom. Ígérem, hogy Jánosra vigyázok.

Az íródeák: Nusi.

IRODALOM

ALMÁSI István

1979 *Szilágysági magyar népzene*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

2004 Almási Sámuel dalgyűjteménye. In Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Iona (Szerk., a szerkesztők munkatársai Landgraf Ildikó, Mikos Éva): *Az idő rostájában I. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. Budapest, L' Harmattan, 433–444. p.

2009 Jagamas János emlékezete. In Almási István: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Kolozsvár, Európai Tanulmányok Alapítvány Kiadó, 87–95. p.

ANGI István

2020 Buzás Pál, az alkotó emlékezés mestere. In *Parlando* (Internetes zenepedagógiai folyóirat – www.parlando.hu), 6. szám

AVASI Béla

1954 A széki banda harmonizálása (Lajtha László gyűjtése és lejegyzése alapján). In *Néprajzi Értesítő*, XXXVI. évf. 25–47. p.

BARTÓK Béla

1924 *A magyar népdal*. Budapest, Rózsavölgyi és Társa

BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán

1921 *Erdélyi magyar népdalok*. Erdélyi Magyarság. Budapest, Népies Irodalmi Társaság – Rózsavölgyi és Társa. (Reprint: Budapest, 1987, Zeneműkiadó)

BENKŐ András

1998 Jagamas János (1913–1997). In *Művelődés*, LI. évf. 2. szám, 14–15. p.

BRAUN Paula

1908 *A kéztartás és billentés módszere*. Budapest

DOMOKOS Mária

2010 Még közelebb a célhoz. Almási István: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Az Európai Tanulmányok Alapítvány Kiadója, Kolozsvár. (Könyvismertetés). In *Muzsika*, 53. évf. 1. szám, 31–33. p.

DOMOKOS Pál Péter

1931 *A moldvai magyarság*. Csíksomlyó

Dr. GYÖRGY Lajos (szerk.)

1924 *A Kolozsvári Szent Mihály Egyház*. Emlékfüzet az 1924. okt. 2–12. harangszentelési ünnepségek alkalmával a kolozsvári róm. kath. Egyház-község megbízásából. Cluj-Kolozsvár, A Kolozsvári Róm. Kath. Egyház-község kiadása, Minerva R. T.

HALMOS István

2003 Temetés Inaktelkén. In *Zenetudományi dolgozatok. Tanulmányok az MTA Népzene kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára II.* (Szerk. Richter Pál – Rudasné Bajcsay Márta) Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 497–511. p.

JAGAMAS János

- 1956 Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien. In *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra* (Szerk. Rajeczky Benjamin – Vargyas Lajos) Budapest, Akadémiai Kiadó, 469–501. p.
- 1957 A falu nótája. In *Ethnographia*, LXVIII. évf. 2. szám, 342–346. p.
- 1970 A Mikrokozmosz I–II. füzetének hangsorai. In *Igaz Szó*, XVIII. évf. 9. szám, 423–430. p.
- 1977a Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. In Szabó Csaba (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 25–51. p.
- 1977b A magyar népdal régi és új stílusának kapcsolatairól. In Szabó Csaba (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 52–72. p.
- 1980a A kupolás kvintszerkezetű magyar népdal és a fuga expozíciója. In Benkő András (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 263–270. p.
- 1980b Miért nem népdal? In *Művelődés*, XXXIII. évf. 5. szám, 30–33. p., lásd 1984b. 57–154. p.
- 1983 Népdalgyűjtés a hétfalusi csángók között. In Benkő András (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 85–117. p.
- 1984a A szőlőhegy kincse. In László Ferenc (szerk.): *Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 236–240. p.
- 1984b *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította Almási István. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
- 1984c *Magyaró énekes népzeneje*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
- 1984d Népi és népies dallamelemek. In *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította Almási István. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 5–56. p.

JAGAMAS János – FARAGÓ József (szerk.)

- 1955 *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának gyűjteményéből szerkesztette Faragó József és Jagamas János. A zenei anyag összeállításában részt vett Szegő Júlia. Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó

1974 *Romániai magyar népdalok*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

JÁRDÁNYI Pál

- 1943 *A kidei magyarság világi zenéje*. Kolozsvár, Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet

1961 *Magyar népdaltípusok I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Dr. P. JÁNOSSY Béla

- 1924 Régi harangok – Új harangok. In Dr. György Lajos (szerk.): *A Kolozsvári Szent Mihály Egyház*. Emlékfüzet az 1924. okt. 2–12. harangszentelési ünnepségek alkalmával a kolozsvári róm. kath. Egyházközség megbízásából. Cluj-Kolozsvár, A Kolozsvári Róm. Kath. Egyházközség kiadása, Minerva R. T. 64–70. p.

KALLÓS Zoltán

1971 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák.* Kallós Zoltán gyűjtése Szabó T. Attila gondozásában. A dallamanyagot Jagamas János, a népköltészeti részt Szabó T. Attila ellenőrizte. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

KERÉKFY Márton

2014 *A kelet-európai népzene hatása Ligeti György zenéjére.* Doktori értekezés 2014. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori iskola (7. 6. Zene-művészet). https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori/dolgozatok/kerekfy_marton/disszertacio.pdf (Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

KERÉNYI György

1961 *Népies dalok.* Budapest, Akadémiai Kiadó

1966 *Szentirmay Elemér és a magyar népzene.* Budapest, Akadémiai Kiadó

KÓSA László

1982 Táj- és Népkutató Központ – szócikk. In *Magyar Néprajzi Lexikon V.* (főszerk. Ortutay Gyula). Budapest, Akadémiai Kiadó, 146–147. p.

LIGETI György

1953 Egy aradmegyei román együttes. In Szabolcsi Bence – Bartha Dénes (szerk.): *Kodály Emlékkönyv. Zenetudományi tanulmányok I. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 399–404. p.

PAKSA Katalin

1977 A „jaj-nóták” zenei világa. In *Népi kultúra – népi társadalom IX.* Budapest, 277–303. p.

1988 *Magyar népzene kutatás a 19. században.* Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 9. Budapest, MTA Zenetudományi Intézet

PÁVAI István

2019 Szenik Ilona zenetudományi munkássága adatok és emlékek tükrében. In Pávai István – Gergely Zoltán (szerk.): *Szenik Ilona népzenei gyűjteménye.* Colecția etnomuzicologică a lui Ilona Szenik. The Ethnomusicological Collection of Ilona Szenik (DVD) Kolozsvár – Budapest, 31–50. p.

PÁVAI István – ZAKARIÁS Erzsébet (Red./Szerk./Ed.)

2014 *Colecția etnomuzicologica a lui János Jagamas. Jagamas János népzenei gyűjteménye.* The Ethnomusicological Collection of János Jagamas. Cluj-Napoca – Budapest,

Institutul Archiva de Folclor a Academiei Române – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza

SÁROSI Bálint

1972 Kallós Zoltán Balladák könyve (Könyvismertetés). In *Muzsika*, XV. évf. 2. szám, 35–36. p.

1988 Kerényi György (1902–1986). In *Ethnographia*, XCIX. évf. 3–4. szám, 416–419. p.

SEPRÓDI János

1974 *Seprődi János válogatott írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

SIKLÓS Albert

1907 *Összhangzattan – iskolai és magánhasználatra*. Budapest, Rozsnyai Károly Könyv- és Zeneműkiadása

1912 *Zenei formatan.* Budapest, Rozsnyai Károly Könyv- és Zeneműkiadása

1913 *Ellenponttan.* Budapest, Rozsnyai Károly Könyv- és Zeneműkiadása

SZABOLCSI Bence

1959 Tinódi zenéje. A Tinódi dallamok hasonmásával és átírataival. In *A magyar zene évszázadai a középkortól a XVII. századig*. Budapest, Zeneműkiadó, 40–100. p.

SZENIK Ilona

1996 *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek*. Kolozsvár, Romániai Magyar Zenetársaság – Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

1999 Adalékok a bővíltoros dallamok kérdéséhez. In László Ferenc (szerk.): *Zenetudományi Írások 1998*. Bukarest – Budapest, Kriterion Könyvkiadó – MTA Zenetudományi Intézet, 158–210. p.

TARI Lujza

1985 A jaj-nóta kérdés. In *Magyar Zene*, XXVI. évf. 2. szám, 148–200. p.

2000 Jagamas János – szócikk. In *Magyar Nagylexikon* X. (2000). Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 139. p.

2001 Rajeczky Benjamin, a népzenetudós. Születésének 100. évfordulójára. In *Magyar Zene*, XXXIX. évf. 3. szám, 235–260. p.

2003 90 éve született Jagamas János. Rádióelőadás In Magyar Rádió, Bartók Adó, *Hagományra hangolva* (Szerk. Máder László). Adás 2003. jún. 19.

2007 Death is the Reaper over the world – Kaszás e földön a halál. Hungarian funeral music Pan 21 06/07 In *Ethnic series*. Pan Records, Holland. (2 CD)

2011 *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*. Gyurcsó István Alapítvány könyvek 52. Dunaszerdahely, Csemadok Művelődési Intézete

2015 Rajeczky Benjamin, az egyetemes népzenetudomány képviselője. In *Ethnographia*, 126. évf. 2. szám, 282–298. p.

2016 Vikár Béla nyomában Magyarvalkón. In *Erdélyi Múzeum*, LXXVIII. 2. Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 1–23. p.

TARI Lujza – RAJECZKY Benjamin

1988 *Szegő Júlia: Ismeretlen moldvai nótafák*. Válogatta, szerkesztette, szakmai jegyzetekkel ellátta és közreadja Tari Lujza. Szakmailag ellenőrizte és a bevezetőt írta Rajeczky Benjamin. Budapest, Európa Kiadó

WEINER Leó

1911 *A zenei formák vázlatos ismertetése*. Budapest, Rozsnyai Károly kiadása

1917 *Az összhangzattan előkészítő iskolája*. Budapest, Rozsnyai Károly kiadása (= 1952⁴ Budapest, Zeneműkiadó)

VERESS Sándor

1989 *Moldvai gyűjtés.* (Gyűjtötte és lejegyezte Veress Sándor. Szerk. Berlász Melinda – Szalay Olga). Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam. A Magyar Néprajzi Társaság megbízásából szerkeszti Voigt Vilmos. XVI. Budapest, Műzsák Kiadó

ZSASSKOVSZKY Ferenc – ZSASSKOVSZKY Endre

1912 *Énekkönyv. Magyar és latin egyházi énekek és imák gyűjteménye a kat. tanuló ifjúság számára.* Négyes hangjegyekre téve kiadták: Zsasskovszky Ferenc – Zsasskovszky Endre, az egri érseki hatóság jóváhagyásával. (11. bőv. kiadás) Eger

*Öreg báránnyal, 1994
(papír, tus, 70 x 50 cm)*

Ütő László

SZÁZ ÉV AZ ERDÉLYI MAGYAR TÖRTÉNELMI UNITÁRIUS EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Ütő László 1949. február 3-án született Székelykeresztúron. Iskolai tanulmányait szülővárosában végezte, érettségi után a bukaresti Testnevelési Főiskolán tanult tovább. 1970-ben lediplomázott, ezt követően pedig testnevelő tanárként a székelykeresztúri iskolába kapott kinevezést, ahol negyven éven át, egészen nyugdíjazásáig tanított. Tanárként nagy gondot fordított a sportpályák karbantartására, tenisz- és futballpályát épített, télen jégpályát működtetett. 1989-ig a középiskolán belül az 1970-ben megalakult sportiskolai szekció vezetője volt. 1990 után iskolai futball-, illetve fiú és lány kézilabda-csapatokat irányított, amelyekkel országos és külföldi versenyeken is részt vett. Oktatói tevékenysége mellett különféle iskolai tömegrendezvényeket szervezett, emellett pedig aktív sportolóként is hozzájárult a székelykeresztúri sportmozgalom hírnevének öregbítéséhez. Az 1989-es forradalmat követően minden energiáját iskolai oktatói-nevelői munkájának szentelte, illetve részt vállalt az Unitárius Gimnázium újraindításában is. Érdemei elismeréseként Székelykeresztúr város tanácsa 2011-ben Pro Urbe díjjal tüntette ki. Jelen írásában dédapja és nagyapja életét dolgozza fel.

Egy több évszázados tölgyfa, alig észrevehető sírhantok, málladozó, elkopott sírkövek jelzik a sepsikálnoki unitárius temetőben, hogy itt nyugszanak az Ütő család ősei, annak a Sepsiszentiványi Ütő Benedeknek az utódai, aki 1614-ben Brandenburgi Katalintól kapott nemesi levelet. Arról az egyháztörténetet formáló és író apáról és fiúról van szó – mindkettejüket Ütő Lajosnak hívták – akik együttesen több mint száz éven át becsülettel szolgálták unitárius egyházunkat. Az 1866 és 1977 közé eső időszak, amelyet kettejük papi múltja felölel, megglehetősen nehéz, megpróbáltatásokkal tele korszak volt. Életük, szolgálatuk ideje alatt jelentős társadalmi, történelmi változásokra került sor, különféle politikai ideológiák söpörtek végig a XIX. és a XX. századokon: a kiegyezés, a világháborúk, Trianon, a bécsi döntés, a szocialis-

ta-kommunista éra sorban próbára tették őket. Ennek ellenére nem tévesztették szem elől azt az elvet, hogy a lelkésznek minden időben – a rendszerváltások viharában is – hivatása magaslatán kell állnia, be kell töltenie a nemzetet erősítő unitárius hit megtartó küldetését. Önzetlen, magasztos célokért végzett áldásos munkájuk meghozta gyümölcsét: híveik megbecsülését, feletteseik elismerését egyaránt elnyerték.

Apa és fia Küküllődombón és Székelykeresztúron valamivel több mint száz éven át szolgálták az unitárius egyházat: ez indokolja, hogy az életüket és tevékenységüket tárgyaló írás a *Száz év az Erdélyi Magyar Történelmi Unitárius Egyház szolgálatában* címet kapta. A szöveg megszületéséhez az is hozzájárult, hogy a 2017-es év mindkét lelkészt, déd- és nagyapámat illetően is jelentős évfordulókat hozott. Június 25-én a székelykeresztúri templomban Dr. Tódor Csaba unitárius lelkész megható istentisztelet keretében idézte fel a 40 éve elhunyt Ütő Lajos emlékét, aki lelkész, esperes, író és lapszerkesztő is volt, október 29-én pedig ünnepi hálaadó istentisztelettel emlékeztünk az id. Ütő Lajos papsága idején, 1867-ben befejezett, küküllődombói unitárius templom építésének 150. évfordulójára. Ugyanekkor került sor e sorok írója és családja által a dombói templomkertben a templomot, a papilakot, és az iskolát felépítő Ütő Lajos lelkész kültéri kő mellszobrának leleplezésére.

A múlt kötelez: belőle táplálkozik a jelen, és a jövőt is meghatározza. Ezért tartom fontosnak, hogy nemcsak egy szobor felállításával állítsak emléket nagy elődeimnek, hanem ezen egyháztörténeti témájú írásban összegezzem az említett két papi nemzedék drámáját, munkásságát, sikereit, érdemeit, megvalósításait. Az Unitárius Egyház két olyan személyiségének kívánok emléket állítani, akik egy évszázadon át állottak az Erdélyi Magyar Történelmi Unitárius Egyház szolgálatában: ápolták hitelveinket, gyarapították értékeinket, történelmet írtak.

SEPSIKÁLNOKI ÜTŐ LAJOS, „AZ ÉPÍTŐ PAP” ÉLETE ÉS LELKÉSZI SZOLGÁLATA

Jellegzetes erdélyi tájon, dombok között meghúzódva, meglehetősen festői környezetben fekszik Kálnok, ez az impozáns kis falu, melynek felújított templomának bejáratánál az unitáriusok jelszava – az „Egy

az Isten” – fogadja az arra járókat. A templom mellett az újonnan felépített harangláb szintén erős hitközösségről tanúskodik. A templomkertben a gondozott temető letűnt korok embereit idézi meg. Itt vannak az Ütő család őseinek évszázados sírjai, amelyek egyike – talán a legrégebbi – jelzi, hogy a 19. században Kálnokon élt és munkálkodott Ütő Zsigmond és felesége, Kolcza Anna. A település unitárius hitközösségében elismert, megbecsült földműves gazdaemberek voltak. Az évek során négy fiúgyermekük született, kiket Istenben vetett hittel, az unitárius egyház iránti szeretetben neveltek fel. A fiúk közül az elsőszülött otthon maradt, a szülőkkel folytatta a gazdálkodást. A másodszülött tovább tanult – ő a lelkészi pályát választotta –, ketten pedig Sepsiszentgyörgyre költöztek és kereskedők lettek. A másodszülött Ütő Lajos volt. Életét, papi tevékenységét a továbbiakban a vele kapcsolatban fennmaradt dokumentumok és családi emlékek alapján kívánom bemutatni.

A kálnoki Unitárius Egyházközség keresztelő anyakönyvének első kötete szerint Ütő Lajos 1834. augusztus 18-án született Kálnokon. A bejegyzésből az is kiderül, hogy apja, Ütő Zsigmond, és anyja, Kolcza Anna házastársak voltak, és mindketten az unitárius felekezethez tartoztak. A gyermek megkeresztelésére 1834. augusztus 28-án került sor; keresztszülőkként Bedő Ferencet és nejét tüntették fel. A keresztelés szertartását Boér Mihály lelkész végezte. Lajos a kálnoki gyermekkor, illetve az elemi- és középiskolai évek után Kolozsvárra került. Itt 1859-ig teológiai tanulmányokat folytatott, majd 1862. február 15-én letette a papi szigorlatot. Erről egy Kriza János unitárius püspök kézjegyével ellátott, latin és magyar nyelvű bizonylat is tanúskodik. Ennek birtokában egyházi hivatalra alkalmasnak nyilvánították: így kaphatott még abban az esztendőben latintanári kinevezést a tordai algimnáziumba, ahol 1866-ig, négy éven át tanított. Erről az időszakról egy lepréselt virág tanúskodik, amelyet a bibliájában őrzött meg. Talány, hogy kitől, milyen alkalmából kaphatta, de mivel megőrizte, fontos lehetett számára. Talán éppen későbbi hitvese, Hévízi L. Tóth Anna ajándéka volt, akivel Tordán eltöltött évei alatt ismerkedett meg. Küküllődombóra 1866. április 24-én került; negyvennégy éven át a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel gyakorolta itt papi hivatását. Hévízi L. Tóth Annával egy évvel később, 1867. március

12-én kötött házasságot, és boldogan éltek 60 éven át. Az együtt eltöltött éveikről 1908-ban a következőket írta:

Áldalak, Atyám, hogy egy jó nővel is megáldottál, aki 41 éve már, hogy osztozik velem az életnek örömeiben és szomorúságaiban egyaránt. Megáldottál gyermekekkel, adtál az öröm után szomorúságot is eleget – midőn első gyerekeinket elvetted – de benned bízó lélekkel hordoztam a fájdalmat, tudva azt, hogy Te adtad és Te is vetted vissza őket, hogy szaporodjanak velők angyalaid serege.

Jubileumi könyörgés, 1908.

Felesége, Hévízi L. Tóth Anna tragédiája nemcsak hat gyermekének elvesztése volt, hanem a gyermekkorában átélt borzalmak is mély nyomot hagytak benne. Alig volt tízéves, amikor csak a gondviselésnek köszönhetően élte túl az 1849. május 9-i abrudbányai pogromot. Otthon levő családtagjait brutálisan legyilkolták, őt pedig egy ismerős román asszony mentette meg, majd egy másik román család vette gondozásba és nevelték mindaddig, míg Tordán élő nagyobb két leánytestvére és nagybátyja tíz aranyért ki nem váltották. Ezekben a szomorú években nem járt iskolába, és részben magyarul is elfelejtett: „jobban tudtam oláhul, vallotta ő maga, mint magyarul”. A Tordára költözéssel élete jó irányt vett, és egy igazi család tagjaként azt vallhatta: „újra boldog voltam”.

Több mint száz éve már, hogy idős korában papírra vetette élete történetét. A dokumentumot családunk megőrizte. Tekintettel arra, hogy a kézirat írásjelek nélkül nehezen értelmezhető, ráadásul helyenként az egybeírt-, illetve a magyar helyesírás szerint leírt román szavak is nehezítik a megértést, a szöveget a következőkben a hiányzó írásjelek pótlásával, magyarázattal ellátva adom közre, ugyanakkor igyekszem az írás sajátos stílusát is megtartani.

Születtem 1840-ben Abrudbányán. Mikor kéthetős voltam, Apám meghalt. Anyám elmaradt négy leánnyal. Férjhez ment egy fiatal tordai ügyvédhez. Mivel első férje is ügyvéd volt, engem leányának fogadott, nagyon szeretett és egy elkényeztetett gyermek voltam, sokszor emiatt sírásba hoztam a többi testvéremet. Ezért vagy tán egyébért apám a két közbelső testvéremet Tordára vitte iskolába nagymamihoz. Boldog voltam egy esztendeig, akkor hallottam, hogy jönnek az oláhok és megölnék. De mind

apám, mind anyám mind azt suttozták, csak én ne féljek. De jöttek a megmenekültek Abrudbányára. Megszálltak és hamar jöttek a Zala-nyakiak, mert azt is felgyújtották, és sokukat megölték. Ekkor már nyíltan mondta apám anyámnak, vegyen nekem csizmát és legyen jó öltönyöm, ha futni kell. Be is következett, egy este az egész város szekerekkel, ki hogy tudott, menekült. A városban sötét volt, mentünk mi is, de csak az utcán voltunk, mert bizonyosan nem lehetett tovább menni, visszavertek az oláhok. Ekkor már megvirradt, visszafutottunk, ki merre lehetett. Mi új helyt laktunk, a város és a falu között, fent egy hegyen. A várostól a falut egy patak választotta el. De közel voltunk, visszafutva találkoztunk anyámnak egy jó barátnéjával, és együtt futottunk haza. Már ekkor mondták, hogy bent vannak a városban.

Minket találtak először. Mind írom, egy hegyen és réten volt a lakásunk, beütötték az ablakokat, összetörték mindent. Anyámat és barátnéját puska agyával leütötték. Rálőttek. A barátnéja anyám véreben megmaradt – azután még találkoztam vele Tordán. Apám fogott engemet, hogy előbb engem találjanak, utána őtet. De én kisiklódtem a karja alól, lefutottam az alsó udvarra. Apámat is láttam, amíg a kapun kifutott, már akkor a nagyobbik testvéretem egy oláh melybe szúrta a lándzsával. Én akkor lefutottam a szomszédba, ott amennyi párnahéj ki volt a tollutól üresítve bizonyosan zsák helyett vitték el. A szomszéd egy nagy fiának, ki akkor jött haza Fehérvárról, az oskolából, a földön volt melybe löve. Az anyjának a két szeme meg volt ütve, fel volt dagadva, mint két lúdtojás, kéken. Engem küldött, hogy menjek doktorért. Mondta az anyja, hogy hova hívjam, én már nem tudtam hívni, mert akkor már az oláhság nagy része mind lement a városba. De azért a mű hidunk tele volt velük, bizonyosan sokan voltak, de még át lehetett menni. Mondta az anyja, hogy én a fiának fogjam meg a kezét, ő megfogja a lábát, húzzuk le a patakba, mű is szökjünk bele. Lehúztuk egészen, de ott hogy tettük bele, milyen erővel lehettem én nem tudom, csak hogy benne volt, az anyja is belészökött, de én féltem belemenni. Amíg én ott állottam, odajött egy oláh, lehúzta a csizmámat, belétette a párnahajba. Ekkor én is lefutottam a hidra, de már akarva vagy akaratlanul, beletaszítottak a patakba. A patak megkerülte velem a műhelyünket, elvitt a másik hídig. Ott bizonyosan a part felé vihetett, mert egy oláh a lándzsával a fejemre vágott. Hogy vitt tovább a víz, nem tudom, csak elvitt egy helyre, ott meglátott egy oláhné, kiáltott az oláhoknak, hogy

vegyenek ki. Ott meg annyi részeg oláh volt, azok közül engemet kifogtak, bevittek a kis rossz házba, ott ki tudja, mikor, levetkőztettek.

Ott annyi oláhné volt, engemet bedugtak egy magas ágy alá. Adtak kenyeret, hogy egyem. Egyik oláhné, melyik ennem adott, megsúgta magyarul, hogy hallgassak. Hogy mikor vettek ki engemet onnan, nem tudom, csak mikor kivettek engemet, nem volt ott semmi, párna sem, csak egy négy lábon álló szalmából font ágy.

Mindent elvittek onnan, csak a sok oláhné volt ott. Egyik meg akart fésülni de nem tudott, mert fáj a fejem, akkor látták, hogy meg volt vágva. Az oláhnék nem voltak oláhnék, hanem onnan a szomszédból a doktor kisasszonyok voltak felöltözve oláhnéknak (így álcázták magukat, hogy átéljék a pogromot, amiben egy szegényebb román család is segített nekik). Ők elmentek, én ott maradtam, hogy meddig voltam ott, nem tudom. Csak egyszer mondta a szegény oláh és a felesége, engem elvisznek egy gazdag helyre, ott vesznek nekem selyem köntöst és úgy járatnak, mint a tekintetes asszony tett (az édesanyjáról van szó). El is vittek a hídon keresztül, mindjárt ott voltunk, ott volt egy oláh és egy oláhné, nevemen szólítottak. Úgy kellett lenni, hogy ők is ösmertek münket. Ott voltunk, de nem lehetett sokáig, mert mondták, hogy tovább kell menjünk, felpakoltak két lóra derekajt, gúnyát, ennivalót. Egyik lóra engemet ültettek, a másikra a kisfiút (a gazdag román család kisfiáról van szó, akit később a kézirat szerzője kisöcsémként említ), mert nálamnál kisebb volt. Volt nekik éppen akkora lányuk, mint én, meghalt, engemet azért fogadtak fel, hogy legyek az övék.

Elindultunk Topánfalvára, ott meg sem álltunk, felmentünk egy nagy hegyre, ott volt két oláh templom és két paplak. Ott más senki sem lakott, ott ház sem volt más, csak a két templom és a két pap. Egyéb épület semmi, egy csomó bárány a mezőn. Oda szálltunk meg. Hogy meddig voltunk ott, nem tudom, csak egyszer felpakoltunk. De míg ez megtörtént volna, azt mondta a pap, hogy maradjak ott. Nekem adja mind, amennyi báránya van, mert amíg ott voltam, a bárányokat őriztük a kisöcsémmel.

Elindultunk, én egyik lovon, kisöcsém a másik lovon. Nem mentünk messzire, hogy honnan, csak elé jött a pap és lekapott a lóról. Elvitt magához, mindjárt letett a bárányokhoz, azt mondta, hogy üljek csak ott, mert ezt mind nekem adja. Meleg volt levetette a felső ruhámat, a zekémet. En csak zeke nélkül őriztem a bárányaimat. Nem sokáig kellett őriznem,

éppen egy bárány volt az ölömbbe, mikor látom, hogy a hegyen fel jön az én apám (az öt befogadó román ember) lóval és két tribunnal (jogokat védő tisztviselő)¹ puskával. Levetettem a bárányt, odafutottam, az egyik tribun felkapott, feltett a lovára, de a zeke ott maradt. Semmi baj – vigasztalt. Beértünk a faluba, bevittek Jonhoz (tekintélyes, tehetős román ember), éppen akkor keltek fel az ebédől, hosszú asztal volt, de annyi szép kisasszony volt ott, mind menekültek. Megsimogattak, kérdezték, hogy hívnak, de azt nem kérdezték, kié vagyok. Bizonyosan már akkor megmondták nekik. Elbocsájtott, átmertünk az utcán egy házhoz, oda szálltak meg, míg én a bárányokat őriztem. Anyánk sírva nekem és a kisöcsémnek ennünk adott, ők pedig pakoltak fel a lovakra, hogy induljunk Abrudbányára. De amíg ők pakoltak, engem a házigazda ellopt, és felvitt a pajta híjára. Megparancsolta, ha egyet szólok, mindjárt meglő. Mikor kijöttek sírva kapták a kisfiút, kérdezték, hogy miért sír, megmondta, hogy a bácsi elvitt. Félbe hagyták a pakolást, kiáltották „Micuța, dragul Mamei, unde ești” (Kicsikém, anyám kincse, hol vagy). Én hallottam, de nem mertem szólani. Visszamentek Jonhoz, elpanaszolták, hogy újra elloptak, újra adott két fegyveres tribunt. A két tribun keresett, az egyik megkapott a ház híján. Úgy indultunk Abrudbányára, a két tribun vezetése mellett.

Hazaérve láttuk, hogy a falu össze van rombolva. A mi házunk[ban] ablakok, ajtók kiszedve, minden össze volt rombolva. Égetve nem volt, hamar helyre hozták. Mikor már minden csendes volt, mentünk a templomba, ezért felöltöztettek szépen. Meghagyták, csókoljunk kezét a papnak. Mindjárt ahogy oda mentünk az oltárhoz, apám, anyám, kétfelől letérdepeltek, engem közből. Akkor a pap a palástjának egyik szarát a fejemre tette, és egy nagy könyvet a fejem felé tartott. Bizony abból imádkozott. Akkor felkeltünk, tudom, hogy valami ünnep jött. Azt mondta, hogy én minden reggel és este mondjak el 10 „Tatăl nost”-ot (Miatyánkot), és csináljak 10 „matinat” (speciális ima). De anyámnak sokat adott ki, hogy csináljon, mert én kimentem játszani a kisöcsémmel, és ők még mindig imádkoztak.

Ott voltam egy évig, akkor Tordán megtudták, hogy én egyedül megmaradtam. De akkor még nem volt biztos egy magyar úrnak megindulni utánam. Már akkor a két szalonnás és túrós asszonyok (piaci kofák)

1 A kifejezést az 1848-as forradalom idején a felkelt erdélyi románok egy légiójának vagy valamely alakulatának parancsnokaira is használták (a szerk. megjegyzése).

mentek szekérrel a vásárba, nagybátyám beszélt eggyel, hogy alig 14-15 esztendőös testvéremet hozzák el, hogy vigyen engemet Tordára. Úgy is lett. Mikor a testvérem bejött a házba, éppen a ravatal mellett voltam, legyeztem a kisöcsémet. A testvérem mondja, hogy visz Tordára. Én nem megyek, mert „Mama, Tate” (anya, apa) nem enged. Dehogynem – mondja ő, a lánytestvérem, hogy miért jött. – (a román asszony mondja) – nem azért vett ő engem, hogy hazavigyenek. A szegény testvérem elment a hivatalhoz, előadta, hogy miért jött, de engem nem adnak ki. Ott voltak az oláh urak, akik járták a házunkat. Odahívatta az asszonyt is, miket mondtak, nem tudom, de ő semmiképp nem akart beleegyezni. Kérdezték, hogy a tartásért mit kíván, abban se akart beleegyezni. Ott meghatározták, hogy a testvérem adjon 10 aranyat. Úgy nagy bajjal beleegyeztek, de úgy, hogy várja meg a testvérem, míg eltemetjük a kisöcsémet. Megvárta!

A temetésre vittek két-három lóval „vizes kártyát”. Mindenikre tettek egy „prescurat”, (szentelt kenyér) arra megint kis ujjnyi sárga viaszgyertyát. Az erdölők kiválasztottak egy szép magas fenyőfát, arról egy három ujjnyi haját lehántottak, úgy maradt, mintha hófehér szalag volna, tetejébe raktak piros kis kendőket, ezt úgy hívják „sulița” (kopja). Elviszik a temetőbe, mikor kiviszik, a koporsót, azt felállítják a fejéhez, hazamennek. Minden szegény kap egy kör gesztust, méghozzá pénzt, ezt úgy hívják, hogy „pomana” (halotti tor). Mikor ez is megtörtént utána indultunk (Tordára). Szegény öreg nagymámi (nevelőapjának édesanyja) várt, hogy tudjon valamit apámról. Mit sem tudtam róla mondani. Szegény testvérem mindjárt szerzett nekem barátnékat.

Nagybátyám feladott az iskolában, nagy bajba voltam, mert én inkább szerettem oláhul beszélni, mint magyarul. Szegény nagymámi elküldött Béluskához, vegyek 2 krajcáros faolajat. Én, mint mentem magamba mind mondtam „ulei” – olaj, „lemn” – fa, tehát kérek olajfát. Szegény kereskedőnének kihullott a könny a szeméből, „nem az kell neked, fiam, hanem faolaj”, „așa-așa”, persze azt teszi, hogy úgy- úgy. Esténként kiültünk a kapuba a kis barátnéimmal, jöttek haza a csordából a bivalyok. Mondom, né, jönnek a „bivolița”-k, azok nem bivolițák hanem bivalyok. Így rendre, rendre belejöttem a magyar nyelvbe. Nagylány lettem, a testvérem férjhez ment egy áldott emberhez. Magukhoz vettek, férjhez adtak.

Benedek szerint minden falusi papnak kell hogy legyen három leánya. Nekünk nem három, hanem öt leányunk és öt fiunk volt, a sors soknak

találta, elvett belőle. Négyük megmaradt, három leányunk és egy fiunk, hogy legyen, ki gondunkat viseljék utolsó napjainkba.

Egy öreg unitárius papné

Ütő Lajosné, született Hévízi L. Tóth Anna életének 62 évét Küküllődombón töltötte. Dombó község a Kisküküllő völgyében fekszik, Dicsőszentmárton városközpontjától öt km-nyire délnyugatra. Eredetéről pontos feljegyzések nincsenek, első említése pedig 1650 körülre tehető, ekkor azonban már újraépítették a település mai helyén, a Kisdombó nevezetű völgyben. Lakossága kezdetben jobbágy-nép volt – felszabadulásuk idején öt földesúrnak is tettek napszámot és fizettek dézsmát. A falut munkás, szorgalmas népek lakták, akiknek igencsak szükségük volt a szorgalomra ahhoz, hogy a meredek hegyoldalakon húzódó szántóföldeket megművelhessék. Vallásos, igazságszerető emberek voltak, 40–50 holdas gazdánál módosabb nem akadt köztük, és még a jómódúak is kitartó munkájuk és erős akaratok eredményeképpen jutottak előnyösebb anyagi helyzetbe. A XIX. század derekán a település 890 lelket számlált: ebből 700 unitárius, 132 görög katolikus, 62 evangélikus és református, 6 pedig izraelita volt.

Akárcsak a község eredetéről, az unitárius egyházközség létrejöttéről is meglehetősen keveset tudunk. A meglévő feljegyzésekből az derül ki, hogy 1690-körül az unitáriusoknak Dombón már eklézsiájuk volt, amely a legrégebb időben keletkezett unitárius egyházakkal egyidőben alakulhatott meg, és amely már ekkor templommal rendelkezett. Ez a régi templom több mint kétszáz évig szolgált az imádkozó lelkek

*Ütő Lajosné,
született Hévízi L. Tóth Anna
(az eredeti az Ütő család tulajdona)*

otthonául, azonban idővel a torony meggyengült, az épület egyre romlott, így időszerűvé vált egy új templom építése. Az ötletet Nagy József lelkész már 1861-ben felvetette, de a munka elvégzésére ekkor még nem került sor.

A templom építéséhez végül Ütő Lajos fiatal lelkész fogott hozzá, aki 1866. április 24-én, pályakezdőként foglalta el a faluban az unitárius papi állást. A település bejáratától pár száz méterre fekvő jobb oldali dombon elkezdődhetnek az építési munkálatok. Az anyagi feltételek megteremtését illetően az egyházközség csak saját gazdasági erejére támaszkodhatott. „Ezért meghatározták, hogy minden ember »a Kenderes« határrészben fekvő földjét »400 és 200 négyszögöles nyilak« szántsa meg, vesse be és a termést engedje át a templomépítésre. Begyűlt 881 véka szemes kukorica. Ehhez még 316 véka csős kukoricát adtak. Így kezdődnek az új templom és torony építésére a hívek által először tett kegyes adományozások, amelyek kamatra kiadva 1825 forintot eredményeztek. Ez összeghez járult az egyháznak kamatozó tőkéje, mely felhajtva 606 forintot tett és a község 462 forint állami kötvénye, melyet 1864-ben az egyháznak ajándékozott és melyet 200 forintért eladott. Fa árából bejött 224 forint 60 krajcár és az egyház tagjai által művelt külsőségeknél kukorica, bor és széna termései, és a ház taxa szintén az anyag beszerzésére fordítatott.”²

A gyűjtést követően hozzáfogtak az építéshez: az egyházközség tagjai összefogtak, és lebontották a régi templomot, a helyén pedig három nap alatt kiásták az új épület alapjait. Megtörtént az alapkőletétel is, ami a tulajdonképpeni az építőmunka kezdetét jelentette. Ebből az alkalomból Ütő Lajos lelkész a következőképpen kezdte imáját: „Mindenható Isten! Letétetett a kő mely alapja immár tisztelet hajlékának, elkezdett a munka, mely imádásod házának építésére lészen fordítva”. Az ima zárómondata a következőképpen hangzott: „minket pedig mindnyájunkat segíts és szentelj meg, oh, lelkednek lelke, hogy e templommal együtt épüljünk mi is a jóban és növekedjünk a kegyességben, hogy midőn majd néked szenteljük e felépülendő házat, tiszta szívvel állhassunk meg oltárodnál és szívünk maradjon a te élő templomod életünknek minden idejében. Szent fiad nevében kérünk. Ámen.”

2 A dombói unitárius egyházközség jegyzőkönyve.

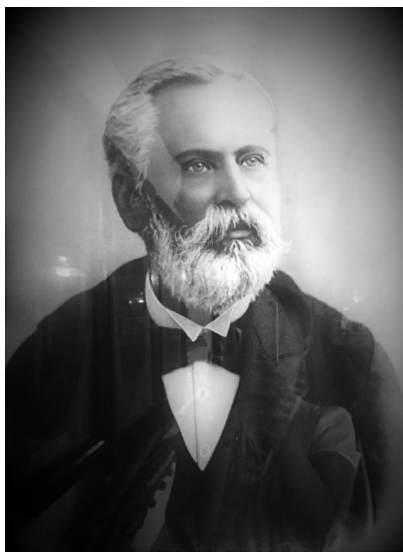
Ugyanebben az évben a templom és a torony is felépült, be is fedték mindkettőt, és az ajtók és ablakok is a helyükre kerültek. A torony fundamentuma két öl, a templomé egy öl lett, hossza tizenöt öl, szélessége öt öl, magassága szintén öt öl. Az épület kőből és téglából épült és cseréppel födték be, a tornyot leszámítva, az ugyanis bádog-fedelet kapott. Az egész épület 8.525 forintba került.

Ütő Lajos a templom szentelésekor arról beszélt, hogy „nemcsak azért kell Isten nevének templomot építeni, hogy legyen a nyilvános istentiszteleteknek állandó és biztos helye, hanem azért is, hogy abban tanuljunk meg embertársainkat különbség nélkül szeretni. Mert meggyőződhetett a világ arról, hogy aki templomát nem szereti, nem szereti az se vallását sem Istenét.” Beszédében kitért arra is, hogy „ezt a templomot a dombói unitárius eklézsia, szorgalmi úton szerzett vagyónából és önkéntes megrovásából összegyűlt pénzből építette.”

Az elkövetkezendő években a templomot és a tornyot is javítani, modernizálni kellett. 1872-ben a például a bolthajtást lebontották és mennyezettel látták el az épületet, amelynek falait vassal kötötték meg, és megépült a karzat is. A mennyezetet 1873-ban világoskékre festették, 1875-ben pedig elkészült a padló, és a székeket is beállították. A szószék fölötti korona 1878-ban került a helyére, majd 1893-ban a régi orgonát újra cserélték, a toronyba pedig három harangot helyeztek el.

A templom körüli fontosabb munkálatok befejezését követően egy új papilak építése vette kezdetét. A kőből, téglából, cseréppel fedett, öt helyiségből (három szobából, konyhából és kamarából) álló épület 1886-ra készült el, majd ezt követte 1893-ban az új iskola és kántortanítói lakás felépítése. Ennek hossza tizenöt-, szélessége hét méter volt, anyaga kő és tégl, tetőzete cserép. Gazdag és páratlan építőmunkája elismeréseként Ütő Lajos lelkész a hívei építő papnak nevezték, emléke így is maradt fenn az utókor számára. Szolgálati ideje alatt nemcsak az említett anyagi javak gyarapítását tartotta fontosnak, hanem bizonyítható, hogy az egyházközség unitárius hitében is megerősödött, eszmeiségében példaértékűvé vált. Olvasótársaságot hozott létre, amelynek tagjai az általuk összegyűjtött pénzből előfizettek a *Vasárnapi Újságra*, az *Üstökösre*, a *Keresztény Magvetőre* és a *Hírmondóra*. Vasárnap délutánonként nemcsak ők, hanem mások is összegyűltek az iskolában, és amikor a tanító nem lehetett jelen, legjobban olvasni tudó

falustársaik valamelyike olvasott fel az említett lapokból, a többiek pedig örömmel és gyönyörűséggel hallgatták. Lelkészüik hatására a hívek közül sokan igyekeztek tovább tanulni, és elvégezték a Dicsőszenstmártonban működő polgári iskolát. Ütő papsága alatt a település műveltségi színvonala sokat javult, a Kisgyörgy József által 1843-ban alakított dalegylet pedig a virágkorát élte.

*Id. Ütő Lajos, az „építő pap”
(az eredeti az Ütő család tulajdona)*

Hivatástudattal végzett lelkészi szolgálata, építőmunkája mellett az építő pap a családjáról sem feledkezett meg. Tíz gyerekük született, akik közül csak négyen éltek túl a pusztító, fertőző diftériajárványt. Gondozásuk, nevelésük nagy odaadást és körültekintést igényelt. Ütő és felesége egyaránt úgy vélekedtek, hogy a családban, nevelésben mindenekelőtt a szeretetnek kell érvényesülnie. Ennek megfelelően az apa gyerekeit nem szidta, szemrehányó szavakkal nem dorgálta, és nem is fenyegette meg őket, de nem is volt szükség erre: a kimondott szó a családban szentírásnak számított. A testi, erkölcsi és hitbéli nevelésükön túl nagy fontossággal bírt a szellemi

képességeik fejlesztése, illetve a továbbtanulás is. Egyik gyermeke sem elégedett meg az elemi iskolában szerzett tudással: három lánya Tordán a polgári iskolát is elvégezte, a negyedik gyerek pedig – az egyetlen fiú – édesapja nyomdokaiba lépve maga is a papi pályát választotta hivatásául.

Hosszú, gazdag, tartalmas lelkészi pályája 1910-ben a végéhez érkezett. „A nemes gondolkodásáról, jószívűségéről” ismert Küküllődombói lelkész nyugalomba vonult. Életének hátralevő éveit Küküllődombón majd Dicsőszenstmártonban töltötte. Unitárius hitben élt, jeles cselekedetekkel teli, szép, hosszú élete 1926. augusztus 23-án, 93 éves

korában ért véget. A küküllődombói temetőben helyezték örök nyugalomra, annak az egyházközségnek a temetőjében, amelyet oly nagy szeretettel, odaadással, méltósággal szolgált negyvennégy éven át. Halálának híre megrendítette az erdélyi unitárius közösséget. Ferencz József unitárius püspök levelében a következőképpen fejezte ki részvétet a családnak:

Szám 326-1926.U.P.

Az unitárius Püspöktől

Tisztelendő Lelkész Úr.

Székelykeresztúr

Mély megilletődéssel olvastam a mai napon kézhez kapott szomorú jelentést, amely tudatta velem, hogy édes jó apja, régi, kedves emlékű szolgatársam, id. Útő Lajos elköltözött az élők sorából. Sietek is felkeresni Tisztelendőségedet a szomorúság legelső napjaiban, hogy a magam és családom részvételével enyhítsem bánatukat. Legyen jó, fejezze ki kedves anyjának őszinte mély részvétünket. A megboldogultnak hosszú, szép élete, az a 60 évre terjedő békés és áldott családi élet visszasugárzó meleg emléke adjon megnyugvást bánatos szíveinknek.

Ismételten kérem, fogadja és tolmácsolja kedves mindnyájuknak őszintén érzett igaz részvétünket.

Főpásztori üdvözléssel és atyafiságos indulattal.

Kolozsvárt, 1926. aug. 26.

Unitárius püspök

1929. december 13-án Dicsőszentmártonban, özvegységének harmadik évében, hosszas betegség után elhunyt felesége, Útő Lajosné, született Hévízi L. Tóth Anna is. Kilencven évet élt: drámai gyerekkora után hosszú életét az övéiért, illetve az unitárius családokért aggódó tiszta, őszinte szeretet töltötte ki. 1929. december 15-én helyezték örök nyugalomra: mondhatni visszatért hat korán elvesztett gyermeke és szeretett férje mellé a küküllődombói temetőbe, hogy együtt aludják örök álmukat.

*KÜKÜLLŐDOMBÓI ÜTŐ LAJOS, AZ „ARANYSZÁJÚ PAP”
ÉLETE ÉS LELKÉSZI SZOLGÁLATA*

Kissé térjünk vissza az időben. 1885. augusztus 25-öt írunk. Ekkor született meg a küküllődombói unitárius lelkész, Ütő Lajos tizedik gyermeke, a fiúk közül az ötödik. Mivel Lajos napján jött a világra, a keresztségben is ezt a nevet kapta. Amint már volt szó róla, a pusztító kór a család hat gyermekének halálát okozta, és végül az életben maradtak a két szülővel együtt hatan alkottak egy boldog családot: a három leány – Anna (1874–1934), Lujza (1875–1934) és Ilona (1878–1969), és az egyetlen fiú, Lajos (1885–1977). Az utóbbi gondtalan gyerekkorát az önfeledt játszadozások és nővérei kényeztetései töltötte ki. Korabeli gyerektársaival naphosszat játszadoztak az általuk készített és kitalált játékokkal a papilak nagy kertjében, a templom mögötti domboldalon, vagy a községe átfolyó patak partján. Az elemi osztályokat a papilak szomszédságában lévő iskolában járta ki, majd az 1895–1896-os tanévtől édesapja testvérének gyámolításával Sepsiszentgyörgyön folytatta tanulmányait. Az itt eltöltött tanévben – annak ellenére, hogy az osztály első tanulója volt – kellemetlen élményekben is volt része. Gyenge fizikumú, vézna gyerek volt még akkor, és a tornaórákon nem szerette például a ládaugrást, ami a svéd torna részét képezi. Amint írja, „minden gyakorlatot szívesen és nagy igyekezettel végeztem, de a ládaugrás számomra mindvégig kínos és kellemetlen volt.” Ugyancsak bántotta az az eset is, amelyre az 1896. március 15-i ünnepség kapcsán került sor. A Sepsiszentgyörgy főterén elmondandó ünnepi beszéd megtartására az iskola egyik tanulóját kellett kijelölni. Hogy ez kellőképpen demokratikusan történjen, versmondó versenyt szerveztek azzal a kitéttel, hogy aki megnyeri, az fogja a főtéren elmondani az ünnepi beszédet. A versenyt ugyan ő nyerte meg, de a beszéd megtartására végül mégis valaki mást jelöltek ki. Ez végtelenül rosszul esett neki, és a keserűség, amit okozott, maradandónak bizonyult: „gyerekésszel akkor még nem – írja –, csak később tudtam meg, hogy az életben legtöbbször nem az arra valók, hanem a kiválasztottak érvényesülnek. Ez a társadalmi kiválasztás végig kísért engem az egész életemen át.” A következő iskolai évet (1896–1897) már Tordán kezdte. Itt édesanyja testvérénél lakott, akinek a férje

tisztviselő volt: a házaspár gyermektelen volt, ő nagymamának, illetve nagytatának szólította őket. Négy éven át járt Tordán iskolába, és baráti kapcsolatba került az iskola igazgatójának, Varga Dénesnek a fiával, Varga Bélával, aki aztán a későbbiek során püspöke is lett (1938–1941). Az iskola egyik jeles tanulója volt: szavalt, beszédeket mondott, az önképző körben is aktívnak bizonyult. Talán a sors sajátos játékanak tudható be, hogy egy alkalommal Torda város főterén ő mondta el az ifjúság részéről a március 15-i ünnepi beszédet, amiért osztályfőnökétől, Kovács Dániel tanár úrtól még dicséretet is kapott.

A századfordulón – az 1900–1901-es tanévtől – ötödik osztályos tanulóként már a Kolozsvári Unitárius Főgimnáziumba tanult tovább. A szünidőket még otthon, Küküllődombón töltötte, de a játszadozás helyét ekkor már fokozatosan az olvasás, az önképzés vette át. Édesapja gazdag könyvtárában erre bőven volt lehetősége, és emellett legnagyobb leánytestvére, Anna is sokat foglalkozott vele. Hangosan kellett olvasnia és szavalnia, vigyázva arra, hogy kiejtése helyes, érthető, hangsúlyos legyen, a lány pedig állandóan kijavította, ha hibázott. Sokszor mondogatta: „hálás vagyok érette, most is áldom emlékét”. A főgimnáziumi évek alatt is rendkívül aktív tagja volt az önképzőkörnek, rendszeresen olvasott fel saját írásaiból, verseiből. Kihasználta a nagyváros adta lehetőségeket is: színházba, koncertekre, tánciskolába járt, és az ének- és zene terén képezte is magát. Főgimnáziumi tanulmányait 1904-ben fejezte be, majd ugyanezen év júniusában leérettségizett, és ezáltal egyetemi tanulmányok folytatására is jogosulttá vált.

Az irodalom iránti érdeklődése, ami diákévei alatt bontakozott ki, valamint nyilvános szereplései majdhogynem előrevetítették számára a lelkészi pályát. 1904-ben úgy döntött, édesapja nyomdokaiba lép, és az Unitárius Teológián tanul tovább. Nagyon tudatosan készült a papi hivatásra, sokat tanult, olvasott, képezte magát: tanárai és tanulóársai egyaránt rendkívüli szorgalmas diákként jellemezték. A teológiai önképzőkör jegyzője, az intézet pénztárosa volt, de írásai jelentek meg a teológusok által szerkesztett *Remény* című lapban is. Szívesen vállalta a nyilvános szerepléseket az ünnepélyeken: ha kellett előadó volt, ha kellett, szavalt, sőt még a színjátszásban is kipróbálta magát. A teológiai évek 1908. június 24-én értek véget. A szakvizsgát is jeles

*Ifj. Ütő Lajos, az „aranyászú pap”
(az eredeti az Ütő család tulajdona)*

eredménnyel tette le: ennek alapján a papi hivatásra képesítettnek nyilvánították. Diákévei ezzel tehát véget értek.

Teológiai tanulmányai alatt bizonyított sokoldalú érdeklődésének, szorgalmának, szónoki képességének köszönhetően, Ferencz József püspök 1908. szeptember 1-jével kinevezte Tordára segédlelkésznek. A Kolozsvár közelében fekvő város erős unitárius központként ideális környezet volt az ifjú pályakezdő számára, akinek a lelkészi állást betöltő Lőrinczi Dénes betegsége miatt az egyházközség vezetését is át kellett vállalnia, de internátusi felügyelőként is működött, illetve hittanórákat tartott.

Utóbbi tevékenysége nem korlátozódott Tordára: a kolozsvári Petőfi iskolában szintén ő végezte a hitoktatást.

Teljes lendülettel kapcsolódott be közéletbe is: igyekezett magát minél jobban megismertetni, elfogadtatni a város lakóival. Színelőadásokat rendezett – ezekben ő maga is játszott –, ünnepélyeken szónokolt vagy szavalt, zenei előadóesteken vett részt, és nemegyszer vett részt a városi dalkörrel közös produkciókban. Barátjával, Kratochfil Jenő számtantanárral, aki zongorán kísérte, önálló fellépéseik is voltak. Ugyancsak baráti kapcsolatot ápolt a város főjegyzőjével, Boros Elekkel, aki egyúttal az *Aranyosvidék* című lap szerkesztője volt. Boros rendszeresen közölte Ütő verseit, novelláit, aki annyira megkedvelte a jó hangvételű kiadványt, hogy még hosszú évekig a lap munkatársa maradt. Rövid idő alatt összenőtt a várossal, és a lakosság rokonszenvét is sikerült elnyernie. Mikor két év elteltével elérkezett a váltás pillanata, saját bevallása szerint „fájdalmas volt a Tordai egyházközségtől a búcsú”.

Ütő távozását, illetve az egyházközségváltást anekdotába illő kedves epizód előzte meg. Édesapja, aki hetvenhat évesen már negyvennégy éve Küküllődombó lelkésze volt, előrehaladott kora miatt egyre nehezebben tudta ellátni lelkészi feladatkörét. Felvetődött egy új pap meghívása, de az öregúr erről hallani sem akart. A helyzetet a presbitérium salamoni döntéssel oldotta meg: felkeresték a tordai segédlelkészt, ifj. Ütő Lajost, ismertették vele az otthoni helyzetet, beszámoltak az öreg pap makacskodásáról, és végül felkérték, legyen a lelkészük. A fiatal Ütő Lajos beleegyezett, de azt ekkor még senki se tudta, hogy ennek milyen visszhangja lesz otthon. A presbitérium tagjai és a fiatal pap együtt utaztak Dombóra. Hazaérve az egyházközség gondnoka bekopogott a papilakra, és egy „Isten áldja” köszöntést követően, nagy lélegzetvétel után bejelentette „Na, tiszteletes úr, itt van, megjött az új pap”. Az öregúr mindig oly jóságos, mosolygós arca elkomorodott; szemmel látható rosszallással fogadta a hírt. „Ha itt van, hát legyen itt, lássuk, ki az, nézzünk szembe vele” mondta kissé túl hivatalos hangnemben, ami tőle meglehetősen szokatlan volt. Az ajtó kinyílt, és belépett az új pap – a saját egyetlen, szeretett fia. Az öregúr tekintete felragyogott, szemei megteltek könnyel. „Isten hozott édes fiam”, mondta alig hallható, elcsukló hangon, és szorosan átölelte a fiát, ezzel jelezvén, hogy elfogadta fáklyavivőnek a maga helyébe. Így lépett az ifjú Ütő Lajos édesapja nyomdokaiba, és lett Küküllődombó lelkésze. E nappal vette kezdetét hatvanhat évet felölelő egyházi szolgálata, amely bizvást minősíthető páratlannak. Ferencz József püspök a Magyarországi Unitárius Egyház Püspöki Hivatalának 261/1910 számú, 1910. április 25.-én keltezett püspöki rendelvényével a dombói egyházközség rendes lelkészévé nevezte ki:

PÜSPÖKI RENDELVÉNY.

Ütő Lajos unitárius lelkészjelölt úrnak

Torda

Jelen írásom erejénél fogva ezennel kirendelem Önt dombói egyházközségünkbe rendes lelkésznek, ez állással egybekötött javadalom és szabályszerű illetmények élvezése mellett. Fölszenteltetéséig is felhatalmazva mindennemű lelkészi cselekvények végzésére és teljesítésére.

Egy olyan egyházközségi lelkipásztori gondozását bízom Önre, amelynek hithűsége, buzgótsága s egyházas szelleme századokon át nemzedékről nemzedékre örökségképpen szállott. Kétségen kívül része volt ebben a mindenkori belsőembereknek s ezek között édes apjának is, akinek helyét nyugalomba vonulásával, mint lelkész elfoglalandja. Remélem és elvárom, hogy mindezeket a szép erényeket szintén megőrizni és ápolni önmaga, az egyházközség s egész egyházunk iránt tartozó legszentebb kötelességének ismerje, lelkipásztori működése e dombói egyházközségünkre nézve nem a hanyatlásban, hanem az emelkedésben fog nyilvánulni, mind anyagi, mind erkölcsi és szellemi tekintetben. E reményben, amire tehetsége is feljogosít, fogadja főpásztori üdvözlétemet. Istennek szent áldása kísérje pályáján.

Kolozsvár, 1910. Április hó 25.-én.

Pecsét helye.

*Ferencz József
unitárius püspök*

Ifjabb Ütő Lajos tehát visszatért a küküllődombói papilakba és egyházközségbe – oda, ahonnan elindult. Beiktatásakor édesapja a következőket mondotta:

Új lelkész beiktatásakor...

Tiszteletes gyülekezet, kedves atyámfiai az Úrban. Az új lelkész úr hivatalba való beiktatására és beköszöntésére gyűltünk össze e szent hajlékban. Fontos ez az óra, mind a lelkész úr, mind a hallgatóságra nézve. Fontos az új lelkésznek, aki azzal a szép reményekkel lépett a papi pályára, hogy az egy igaz Isten imádását teljes szívvel és lélekkel hirdesse, mind alkalmas mind alkalmatlan időben, úgy, amint az Úr Jézus tanítása, hogy az Isten lélek, s akik Őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.

Rendes lelkészként első istentiszteletét 1910. május 10-én tartotta. Ugyanezen év augusztus 21-én, a Kolozsvári zsinaton fel is szentelték.

Mi, a Magyar királyságban levő unitárius keresztény anyaszentegyház Püspöke, úgy az egyházi környékek esperesi s a zsinati főtanács többi rendes

tagjai ezennel nyilvánítjuk mindeneknek, akiket illet., hogy jelen írásunk előmutatóját az Úrban szeretett atyánkfiát, Tiszteletes Ütő Lajos dombói lelkész urat, egyházi ünnepélyes szertartások között esdve számára Istentől, mint a világosság kútfejétől a Szentlélek ajándékát, kezeinknek fejére tétele mellett, az Isten ígéjének szent szolgálatára törvényesen és ünnepélyesen kibocsátottuk, felhatalmazást és szabadságot adva neki a papi hivatalra tartozó minden szent cselekménynek, jognak és kötelességnek teljesítésére és gyakorlására, a keresztény vallás igazságainak tanítására, magyarságára és szabad hirdetésére oly szellembe és irányba, amint azokat az evangélium alapján álló hitközségeinkben a maga és mások lelkiismeretes vizsgálása és tanulmányozása után józan belátása s őszinte erős meggyőződése szerint a gondjaira bízott lelkek üdvére, anyaszentegyházunk épületére, Isten országának az igazság, szabadság, szeretet és béke terjedésének előmozdítására minél hatásabban előadja, valamint Ő maga is mindezekre, úgyszintén a feddhetetlen erkölcsös élet folytatására s a hivatala egész körében való lelkes és kitartó munkásságra magát nyilvánosan letett eskü által szentül kötelezte.

Miknek erősségéül, íme, e bizonylat főtanácsunk közpecsétjével s a püspök és főjegyző aláírásaikkal megerősítve kiadtuk.

Kolozsvárt, összegyűlt zsinati főtanácsi gyűlésünkben.

Az Úrnak ezerkilencszáztizedik évében, augusztus hónap 21-ik napján.

Ferencz József unitárius püspök.

/pecsét/

Főjegyző helyett

Gvidó Béla küküllőköri unitárius esperes

Az új papot a megváltozott körülmények új kihívásokkal állították szembe, amelyeknek ő igyekezett a legjobb tudása szerint megfelelni. Édesapja tulajdonképpen elvégezte a nagyobb építkezésekkel kapcsolatos munkát: neki nem maradt más hátra, mint ezt továbbfejleszteni, megtölteni tartalommal. Elsősorban a dalegyletet vette pártfogásába, amelyet ekkor sógora, az igazgató-tanító József Dénes vezetett. Jeles évfordulókon megemlékezéseket szervezett, amelyeken szívesen szónozott. A téli időszakban – főleg a fiatalság bevonásával – színielőadásokat rendezett, színműveket írt, és ezeket színpadra is vitte. Az iskola nagyterme tökéletesen megfelelt ilyen célokra.

Munkájának eredményeként a községben pezsgő kulturális élet bontakozott ki. Minden alkalmat megragadott, hogy előadásokat tartson a települést érintő aktuális témákról. Igyekezett a fiatalokat önképzésre, továbbtanulásra serkenteni, mert tudta, hitte és hirdette: „elvéssz az a nép, mely tudomány nélkül való”. Átvette a községben működő két szövetkezet – a fogyasztási, illetve a hitelszövetkezet – irányítását, és emellett két újat is alakított: az állattenyésztő szövetkezetet és a gazdakört, melynek elnöke is volt. Közéleti tevékenysége nem merült ki ennyiben: tagja volt a Kisküküllő Vármegyei Bizottságnak, és egyre gyakrabban közölt különféle írásokat is. Kezdetben inkább a publicisztikában jeleskedett, majd nagyobb lélegzetű szövegei is napvilágot láttak. A Dicsőszentmártonban megjelenő *Vármegyei Híradó* társadalmi hetilap és az ugyancsak itt megjelenő *Egyháztársadalom* című lap szerkesztéséből egyaránt kivette a részét, továbbá munkatársa volt az *Aranyosvidéknek*, az *Unitárius Közlönynek* és az *Unitárius Szószéknek*. Ez utóbbi lapnál az egyházi beszédekért értékelte vallási szempontból. Ekkor jelentek meg nyomtatásban első könyvei is: *Az Úr így akarta, Ézsau és Jákob*, illetve *Kis imakönyv* címmel.

Az 1913-as fertőző tífuszjárvány öt sem kerülte el: a kegyetlen kór hosszú időre ágyhoz kötötte. A községben egyszerre több mint hatvanan küszködtek a betegséggel. Utólag szomorúan emlegette, hogy amikor betegágyán fekve azt hallotta, megkondult a harang, szíve mindig összeszorult, mert tudta, valamelyik hittársa távozott az élők sorából. Amennyire erejéből futotta, hosszas lábadozása idején is igyekezett ellátni szolgálatát. Ebben az időszakban megüresedett a tanítónői és a tanítói állás, be kellett tölteni ezeket. Kikérték a véleményét az ügyben, s ő tanítónőnek Osváth Rozáliát, Osváth Gábor ürmösi unitárius esperes leányát, tanítónak pedig Bálint Mózeszt jelölte. Javaslatát elfogadták, az említett személyek pedig el is foglalták az állásokat. Egy év elteltével – 1914. augusztus 25-én (születés és névnapján) – Ütő Lajos házasságot kötött Osváth Rozáliával. Eskető papjuk Kisgyörgy Sándor vargyasi lelkész volt. Felesége – törékeny fizikuma ellenére – erős és biztos támasza volt férjének. Tanított, irányította a nőegyletet, előadásokat tartott, újságcikkeket, verseket, novellákat írt, példásan vezette a háztartást. Házasságkötésük után a férj irodalmi alkotásai – felesége iránti szeretete és tisztelete jeléül –

ÜLOR aláírással jelentek meg. A betűszó a házastársak neveiből – Ütő Lajos és Osváth Rózália – állt össze.

Ugyanebben az évben kitört az első világháború, amely bizonytalanságot és különféle nehézségeket, megpróbáltatásokat hozott magával. E komor esztendőkből, 1915. június 26-án született meg a házaspár első fiúgyermek, akit szintén Lajosnak kereszteltek. Apja a háború dacára továbbra is végezte szolgálatát: 1916-ban például felolvasást tartott a kolozsvári őszi főtanácsn *A lélek jelentkezése és megismerése* címmel. Ugyanebben az évben a család az Erdélyt is érintő harccselekmények miatt menekülni kényszerült: nehéz körülmények között hányódtak, nélkülöztek, de szerencsére mindannyian egészségesen túléltek ezt az időszakot is, és amint lehetett, hazatértek Dombóra. Ütő Lajos ott folytatta szolgálatát, ahol a világégés megállította: igyekezett megerősíteni egy új, jobb élet reményét, az Istenbe vetett hit fontosságát a megfáradt, megtört gyülekezetben.

1919. július 9-én született meg második fiuk, Gábor, két évre rá pedig, 1921. november 20-án a harmadik, akit Lászlónak kereszteltek. Öregkorában az apa a következőket írta gyerekeiről „három fiunk volt, kik mindig csak örömet szereztek szüleiknek, úgy is, mint szófogadó engedelmes gyermekek, úgy is, mint tanulók, kik mindig elsősként voltak osztályaikban, s mint tanárok elismert tekintéllyel. Mint katonák végigharcolták a második világháborút anélkül, hogy sebesülést kaptak volna, amiért hálát adni a jó Istennek, meg nem szüntünk soha”.

A három fiúgyermek megfelelő neveltetése, iskoláztatása komoly gondot jelentett a család számára, és bármennyire is ragaszkodtak Küküllődombóhoz, a szülői házhoz, az egyházközséghez, a problémák megoldása érdekében a szolgálati hely megváltoztatásának gondolata is felmerült. A fordulatot az 1924-es esztendő hozta el: Ütő Lajos jelentkezett a székelykeresztúri egyházközségben megüresedett papi állás betöltésére. Bemutakozó prédikációja, szónoki tehetsége elnyerte a hívek tetszését, és választás útján bizalmat szavaztak neki. Az új állást 1924. október 5-től foglalta el; feleségét az Unitárius Főgimnáziumba alkalmazták tanítónőként.

Székelykeresztúr a Nagy-küküllő és a Gagy vizének találkozásánál elterülő kisváros: itt működött az Unitárius Főgimnázium, a település pedig erős, sok hívet számláló unitárius egyházközséggel büszkélked-

hetett, tehát minden szempontból megfelelt a család elvárásainak. A szép hagyományokkal rendelkező keresztúri egyházközség és a város pezsgő kulturális élete új kihívások elé állította a harminckilenc éves lelkészt, azonban a kellő tapasztalattal és kitűnő adottságokkal rendelkező Ütő Lajosnak nem volt nehéz a beilleszkedés: tőle megszokott lendülettel kezdte építeni keresztúri lelkészi karrierjét. Hetente négy alkalommal tartott istentiszteletet, minden vasárnap reggel kilenc órától a diákoknak, majd tizenegy órától a templomban a híveknek, és minden csütörtökön este hét órától szintén a templomban, szombatnként pedig a konfirmandusokkal foglalkozott. Papsága idején az egyházi javak, épületek konszolidációs, aktuális munkálatai mellett új harangokat vásároltak, a templomba új papi széket, kis katedrát állítottak be, emellett pedig felépült egy egy emeletes, az egyházközség tulajdonát képező elemi iskola is. A hívek segítségével a Gagypatakra egy szekérrel is járható fahíd került. Az említett megvalósítások mellett a szövetkezeti élet fellendülését is szorgalmazta. Maga is tagja volt az állatbiztosító szövetkezetnek, a hitelszövetkezetként működő önszegélyző népbanknál pedig hosszú éveken át ellátta a könyvelői feladatokat is.

Több bizottságban, egyesületben is szerepet vállalt: egyebek mellett a kultúrbizottság felelőse, a magyar párt elnöke, az úri kaszinó titkára, Udvarhelyszék Vármegyei Bizottságának tagja, békebizottsági tag, városi direktórium tag is volt. Egyházi vonatkozású feladatai közül a következőket kell megemlíteni: volt esperes, egyházi tanácsos, közügyi igazgató, hitoktató tanár, az Unitárius Főgimnázium Direktórium tagja, a Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet és az Unitárius Nőegylet védnöke, illetve ugyancsak ő volt az Orbán Balázs Ifjúsági Önképző Kör egyháztörténelmi szakosztályának elnöke is.

Székellykeresztúri lelkészi szolgálati évei alatt szép- és vallásirodalmi tevékenysége is tovább gazdagodott. 1927 és 1939 között ő szerkesztette az *Unitárius Egyház* című egyházi és iskolai lapot. Irányítása alatt a folyóirat új orientációt kapott: gyakran világított rá egyházi, társadalmi élet hiányosságaira, fő célkitűzése pedig az Unitárius Egyház fejlődése lett. Ugyanakkor a lap hasábjain az irodalom is egyre nagyobb szerephez jutott. Szerteágazó tevékenysége mellett továbbra is az *Aranyosvidék*, az *Unitárius Szószék* és az *Unitárius Közlöny* című lapok

munkatársa maradt, és ekkor jelentek meg nyomtatásban főbb művei is: 1926-ban a *Megnyilatkozásunk helye*, 1927-ben a *Myrtuszok között*, 1928-ban a *Bölcső mellett*, 1936-ban pedig *Nébo hegyén* látott napvilágot.

1938-ban a székelykeresztúri egyházkörben megválasztották esperesnek. Teendőit odaadással, hozzáértéssel, emberségesen végezte. Negyvenegy egyházközséget vizsgált rendszeresen, lelkésztársai mindennapi munkáját számos jó tanáccsal, ötlettel segítette, és részt vett ünnepségeken, jelentősebb egyházi eseményeken is. Számára a legfontosabbak a templomok felszentelése volt, amit legtöbbször egy-egy püspökkel együtt végeztek: Magyarsároson Ferenc József püspökkel, Marosvásárhelyen Dr. Boros Györggyel, Abásfalván Dr. Varga Bélával, Újfaluban és Küküllődombón pedig Dr. Kiss Elekkel. Lelkiismeretes, jóindulatú irányító esperesi tevékenységének eredményeként az egyházközségek hitélete sokat javult: eszmeiségükben megerősödtek, templomaik megújultak. Ütő Lajos esperesként soha nem mulasztotta el méltatni és megköszönni a lelkészek lelkes hozzáállását, a gyülekezetek kitartó munkáját.

Mivel a trianoni döntés negatív következményeit saját életében is nap mint nap megtapasztalta, minden lehetőséget felhasznált, hogy az általa irányított egyházközségek a magyarság megtartását szolgáló feladatukat is ellássák. Mint oly sokak szívében, az 1940-es bécsi döntés benne is új reményeket ébresztett. A visszacsatolás hírére Székelykeresztúr is euforikus lázban égett: várták a magyar honvédség bevonulását. 1940. szeptember 11-én székely népviseletbe öltözött hatalmas tömeg gyűlt össze, akik virágokkal, díszkapuval fogadták a Marosvásárhely felől érkező magyar katonákat. A bevonuló honvédeket és az ünneploket Székelykeresztúr főterén Ütő Lajos unitárius esperes is köszöntötte, egy évre rá pedig, 1941. szeptember 14-én az orszáگزászló megáldásakor mondott beszédet.

Székelykeresztúron újra magyar világ lett, ugyanakkor azonban a második világháború kitörése is éreztette hatását, ezért különösen szükség volt olyan üzenetekre, amelyek a jövőbe vetett hit megerősítését szolgálták. Ütő Lajos esperes nemcsak a szószékről hirdette, hogy „erős várunk nekünk az Isten”, hanem a templomon kívül is minden alkalmat megragadott, hogy hangsúlyozza az unitárius hitelvek, az erkölcsi és eszmei értékek fontosságát, ezáltal járulva hozzá ahhoz,

hogy az általa gondozott közösség helyt álljon a háború megpróbáltatásai közepette is. Mikor Horthy Miklós Székelyudvarhelyre látogatott, ő vezette a székelykeresztúri delegációt, amelynek tagjai részt vettek a kormányzó fogadásán, ő maga pedig személyesen is kezet rázhatott a kormányzóval.

1943-ban aktívan részt vállalt az Unitárius Főgimnázium 150 éves évfordulójára rendezett ünnepi megemlékezés szervezésében, emellett különféle felkéréseknek eleget téve több helységben is prédikált, többek között Budapesten is. Fővárosi prédikációit a rádió három alkalommal is közvetítette. Ezek közül a legjelentősebb az 1943. április 18-i virágvasárnapi istentisztelet volt, amelyet a Kálvin-téri templomban tartott. Beszédének nagy sikere volt, a gratulációk mellett sok elismerő, dicsérő levelet kapott. Ezek közül különösen említésre méltó Dr. Dencz Ákos miniszteri tanácsos és országgyűlési képviselő levele, amelyet az unitárius püspöki hivatalhoz intézett. A levelet a püspöki hivatal az esperesnek is eljuttatta.

Budapest 1943. Április 18.

VII. Rózsa utca 34.

Telefon. 428-365.

Kegyelmes Uram

Igen tisztelt kedves Bátyám.

Mai nap olyan rendkívüli élvezetben volt részünk, hogy kötelességemnek ismerem, hogy arról neked, Kegyelmes Uram, számot adjak.

Több barátommal, nagyjából katolikusokkal végighallgattuk a rádióan Ütő Lajos székelykeresztúri unitárius lelkésznek a budapesti unitárius templomban de. 9 órakor elmondott prédikációját. Barátaim, de jó magam is – hátam mögött 66 esztendővel – az életben már igen sok neves egyházi és világi szónokot hallgattunk meg, de nyugodtan állíthatjuk, hogy ritkán kapott meg lelkileg bennünket úgy a beszéd, mint a ma elhangzott Ütő Lajos afiánké.³

Izzó hazaszeretettől áthatott prédikációja, telve e leggyönyörűbb gondolatokkal, kitűnően illeszkedett bele a mai helyzetbe és szerencsésen kötötte

3 Feltehetően az atyámfiaé rövidítése (a szerk. megjegyzése).

össze a magyar Alföld ősi parasztjának személyében az itteni magyart a Hargitán túli székely testvéreinkkel.

Általad köszönjük meg azt a ritka élvezetet, amelyet Ütő Lajos nt. úr nekünk szerzett. Egyházatok büszke lehet kitűnő szolgáljára, akinek beszédéhez ehelyütt is magyar székely lelkünk spontán megnyilatkozásával őszintén gratulálunk.

Nagy szolgálatot tennél nekünk, de bizonyára az egész magyarságnak, ha ezekben a történelmi időkben minél több Ütő Lajosnak adnátok módot hasonló megnyilatkozásokra.

1944-re nyilvánvalóvá vált, hogy a háború a németek és szövetségeseik – köztük Magyarország – számára egyre kedvezőtlenebbül alakul. A szovjet csapatok sorozatos győzelmei, majd Románia 1944. augusztus 23-i átállása következtében a front Erdélyt is elérte; menekülni kellett. Ütő Lajos – okulva az édesanyja által átélt tragikus történetekből – úgy döntött, nem várja meg a szovjet és román katonai alakulatok bevonulását, hanem Budapestre menekül. A család kétheti viszontagságos utazás után 1944. szeptember 23-án érkezett meg a magyar fővárosba. Ütő Lajos másnap, az őszi hálaadás napján a budapesti unitárius templomban úrvacsorát vett. Erről később a következőket írta: „Sohasem éreztem idáig, mennyire más »adni« és mennyire más érzés »venni« úrvacsorát. Az »adás« jóleső lelki hangulat, az »átvevés« szorongó lelkiállapot”. 1944. október 8-án a nehézségek közé egy kis öröm is vegyült: a fronton harcoló három fiú egy pár nap szabadságot kapott, és másfél év után újból együtt lehetett a család.

1944. október 14-én Budapesten tartózkodó tanácsosok megalakították az Egyházi Képviselő Tanácsot, elnöknek, Ütő Lajos esperest választották. Egy pár napra rá, 1944. október 22-én megnyílt a Teológiai Akadémia is, tíz hallgatóval. Az esperest is felkérték, hogy tanítson az intézményben, ő pedig elfogadta a felkérést, és szónoklatant tanított. Ilyen irányú adottságaihoz és nagy tapasztalatához kiváló pedagógiai érzék társult: tanulóira és tanártársaira egyaránt jó benyomást tett. A front azonban egyre közeledett Budapesthez, és a város bombázása is egyre gyakoribb lett. Az esperes 1944. október 31-én, a reformáció ünnepén a rádió hullámhosszán szólott a hallgatósághoz, de a légiriadó miatt a prédikációját nem tudta befejezni. A lelkeszi

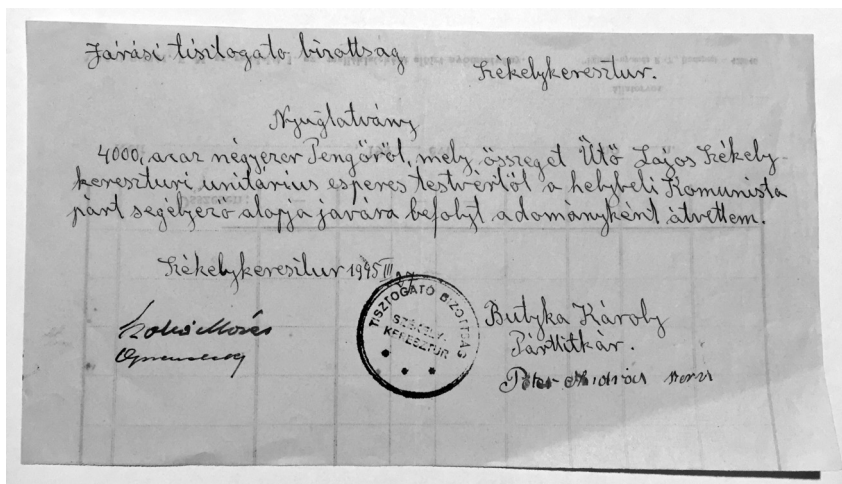
szolgálatot azonban ezekben a nehéz napokban is vállalta: keresztelt, temetett, vigasztalt, igyekezett reményt adni az embereknek. Vasárnapként a Rákóczi úti templomban prédikált. December 25-én, karácsony első napján még úrvacsorát osztott. Aztán a front elérte Budapestet, az utcákon heves harcok folytak, a család óvóhelyre kényszerült. Itt mintegy százhusz különböző vallású és rangú emberrel éltek együtt heteken át. Ütő Lajos minden este kilenc órakor kiállt a pince közepére imádkozni, a tömeg pedig hangosan mondta utána az imát. Az óvóhelyet nem lehetett elhagyni, ezért 1944. december 31-től 1945. február 16-ig minden vasárnap és ünnepnapon itt prédikált, az Istennel való közösséggel, közelséggel erősítette lelkiekben hallgatóit.

Az utolsó óvóhelyen tartott prédikáció 1945. február 16-án, délutáni hat órakor hangzott el. A harcok fokozatosan elcsendesedtek, a front nyugatra húzódott; a magyarok a vesztes oldalra kerültek a háborúban. Az rossz hírek és a bizonytalanság ellenére Ütő Lajos úgy döntött, visszatérnek Erdélybe, mégpedig haza, Székelykeresztúrra. Pedig marasztalták Budapesten, még lelkészi állást is ajánlottak számára, de végül a honvágy győzedelmeskedett: úgy érezte, mennie kell, minél hamarabb, vissza a híveihez.

Kétheti nyomorúságos utazás után érkeztek haza Keresztúrra. A háború nem kímélte a papilakot sem: mindenütt rongálás nyomai fogadták őket, bútorok tűntek el. Rendet kellett tenni a lakásban, a templomban, az egyházközségben, de a fejekben és a lelkekben is. Ütő Lajos a tőle megszokott lelkiismeretességgel fogott hozzá, hogy folytassa lelkészi és esperesi szolgálatát, szabadidejében pedig a szövetkezetet igyekezett helyreállítani.

A háború után Székelykeresztúron újból román világ lett; mi több, beköszöntött a szovjet mintára megalkotott szocializmus is, amelyben a hatalmat a kommunista párt képviselte. Akárcsak az ország többi helységében, Székelykeresztúron is megkezdődtek a zaklatások. A hatalom fő célpontjai az értelmiségiek voltak, de kiemelt figyelmet élveztek a magyar történelmi egyházak lelkészei, kiket a szocialista rendszer által létrehozott áldemokrácia ádáz ellenségeinek tartottak. Létrejöttek a járási tisztogató bizottságok, azzal a megbízatással, hogy azonosítsák a népi demokrácia ellenségeit, illetve hogy eltávolítsák őket a közéletből. Az új rezsim kiszolgálói többnyire iskolázatlan, műveletlen

emberek voltak, akik gátlástalanul hajtották végre a felsőbb utasításokat. A proletárdiktatúra megerősítése érdekében nagy élvezettel zaklatták az értelmiséget, papokat, orvosokat, tanárokat, mérnököket. A fenyegetőzések mellett közmunkára, „önkéntes” pénzadományok befizetésére kötelezték őket, és ha úgy tetszett nekik, egyéb anyagi javaik elkobzásától sem riadtak vissza. Az egyik ilyen befizetésről írt nyugta a mai napig megmaradt: egy állatorvos regiszteréből kitépett papírra írtak, tele helyesírási hibával.

Az állatorvos regiszteréből kitépett papírra írt nyugta

Mint már esett szó róla, a kommunista hatalom emberei számára a magyar történelmi egyházak képviselői is ellenségnek számítottak. Hogy megfélemlítsék őket, hamis vádak alapján számos lelkészt letartóztattak és bebörtönöztek, de nyílt kampány folyt az egyházak ellen a sajtóban, a különböző munkahelyeken, az iskolákban is. Ilyen körülmények között Ütő Lajos székelykeresztúri lelkész esperesnek sem volt más választása, mint elfogadni a karhatalom által sugalmazott kényszernyugdíjazást. Még ez is olyan kegy volt, amiben csak nagy népszerűségének és előrehaladott életkorának köszönhetően részesült. Kiváló fizikai, szellemi és egészségi állapota ellenére negyvennégy évi szolgálat után, hatvanhét éves korában bejelentette lemondását. Mind-

erre az 1952. augusztus 31-én délután tartott közgyűlésen került sor. 1953. január 18-án a következő gondolatokkal búcsúzott el az egyházközségtől:

Amíg köztetek voltam, úgy viseltem magam, hogy terhetekre ne legyek. Minden már csak a múlt. A jövő mit hoz, nem tudjuk. Az egyházközségben megy minden a maga rendje szerint. Amit hiányoltam, ki lesz pótolva, ami részben volt, kiegészül. Semmi sem fog hiányozni, csak egy. Három szál piros rózsza a templom vázájából.

Helyére Ekárt Andor lelkészt nevezték ki, Ütő Lajos életében pedig – már nyugdíjas lelkészként és tiszteletbeli esperesként – új fejezet kezdődött. Mivel számára a szereplés – ahogy a prédikációkat nevezte – mindig örömet jelentett, továbbra is vállalt a lelkészi szolgálatot, ha valahol szükség volt rá. Leggyakrabban üresedésben levő egyházközségekben szolgált, vagy a lelkész betegsége esetén vette át annak feladatait különböző településeken. 1953–1954-ben Kadácsban, 1955 márciusától ugyanezen év júniusáig Székelyudvarhelyen, 1956-ban és ’57-ben Fiafalván és Székelykeresztúron helyettesített. Még 1968-ban is dolgozott, de különféle meghívásoknak, felkéréseknek eleget téve az említett egyházközségeken kívül Budapesten, Marosvásárhelyen, Segesváron, Medgyesen, Erzsébetvároson, Tordán, Dicsőszentmártonban, Küküllődombón, Ajkán is végzett szolgálatot. Unokáját, ifj. Ütő Lászlót – e sorok íróját – 1973. december 22-én eskette meg Kiss Katalinnal. Ez volt a székelykeresztúri templomban végzett utolsó szolgálata, utoljára pedig 1974. október 20-án prédikált a magyarországi Ajkán.

Az unitárius egyház szolgálatában eltöltött 70 évet gazdag szellemi vallási, szépirodalmi tevékenység tette színesebbé. 392 egyházi beszéde, 526 novellája és újságcikke jelent meg nyomtatásban. Életpályája során a következő öt püspök alatt szolgált:

Ferenc József (Ft. volt 1876–1928)

Dr. Boros György (Ft. volt 1928–1938)

Dr. Varga Béla (Ft. volt 1938–1941)

Józan Miklós (Ft. volt 1941–1946)

Dr. Kiss Elek (Ft. volt 1946–1971)

Emellett huszonkét papot temetett el.⁴

Rendkívüli szónoki képességeinek elismeréseként hívei aranyaszájú papnak nevezték. Személyiségét leginkább a szerénység, az önzetlenség, a tenni akarás és a szolgálatkészség jellemezte: sosem vágyott előjárói rangra, méltósági beosztásokra. Mikor neve szóba került a püspöki szék betöltésére, inkább visszavonult, másnak engedve át az érvényesülés lehetőségét.

Családja tagjait a második világháború szétszórta Európában. Lajos Budapestre, Gábor Párizsba került; csak László maradt itthon, aki Keresztúron tanárként helyezkedett el. Házasesetük negyvenötödik évében, 1959. június 5-én hosszas szenvedés után meghalt Ütő Lajosné, született Osváth Róza. Ütő Lajos 92 évet élt, mindvégig friss szellemi és fizikai állapotban. Példás lelkipásztori működésében, 70 éven át az unitárius egyházat, az Istent és az embert szolgált. Hitével bátorított, szívével melegített, kezével simogatott, ékes lelkészi és esperesi ténykedésével utat mutatott, vigasztalt, könnyeket törölt le. 1977. július 1-én, halála előtt még hivatástudatról, szolgálatról, szeretetről, Istenben vetett hitről beszélt, majd csendesen örökre megpihent. Korának elismert, egyháza által megbecsült lelkipásztora volt, sokak példaképe. Úgy halt meg, ahogyan élt. Gazdag erkölcsi tanítása, példás élete szívünkben örökre megmarad. A házaspár emlékét három unokájuk – Piroska, Amália, László –, öt dédunokájuk – Janka, Bálint, Annamária, Edit, Katalin –, illetve öt ükunokájuk – Mátyás, Tamás, Kata-Hanna, Botond és Benedek – őrzi és ápolja nagy tisztelettel, szeretettel és megbecsüléssel.

4 Az Ütő Lajos által eltemetett papok listája: Kökössy Mihály (Dicső), Bedő Gábor (Sáros), Fazakas Jenő (Fiatfalva), Ekárt Andor (Keresztúr), Balázs András (Derzs), Péterffy Mihály (Tordátfalva), Péter Ödön (Bözödújfalú), Pálffy Árpád (Körispatak), Katona Mihály (Sárd), Sófalvi Domokos (Csekefelva), Máthé Lajos (Szentábrahám), Gál József (Recsenyéd), Geréb Zsigmond (Fiatfalva), Pál Dénes (Siménfalva), Pap Zsigmond (Enlaka), Nagy Béla (Segesvár), Deák Miklós (Szentmihály), Benczédi Ferencz (Gagy), Józsan Miklós püspök (Kolozsvár – imával), Lőrinczi István (Keresztúr), Bartók Endre (Ádámos), Péter Sándor (Muzsna).

KÜKÜLLŐDOMBÓI HÁLAADÓ ISTENTISZTELET ÉS SZOBORAVATÁS

„Fény és árnyék játéka játszik velem... és ma fáj, hogy minden, ami fontos volt valaha, darabokra törik, kihull az emlékezetből. Felnő a gaz a sírokon, lekopik az írás. Voltunk, szolgáltunk, családjainkkal, teljes erővel, hittel, szívvel és léttel, és egyszer csak nem leszünk. Megadatott. Fény és árnyék játéka játszott ma is velem.”

Szabó Adél Júlia, kálnoki lelkész

Az ajtónkon kopogtat a múlt, emlékeket ébreszt, ablakainkon át a jövő mosolyog felénk, tettekre késztet. Az idő ködfátyolán át már csak derengnek a halványuló emlékek. Mindig kell valami, ami felfrissíti memóriánkat, táplálja a lángot, hogy méltóságos fényével beragyogja jelenünket. Nem szabad feledni se nekünk, se az utánunk jövőknek. Ezt szolgálják az évfordulós ünnepélyek, vallástörténeti megemlékezések, hálaadó istentiszteletek, ezért van szükség időtálló mementók megalkotására. Olyanokra, mint amilyen az építő pap, Ütő Lajos mellszobra, melynek felavatásáról Szer Pálosy Piroska 2017. október 30-án a Maros megyei *Népújságban* megjelent tudósításában a következőket írja:

„Ilyen nagy horderejű, hármass ünnepi megemlékezésre került sor 2017 október 29.-én vasárnap Küküllődombon, amikor az Unitárius Egyházköz-ség hívei, a százötven éves templom fennállását, a hat éve megkezdett felújítási munkálatok befejezését ünnepelték, ugyanakkor a templomépítő papjuk, id. Ütő Lajos emléke előtt tisztelegve leleplezték a település 23. papjának mellszobrát. [...] Néhai id. Ütő Lajos lelkipásztor dédunokája, Ütő László székelykeresztúri nyugdíjas tanár köszöntőjében az erős, önzetlen hitközösség, illetve ősei – mindenekelőtt az öntudatos építő papként jellemzett dédnagyapa – szerepét emelte ki. [...] 1910-ben fia, ifj. Ütő Lajos (lelkész-esperes, egyházi író, lapszerkesztő) lépett a nyomdokaiba, és szolgálta tizennégy éven át a helyi közösséget, majd haláláig a székelykeresztúrit. Apa és fia több mint száz éven át állt az Erdélyi Unitárius Egyházköz-ség szolgálatában – mondta a dédunoka. A család ezért is tartotta fontosnak, hogy a megemlékezés mellett mellszobrot készítsenek és azt adománylevél kíséretében a küküllődombói egyházköz-ség gondjaira bíz-zák.

A család és a gyülekezet életében egyaránt történelmi pillanatként jellemzett eseményt, az egybegyűlteket és a műalkotást a püspök áldotta meg. Ezt követte a templom udvarán, a bejárat közelében elhelyezett emlékmű leleplezése az unitárius püspök és az ükunoka részéről, akinek karján a hatodik generációt képviselő székhely harisnyás legényke is szerepet kapott.

2017. október 29-e tehát ünnepnapként került be a küküllődombói egyházközség történelmébe. A leleplezett kőszobor, mely erőt, határozottságot sugároz, nemcsak emlék és tiszteletadás, hanem az összetartozás, a megmaradás szimbóluma is. Jelképe a dombói unitárius hitközösség példaértékű összefogásának, jelképe az erdélyi magyar unitárius történelmi egyházunk töretlen nemzetmegtartó erejének, jelképe a szülőföldhöz az egyházunk tagadhatatlan értékeihez való ragaszkodásnak. E szobor arra is hivatott, hogy a 150 éves templom árnyékában generációknak hirdesse a dicső múltat, bástyája legyen unitárius egyházunknak, erősítse és vigyázza Istenbe vetett hitünket, életünket.

Id. Útő Lajos mellszobra

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Antal István – Székelyudvarhely
Antal Margit – Csíkszereda
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Árva Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Bán Árpád – Alsóboldogfalva
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Maroszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú

Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalu
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenő
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos

Csávossy György – Nagyvárád
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárád-köszvényes
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Doboly Beatrice – Vajdahunad
Dobos Sándor – Nagyvárád
Dimény János – Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászonalház
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu

Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Edit – Gyergyóremete
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fodor György – Székelyudvarhely
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp László – Csernáton
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gagyí József – Csíkszentlélek
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor – Marosvásárhely
Gazda Árpád – Magyarfenes
Gazda József – Kovászna
Geréd Gábor – Székelyudvarhely

Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkszász
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Halász Péter – Gyimesközéplek
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Maros-
 vásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 János Bertalan – Csíkszereda
 János Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashatár
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Gizella – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kelemen Hunor – Csíkszereda
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa

Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroška – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kristó Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre –
 Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda

- Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Luka Klára – Sepsikőröspatak
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Maštaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós István Csongor – Csíkszereda
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Tibor – Kézdiszentlélek
 Pál Zoltán – Csikdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (8 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc

- Sóbestér Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tuross Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitézy Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsóka József – Sepsiszentgyörgy
 Zsóka László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete

Bernády Közművelődési Egylet – Szováta	Községi Könyvtár – Csikdánfalva
Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Csikkozmas
Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz	Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
DereX Com Kft. – Bukarest	Községi Könyvtár – Csikpálfalva
Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely	Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely	Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége	Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton	Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
Iskolai Könyvtár – Szárazajta	Községi Könyvtár – Etéd
Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos	Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Fenyéd
Kerámika Kft. – Csíkszereda	Községi Könyvtár – Galócás
Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely	Községi Könyvtár – Gelence
Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Gidófalva
Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy	Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu
Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)	Községi Könyvtár – Gyergyóditró
Községi Könyvtár – Balánbánya	Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
Községi Könyvtár – Barátos	Községi Könyvtár – Gyergyóremete
Községi Könyvtár – Bardóc	Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
Községi Könyvtár – Bereck	Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
Községi Könyvtár – Bögöz	Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
Községi Könyvtár – Bölön	Községi Könyvtár – Hídvég
Községi Könyvtár – Csernáton	Községi Könyvtár – Homoródalmás
	Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
	Községi Könyvtár – Kányád
	Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
	Községi Könyvtár – Karcfalva
	Községi Könyvtár – Kászon
	Községi Könyvtár – Kézdivályán
	Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
	Községi Könyvtár – Kommandó
	Községi Könyvtár – Korond
	Községi Könyvtár – Kőkös
	Községi Könyvtár – Lemhény
	Községi Könyvtár – Lövéte
	Községi Könyvtár – Maksa
	Községi Könyvtár – Mikóújfalu

- Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Küllapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő

Városi Művelődési Ház – Barót
Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
Ágh István – Budapest
Alföldy Jenő – Kecskemét
André András – Martonvásár
Dr. Antal Balázs – Budapest
Bakos József – Budapest
Dr. Balássy Péter – Szombathely
Bálint Gábor – Dabas
Dr. Baricz Zsolt – Szeged
Barta László – Budapest
Dr. Bartók Gergely – Budapest
Báthori Csaba – Budapest
Beke Mihály András – Budapest
Bereczky Gábor – Budapest
Bertha Zoltán – Debrecen
Bíró Miklós – Budapest
Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Bodor Ádám – Budapest
Borbás János – Veszprém
Boga Tamás László – Szeged
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes
Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Szikszó
Demse Márton – Budapest
Dr. Dobos László – Budapest
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos

Farkas Zoltán – Veszprém
Fazakas Lehel – Gödöllő
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fazekas Márta – Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Fritsch László – Budapest
Dr. Fülekgyörgy – Budapest
Fűrjesi Csaba – Budapest
Füzi Michael Stephan – Budapest
Dr. Gál József – Budapest
Gálffy Attila – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
Dr. Gönczi Béla – Nagykőrös
György Tünde – Budapest
Gyurka Eta – Budapest
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Juhász Béla – Abasár
Kántor József – Baja

-
- Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Kézdi Anna – Battonya
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Koszta Csaba – Sukoró
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárszék
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Kuti József – Tura
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márkus Béla – Debrecen
 Marosi Gábor – Budapest
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Budapest
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miakich Gábor – Budapest
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Levente – Szigetmonostor
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh István – Százhalombatta
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pados József – Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – BakonySZÜCS
 Péter László – Szeged
 Pintér Henriett – Budapest
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsádány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár

- Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

- Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatónálózati Titkár-
 sága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest

- Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

- Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

- Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
 Benda Török Livia – Moholgunaras
 Csáki Edina – Topolya
 Lengyel Emese – Topolya
 Nagy Majláth Ágota – Topolya
 Nyirádi Hajnalka – Topolya
 Pressburger Kucor Blanka – Topolya
 Rancz Károly – Pancsova
 Surányi Roland – Óbecse (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Tari István – Óbecse
 Vajda Annamária – Topolya
 Vastag Gázsó Hargita – Topolya
 Zolcer Andrea – Topolya
 Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignácz Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csúrra</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódý Ferenc: <i>Könyujegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.